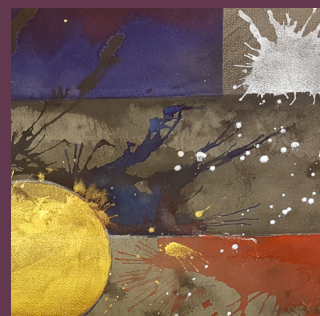

DISKUSIJAS MATERIĀLS

OĻEGS KRASNOPJOROVS

DARBASPĒKA REZERVJU
ANATOMIJA BALTIJAS VALSTĪS:
SKATS 15 GADU PĒC
PIEVIEŅOŠANĀS ES

2 • 2019

© Latvijas Banka, 2019

Pārpublicējot obligāta avota norāde.

Latvijas Banka
K. Valdemāra iela 2A, Rīga, LV-1050
Tālrunis: 67022300 info@bank.lv
<http://www.bank.lv> <https://www.makroekonomika.lv>

SATURS

KOPSAVILKUMS	2
IEVADS	3
1. IEKŠĒJO DARBASPĒKA REZERVJU ANATOMIJA	4
1.1. Agregētā līmenī	4
1.2. Iedzīvotāju grupu dalījumā	15
2. ĀRĒJO DARBASPĒKA REZERVJU ANATOMIJA	22
3. POLITIKAS VIRZIENI DARBASPĒKA REZERVJU AKTIVIZĒŠANAI	26
3.1. Izglītība un prasmes	26
3.2. Veselība	31
3.3. Darba tirgus regulējums	32
3.4. Atsevišķu reģionu un iedzīvotāju grupu nodarbinātības atšķirības	36
SECINĀJUMI	40
PIELIKUMS	41
LITERATŪRA	69

SAĪSINĀJUMI

AMECO – EK Ekonomikas un finanšu ģenerāldirektorāta makroekonomikas datubāze
 CSP – Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde
 DA – darbaspēka apsekojums
 EK – Eiropas Komisija
 ES – Eiropas Savienība
 ES7 – Vācija, Austrija, Dānija, Nīderlande, Zviedrija, Čehija un Apvienotā Karaliste
 GCI – globālais konkurētspējas indekss (*Global Competitiveness Index*; Pasaules Ekonomikas forums)
 IKP – iekšzemes kopprodukts
 ISCO – Starptautiskā standartizētā profesiju klasifikācija (*International Standard Classification of Occupations*)
 NAIRU – dabiskais bezdarba līmenis (*non-accelerating inflation rate of unemployment*)
 NUTS – ES kopējā statistiski teritoriālo vienību klasifikācija (*Nomenclature of Territorial Units for Statistics*)
 NVS – Neatkarīgo Valstu Sadraudzība
 OECD – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (*Organisation for Economic Co-operation and Development*)
 pp – procentu punkts
 SSNP – Starptautiskā skolēnu novērtēšanas programma (*Programme for International Student Assessment*; PISA)

KOPSAVILKUMS

Šajā darbā pētītas iekšējās un ārējās darbaspēka rezerves Latvijā, Igaunijā un Lietuvā. Būtiskas iekšējās darbaspēka rezerves ir gan joprojām augsta dabiskā bezdarba veidā, gan arī slēptā bezdarba veidā, jo daudzi ekonomiski neaktīvi iedzīvotāji ir pieejami darbam, bet nav aktīvi iesaistīti darba meklējumos. Īpaši zems nodarbinātības līmenis ir vidējo vecumu pārsniegušiem vīriešiem (sevišķi tiem, kuriem nav augstākās izglītības), un tas, visticamāk, atspoguļo mazu mūžizglītības izplatību, nepietiekamas digitālās prasmes, kā arī veselības stāvokļa strauju pasliktināšanos. Zema ir arī jauniešu nodarbinātība, un tas atspoguļo nepietiekamu mācekļu prakšu izplatību, turklāt Lietuvā un Latvijā ir novēlota jauno sieviešu ienākšana darba tirgū. Arī igauņu sievietēm fertīlajā vecumā ar augstāko izglītību ir zemāks nodarbinātības līmenis nekā citās ES valstīs. Šīs iekšējās darbaspēka rezerves pārsniedz 25 tūkst. cilvēku Igaunijā, 55 tūkst. cilvēku Latvijā un 85 tūkst. cilvēku Lietuvā, un tas atbilst 4–7% no kopējā nodarbināto skaita šajās valstīs. Iekšējo darbaspēka rezervju aktivizēšanā īpaša uzmanība jāvelta mazākumtautībām un cilvēkiem, kas dzīvo reģionos ar zemu ekonomisko aktivitāti. Turklāt ir arī nozīmīgas ārējās darbaspēka rezerves – vairāk nekā pusmiljons Baltijas valstu pilsoņu, kuri pašlaik dzīvo bagātākās ES valstīs.

Atslēgas vārdi: darba tirgus, nodarbinātība, bezdarbs, līdzdalība, migrācija

JEL kodi: J21, J82, E24

Diskusijas materiāls sagatavots kā informatīvs materiāls Latvijas Bankas organizētajai konferencei "Baltijas darba tirgus nākotne" 2019. gada 2. oktobrī Rīgā, Latvijā.

Pētījumā izteiktie secinājumi atspoguļo autora – Latvijas Bankas Monetārās politikas pārvaldes darbinieka Oļega Krasnopjorova – viedokli. Autors pateicas Uldim Rutkastem (Latvijas Banka) par komentāriem un diskusiju. Autors uzņemas atbildību par iespējamām kļūdām un neprecizitātēm.

IEVADS

Hronisks darbvietu trūkums Baltijā sakņojas 20. gs. 90. gadu sāpīgajā pārejā no komandekonomikas uz tirgus ekonomiku, un tas raksturoja darba tirgu gandrīz visu laiku, kopš Latvija, Lietuva un Igaunija atjaunoja neatkarību 1991. gadā. Pirmais šīs tendences izņēmums bija īslaicīga ekonomikas pārkaršana, kas sasniedza kulmināciju pāris gadu pēc Latvijas pievienošanās ES 2004. gadā. Vairāku faktoru kombinācija – lielāka kredītu pieejamība un tās balstītais nekustamā īpašuma tirgus uzplaukums, ES fondu līdzekļu ieplūde un iespēja emigrēt uz ES valstīm ar augstu algas līmeni – samazināja bezdarbu krietni zem dabiskā līmeņa un izraisīja pirmo darbaspēka trūkuma epizodi Baltijas jaunākajā vēsturē. Tomēr darbvietu trūkuma problēma drīz atjaunojās, kad iekšzemes ciklisko burbuļu plīšana sakrita ar pasaules 2009. gada ekonomisko lejupslīdi. Elastīgais darba tirgus ļāva Baltijas valstu uzņēmumiem ātri samazināt algas un nodarbinātību (L. Fadejeva un O. Krasnopjorovs (7)), tāpēc bezdarba līmenis 2010. gadā palielinājās trīs reizes, tuvojoties 20%. Toreiz šķita, ka gandrīz pilnīgas nodarbinātības mirāža vairs nekad neatgriezīsies.

Tomēr dažus gadus vēlāk Baltijas valstīm atkal izdevās sasniegt bezdarba līmeni, kas bija zemāks par 10%. Iekšējās korekcijas izvēle par krīzes pārvarēšanas stratēģiju un fiksēta valūtas kursa saglabāšana attiecībā pret eiro (A. Oslunds (*A. Åslund*) un V. Dombrovskis (1)) noteica ātru ekonomisko atveseļošanos, ko elastīgais darba tirgus ātri pārveidoja par noturīgu darbaspēka pieprasījuma pieaugumu. Savukārt krīzes izraisītais otrais masveida emigrācijas vilnis uz bagātākām ES valstīm ierobežoja darbaspēka piedāvājumu. Šoreiz nozīmīga ekonomikas pārkaršana nenotika. Tomēr darba tirgus pakāpeniski kļūst arvien labvēlīgāks darba ņēmējiem, un uzņēmumi arvien biežāk apgalvo, ka trūkst darbaspēka uzņēmējdarbības paplašināšanai. Tāpēc atalgojums vairākus gadus pēc kārtas palielinājies nedaudz straujāk par darba ražīgumu, savukārt ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji darbaspējas vecumā un bezdarbnieki arvien vairāk tiek uztverti kā potenciālās darbaspēka rezerves, nevis kā strupceļā nonākuši cilvēki.

Šī otrā remisija no darbvietu trūkuma ilgst aptuveni piecus gadus, raisot jautājumu, vai šis uzlabojums ir pastāvīgs, vai arī tikai atspoguļo ciklisko augšupeju. Pašlaik vērojamā cikliskā ekspansija maskē vairākas darba tirgus neatbilstības tā, ka agregētajos statistiskajos datos tās gandrīz nav pamanāmas. Lai gan daudzi agregētie rādītāji pēc ES standartiem izskatās pienācīgi, faktiskā darba tirgus situācija dažādām iedzīvotāju grupām un dažādos reģionos būtiski atšķiras. Darbaspēka trūkums dažās profesijās un reģionos bieži vien pastāv līdz ar nepietiekamu nodarbinātību citur. Baltijas valstīm vajadzētu izmantot brīdi, lai pievērstos šo darba tirgus problēmu risināšanai, pirms cikliskā augšupeja pakāpeniski mazinās izmaksu konkurētspēju. Ekonomiskajai politikai jāaktivizē pieejamās darbaspēka rezerves un jāpaaugstina darba ražīgums, īpašu uzmanību pievēršot nelabvēlīgā situācijā nonākušām iedzīvotāju grupām. Šajā pētījumā kvantificētas pieejamās darbaspēka rezerves, identificētas iedzīvotāju grupas, kurām nepieciešama īpaša politikas veidotāju uzmanība, kā arī sniegtas galveno politikas virzienu norādes to aktivizēšanai.

Pētījuma struktūra ir šāda. 1. nodaļā meklētas iekšējās darbaspēka rezerves, analizējot darba tirgus rādītājus Baltijas valstīs un salīdzinot tos ar ES etalonvalstīm (ES7) gan agregētā līmenī, gan iedzīvotāju grupu dalījumā. 2. nodaļa veltīta ārējām darbaspēka rezervēm, galvenokārt remigrācijas potenciālam (Baltijas valstu pilsoņiem, kuri nesen

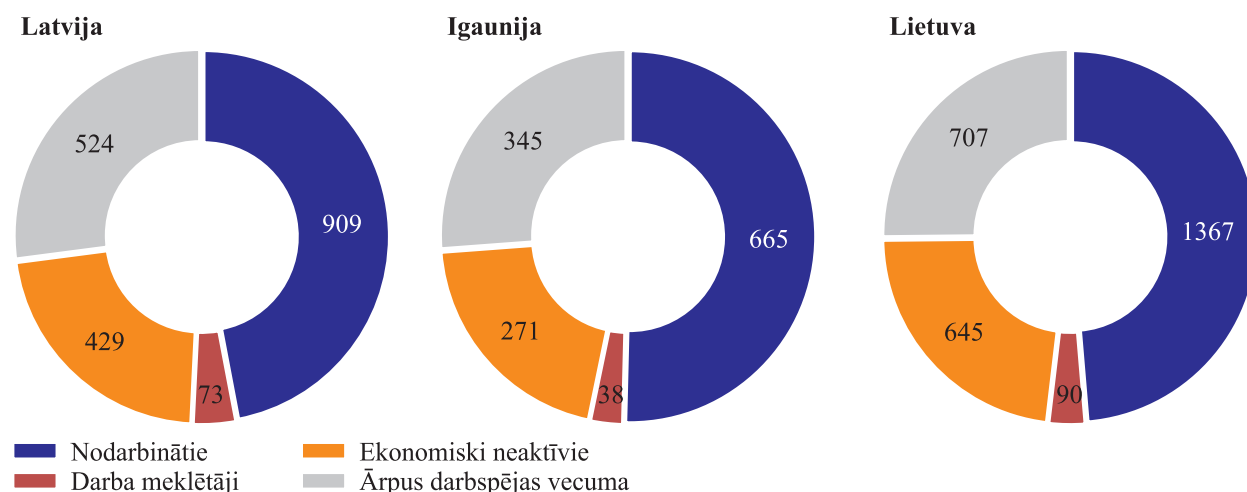
emigrējuši uz bagātākām ES valstīm), bet arī veicot plašāku analīzi, aptverot blakus esošās valstis, kuras neietilpst ES. Savukārt 3. nodaļā aplūkoti galvenie politikas virzieni, kas varētu palīdzēt aktivizēt darbaspēka rezerves.

1. IEKŠĒJO DARBASPĒKA REZERVJU ANATOMIJA

Triju Baltijas valstu kopējais iedzīvotāju skaits ir aptuveni 6 milj. cilvēku, no kuriem aptuveni puse ir nodarbināti, bet pārējie ir darba meklētāji, nav ekonomiski aktīvi vai nav darbības vecumā (sk. 1. att.). Darba meklētāju kopskaitu pašlaik veido 200 tūkst. cilvēku (ievērojams samazinājums no gandrīz 600 tūkst. cilvēku ekonomiskās lejupslīdes zemākajā punktā 2010. gadā). Tomēr tas var atspoguļot tikai daļu no Baltijas valstīs pieejamiem iekšzemes darbaspēka rezervēm, jo nozīmīga bezdarba daļa var būt slēpta, vai arī nodarbinātības līmeni var ietekmēt tautsaimniecības cikliskās svārstības un pārejošas demogrāfiskās pārmaiņas.

1. attēls

Iedzīvotāju struktūra Baltijas valstīs pēc ekonomiskās aktivitātes
(tūkst. iedzīvotāju; 2018. gadā)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Vispirms iekšējās darbaspēka rezerves meklētas, analizējot vairākus agregētus darba tirgus rādītājus (nodarbinātības, līdzdalības un bezdarba līmeni, t.sk. dabisko un slēpto bezdarbu, kā arī koriģējot līdzdalības līmeni atbilstoši iedzīvotāju vecumstruktūras pārmaiņām) starptautiskā kontekstā, bet pēc tam veicot darba tirgus situācijas analīzi iedzīvotāju grupu dalījumā.

1.1. Agregētā līmenī

Nodarbināto daļa iedzīvotāju kopskaitā pēc definīcijas ir darbības vecumā¹ iedzīvotāju daļas, līdzdalības līmeņa un apgrieztā bezdarba līmeņa reizinājums:

$$\frac{\text{Nodarbinātie}}{\text{Iedzīvotāji}} = \frac{\text{darbības vecumā}}{\text{iedzīvotāji}} \times \frac{\text{ekonomiski aktīvie}}{\text{darbības vecumā}} \times \frac{\text{nodarbinātie}}{\text{ekonomiski aktīvie}}$$

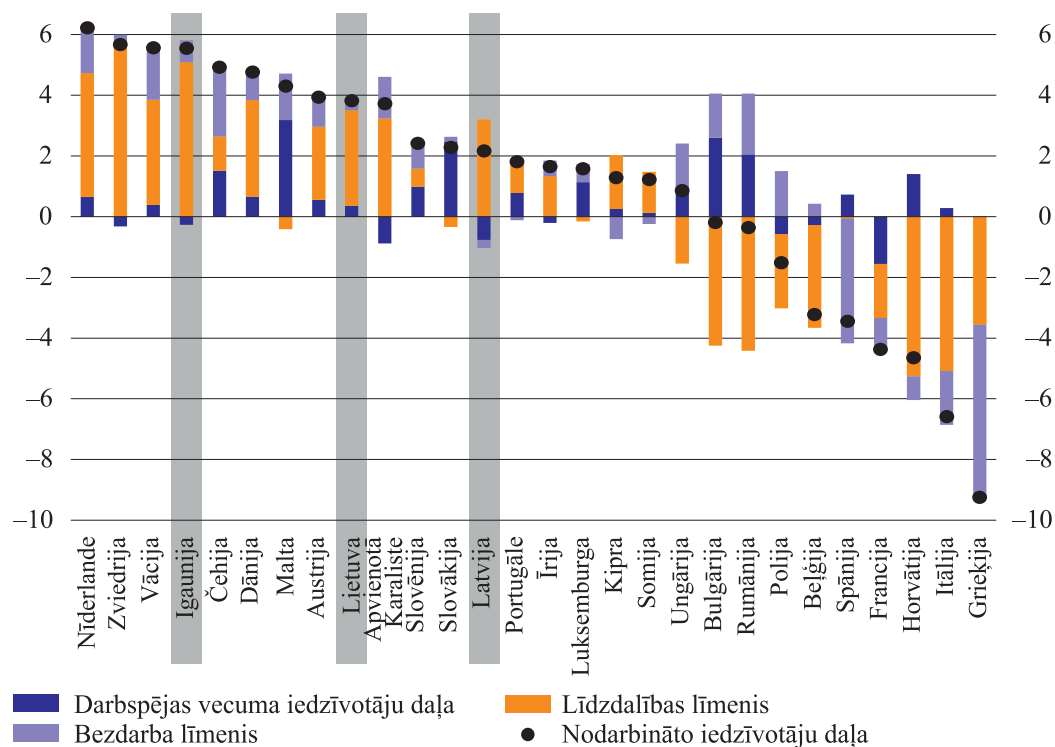
Nodarbināto un iedzīvotāju kopskaita attiecība Baltijas valstīs nedaudz pārsniedz ES vidējo līmeni (aptuveni par 6 pp Igaunijā, 4 pp Lietuvā un 2 pp Latvijā). Tas

¹ Ja vien nav noteikts citādi, darbības vecums ir 15–74 gadi atbilstoši Starptautiskās darba organizācijas definīcijai.

galvenokārt saistīts ar augstu līdzdalības līmeni. Visās trijās Baltijas valstīs līdzdalības līmenis pašlaik ir vēsturiski augsts un būtiski pārsniedz ES vidējo rādītāju. Tas tā nav bijis vienmēr. 21. gs. sākumā līdzdalības līmenis Baltijā bija aptuveni līdzīgs ES, bet pēc tam līdzdalības līmeņa pieaugums Igaunijā bija nedaudz straujāks un vienmērīgāks (t.i., to mazāk ietekmēja ekonomiskā lejupslīde) nekā Latvijā un Lietuvā. Abu pārējo faktoru ietekme nav liela un atspoguļo to, ka bezdarba līmenis un darbaspējas vecuma iedzīvotāju daļa Baltijā daudz neatšķiras no pārējās ES. Tomēr bezdarba līmeņa ietekme uz nodarbināto iedzīvotāju daļas novirzi no ES vidējā līmeņa ir nedaudz pozitīva Igaunijai un Lietuvai, atspoguļojot to, ka bezdarba līmenis šajās valstīs 2018. gadā bija mazliet zemāks par ES vidējo. Savukārt Latvijai tas ir negatīvs, bezdarbam joprojām pārsniedzot ES vidējo līmeni (sk. 2. un P.1 att.).

2. attēls

Nodarbināto iedzīvotāju daļas novirzes no ES vidējā līmeņa dekompozīcija (devums; pp; 2018. gadā)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Gan augošais līdzdalības līmenis, gan pakāpeniska bezdarba līmeņa samazināšanās pēdējos gados veicinājusi nodarbināto skaita palielināšanos, savukārt iedzīvotāju skaita un darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvara samazināšanās kavēja nodarbinātības pieaugumu (sk. 3. att.).

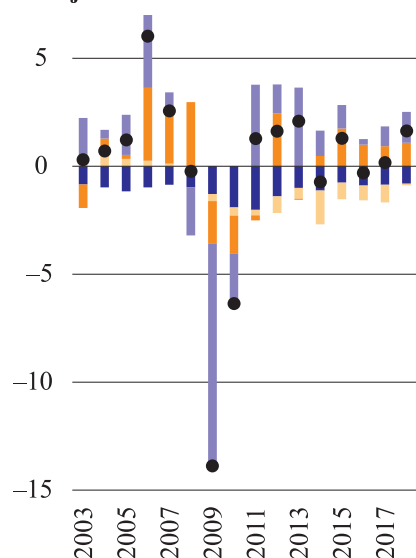
Ir divi iemesli, kāpēc nodarbinātības kāpums par 2% gadā, iedzīvotāju skaitam nepalielinoties (kā tas notika Baltijā pēdējo gadu laikā), nav ilgtspējīgs. Pirmkārt, līdzdalības līmeņa pieaugumu daļēji veicināja īslaicīga demogrāfiskā pāreja, kas nākamajos gados darbosies pretējā virzienā. Otrkārt, bezdarba līmeņa samazināšanās, visticamāk, kļūs lēnāka – jo mazāks un strukturālāks (nevis ciklisks) ir bezdarbs, jo grūtāk samazināt bezdarbu vēl vairāk.

3. attēls

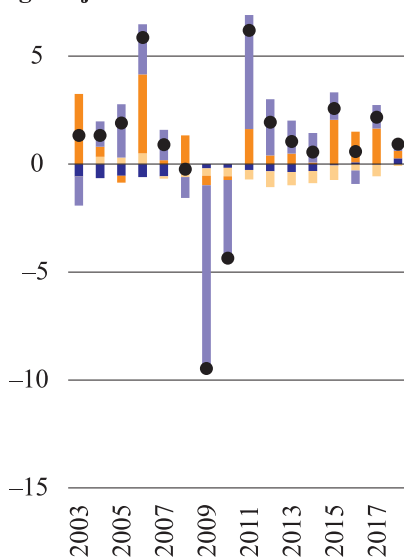
Nodarbināto gada pieauguma dekompozīcija Baltijas valstīs

(pp)

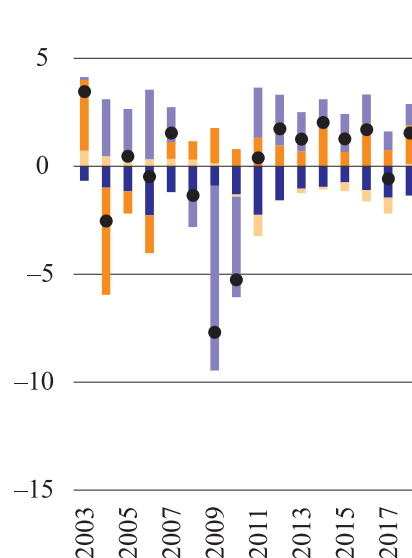
Latvija

Igaunija

Lietuva

Bezdarba līmenis

Līdzdalības līmenis

Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars

Iedzīvotāju skaits

• Nodarbināto gada pieaugums (%)

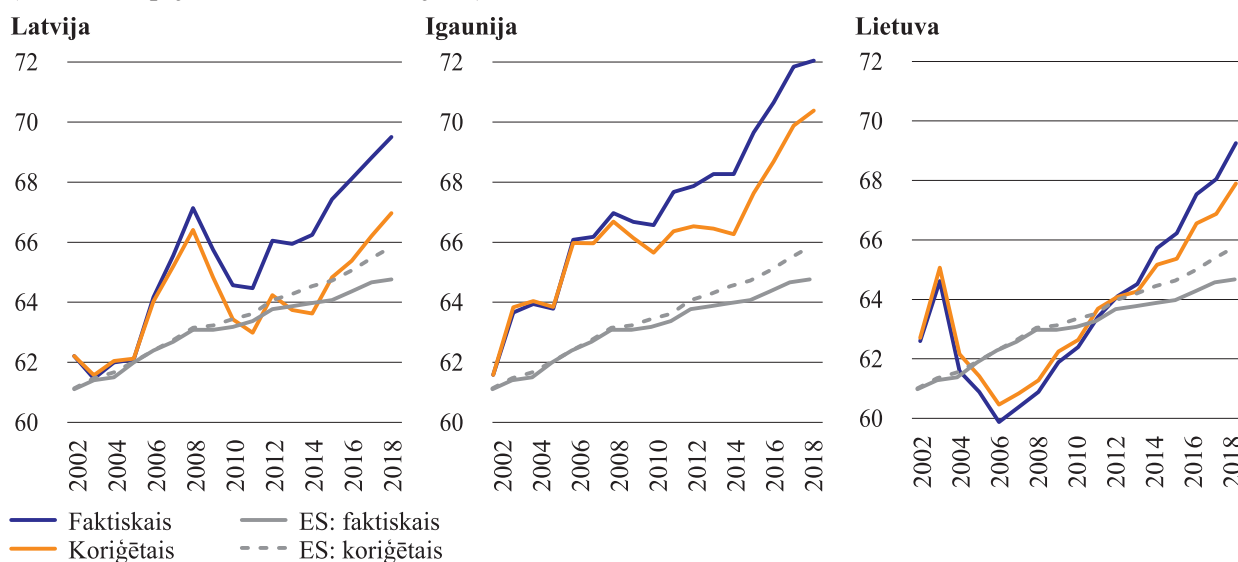
Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Līdzdalības līmeni pēdējos gados labvēlīgi ietekmēja iedzīvotāju vecumstruktūras pārmaiņas, īpaši nozīmīgs jauniešu skaita samazinājums (vecumgrupa ar ļoti zemu līdzdalību darba tirgū). Līdzdalības līmenis Baltijā pašlaik ir aptuveni par 2 pp augstāks nekā būtu, ja iedzīvotāju struktūra nebūtu mainījies kopš 21. gs. sākuma. Piemēram, Latvijas gadījumā aptuveni trešdaļa no līdzdalības līmeņa pieauguma pēdējo 15 gadu laikā saistīta ar iedzīvotāju vecumstruktūras pārmaiņām (sk. 4. att.). Ja līdzdalības līmenis tiek koriģēts atbilstoši vecumstruktūrai, Baltijas valstis nedaudz atpaliek no ES līderiem attiecībā uz kopējo darbaspējas vecuma iedzīvotāju līdzdalību darba tirgū (sk. P.2. att.).

Šī līdzdalības līmeņa paaugstināšanās uz demogrāfiskās pārejas rēķina, visticamāk, neturpināsies. Nākamo gadu laikā skaitliski nelielās pašreizējo jauniešu grupas sasniegs vidējo vecumu (tā ir vecumgrupa, kurai raksturīga liela līdzdalība darba tirgū), savukārt plaša pašreizējā vidējā vecuma iedzīvotāju grupa pamazām pievienosies vidējo vecumu pārsniegušo iedzīvotāju daļai, ko raksturo straujš līdzdalības līmeņa kritums. Aplūkojot Eurostat iedzīvotāju skaita prognozes, lai noskaidrotu, kā turpmākajos gados varētu mainīties iedzīvotāju vecumstruktūra, var aprēķināt, cik ātri šīs demogrāfiskās pārejas priekšrocības izzudīs. Līdz 2030. gadam iedzīvotāju vecumstruktūras pārmaiņas var samazināt kopējo līdzdalības līmeni aptuveni par 2.5 pp Igaunijā, 4 pp Latvijā un 5 pp Lietuvā (sk. 5. att.). Visās trijās valstīs iedzīvotāju vecumstruktūra 2030. gadā, visticamāk, būs mazāk labvēlīga kopējam līdzdalības līmenim nekā 2002. gadā (tomēr, ņemot vērā augošo līdzdalību darba tirgū katrā atsevišķā vecumgrupā, kopējais līdzdalības līmenis saglabāsies augstāks nekā 2002. gadā).

4. attēls

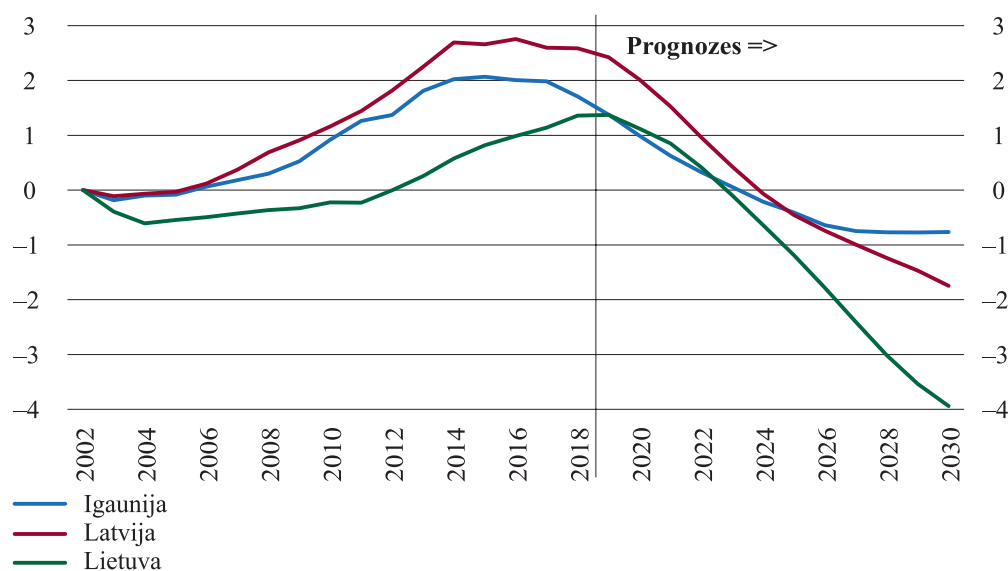
Faktiskais un pēc iedzīvotāju vecumstruktūras pārmaiņām koriģētais līdzdalības līmenis
(% no darbaspējas vecuma iedzīvotājiem)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

5. attēls

Iedzīvotāju vecumstruktūras ietekme uz līdzdalības līmeni
(pārmaiņas salīdzinājumā ar vecumstruktūru 2002. gadā; pp)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Pēdējos gados Baltijas valstīm izdevās saglabāt gandrīz nemainīgu darbaspēka apjomu, neraugoties uz (Lietuvā un Latvijā – diezgan ātru) iedzīvotāju skaita kritumu. Strauja demogrāfiskās pārejas priekšrocību samazināšanās nozīmē, ka turpmākajos gados situācija, visticamāk, mainīsies – darbaspēks samazināsies straujāk nekā iedzīvotāju skaits. Tas varētu vēl vairāk aizkavēt nodarbinātības pieaugumu. Lai kompensētu iedzīvotāju vecumstruktūras negatīvo ietekmi, līdzdalības līmenim katrā vecumgrupā vajadzētu pieaugt aptuveni par 0.3 pp gadā. Tas ir salīdzināms ar koriģētā līdzdalības līmeņa faktisko pieaugumu Latvijā un Lietuvā kopš 21. gs. sākuma. Tāpēc turpmāk

līdzdalības līmenis, visticamāk, nepalielināsies (vismaz neaugs tikpat strauji kā iepriekš), pat ja katrā atsevišķā vecumgrupā iedzīvotāju līdzdalība darba tirgū turpinās augt līdzšinējā tempā. Tomēr tas nenozīmē, ka darbaspēka rezervju aktivizēšana nedotu nekādu labumu līdzdalības vai nodarbinātības ziņā: neaktivizējot pieejamās darbaspēka rezerves, saruks gan faktiskais līdzdalības līmenis, gan nodarbināto skaits.

Bezdarbs būtiski samazinājies salīdzinājumā ar augstāko punktu 2010. gadā. Tā kā bezdarbs kļūst arvien strukturālāks, tā turpmākais sarukums, visticamāk, kļūs lēnāks.

Izpratne par to, vai bezdarbs ir galvenokārt ciklisks vai strukturāls, ir būtiska gan optimālā makroekonomiskās politikas virziena noteikšanai, gan arī prognozēšanai. Cikliskais bezdarbs rodas, IKP apjomam atšķiroties no potenciālā līmeņa (t.i., ja kopējais IKP atšķiras no potenciālā IKP). Kad IKP atpaliek no tā potenciāla, bezdarbs aug, un tas atspoguļojas pozitīvā bezdarba cikliskajā komponentē, savukārt, kamēr IKP pārsniedz potenciālo līmeni, bezdarbs ir zems un atspoguļojas negatīvā bezdarba cikliskajā komponentē.

Dabiskais bezdarbs jeb NAIRU ir bezdarba līmenis, kas vērojams, ja IKP apjoms atrodas tā potenciālajā līmenī. Lai gan tas nav tieši novērots, to var novērtēt, izmantojot Filipa vai Beveridža līknes modeļus. Dabisko bezdarbu galvenokārt veido frikcionālā (darbaspēka mainības izraisītā) komponente un strukturālā komponente. Frikcionālais bezdarbs ir neizbēgams, darbiniekiem mainot darbvietas (bieži vien, pārejot uz citu darbvietu, veidojas īss bezdarba periods), un to parasti neuzskata par problēmu. Savukārt strukturālais bezdarbs nozīmē bezdarbu, kas pastāv vienlaikus ar neaizpildītām darbvietām – jo augstāks tas ir, jo mazāka ir bezdarbnieku un vakanču savstarpējā atbilstība. Piemēram, tas vērojams, ja bezdarbnieku prasmes nav atbilstošas pieejamām vakancēm vai bezdarbnieki un vakances ir dažādos reģionos, vai arī pārāk augsti darba ienākumu nodokļi un pārāk augsta minimālā alga ir šķērslis darba līguma noslēgšanai.

Faktiskais bezdarbs = dabiskais bezdarbs + cikliskais bezdarbs

Dabiskais bezdarbs = frikcionālais bezdarbs + strukturālais bezdarbs

Ja ir vērojama pozitīva un stabili liela bezdarba cikliskā komponente, kopējā pieprasījuma stimulēšana var efektīvi mazināt bezdarbu. Pat ja cikliskā bezdarba komponente samazinās (bet ir liela un pozitīva), pagaidu ekonomiskais stimulants var paātrināt bezdarba līmeņa pazemināšanos līdz tā dabiskajam līmenim, neradot spiedienu uz inflāciju un valstij nezaudējot izmaksu konkurētspēju. Savukārt, ja bezdarba cikliskā komponente ir negatīva, nulle vai pat nedaudz pozitīva (bet samazinās), ekonomiskais stimulants var paaugstināt atalgojumu un inflāciju (un samazināt izmaksu konkurētspēju) bez ilgstošas ietekmes uz bezdarbu. Otrajā gadījumā vienīgais veids, kā panākt noturīgu bezdarba pazemināšanos, ir īstenot pasākumus, lai samazinātu augsto strukturālo komponenti (t.i., paaugstinātu bezdarbnieku un vakanču savstarpēju atbilstību).

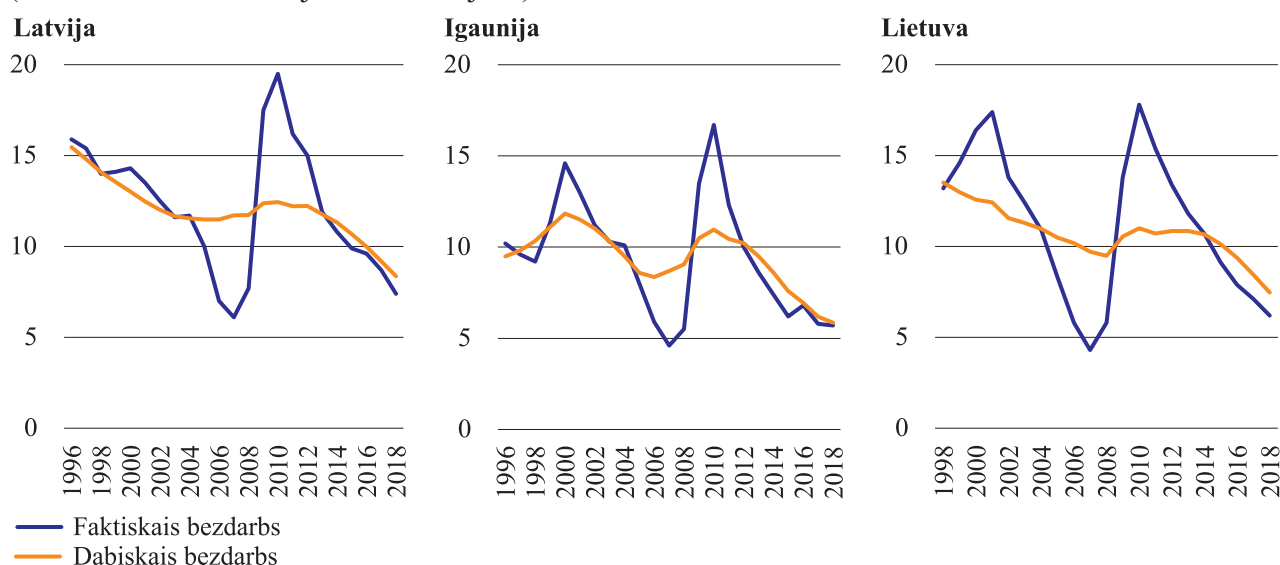
Baltijā bezdarba līmenis tradicionāli pārsniedzis ES vidējo rādītāju un lielāko daļu laika kopš neatkarības atjaunošanas 1991. gadā bija lielāks par 10% līmeni. Galvenais iemesls tam ir augstais dabiskais bezdarbs (precīzāk – strukturālais bezdarbs), kura dēļ bezdarba līmenis saglabājās samērā augsts arī ekonomiskās attīstības cikla ekspansijas fāzē. Tieša darbvietu radīšana un kopējā pieprasījuma stimulēšana, kas būtu standarta recepte cikliskā bezdarba novēršanai, vairs nav aktuāla. Cikliskais

bezdarbs, kas būtiski pieauga 2009. un 2010. gada ekonomiskās lejupslīdes laikā, Baltijā nav vērojams aptuveni kopš 2013. gada (sk. 6. att.).

6. attēls

Faktiskais bezdarbs un dabiskais bezdarbs

(% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem)

Avots: AMECO dati.

Attiecībā uz dabiskā bezdarba līmeņa dinamiku Baltijas valstīs atzīmējami trīs novērojumi. Pirmkārt, dabiskais bezdarba līmenis kopš 21. gs. sākuma samazinājies visās trijās Baltijas valstīs. Pirms pievienošanās ES dabiskais bezdarba līmenis pārsniedza 10%, īpaši Latvijā un Lietuvā. Kopš tā laika daudzi faktori, piemēram, augoša augstākās izglītības popularitāte, kā arī emigrācija un paaudžu nomaiņa, veicinājuši dabiskā bezdarba līmeņa pazemināšanos zem 10%.

Otrkārt, šķiet, ka dabiskais bezdarba līmenis Latvijā gadu gaitā konsekventi bijis augstāks nekā Igaunijā, savukārt Lietuvas rādītājs ir pa vidu. AMECO lēš, ka 2018. gadā dabiskais bezdarbs (no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem) bijis 8% Latvijā, 7% Lietuvā un 6% Igaunijā².

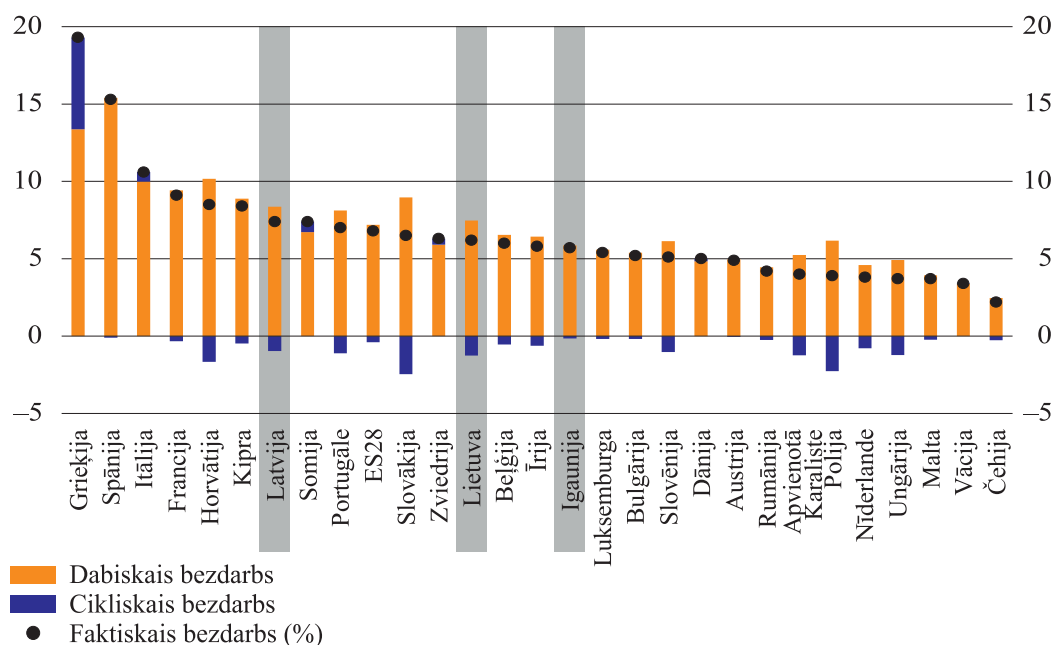
Treškārt, Baltijas valstis pēc ES standartiem joprojām nevar lepoties ar zemu dabiskā bezdarba līmeni – 20 ES valstīs līdz 2018. gadam ir sasniegušas zemāku dabiskā bezdarba līmeni nekā Latvija, un 11 valstīs ir zemāks dabiskais bezdarbs nekā Igaunijā (sk. 7. att.). Tas nozīmē, ka augsts dabiskais bezdarba līmenis (strukturālais bezdarbs) Baltijas valstīs (īpaši Latvijai) joprojām ir problēma un ir potenciāli nozīmīgs iekšējo darbaspēka rezervju avots (piemēram, dabiskais bezdarba līmenis Čehijā un Vācijā ir tikai ap 3%).

² Patstāvīgais bezdarba dabisko un ciklisko komponentu novērtējums neietilpst šā pētījuma tvērumā. Tāpēc izmantoti AMECO aprēķini, pārbaudot to atbilstību realitātei ar papildu mainīgajiem – darba tirgus neatbilstības indeksu un vairākām Filipsa un Beveridža likņu specifiskajām. Lasītājs, kuru interesē tehniskas detaļas par bezdarba dalījumu dabiskajā komponentē un cikliskajā komponentē, var izmantot O. Krasnopjorova (12) diskusijas materiālu gan attiecībā uz tēmas literatūras apskatu, gan attiecībā uz metodoloģiju.

7. attēls

Bezdarba dekompozīcija dabiskajā komponentē un cikliskajā komponentē

(pp; devums; 2018. gadā)

Avoti: AMECO dati un autora aprēķini.

Varētu apšaubīt dabiskā bezdarba aplēšu atbilstību, apgalvojot, ka šis ekonometriskais novērtējums atspoguļo faktiskā bezdarba filtrēto laukrindu³. Tāpēc AMECO dabiskā bezdarba līmeņa aprēķini papildināti ar tiešu darba tirgus neatbilstības novērtējumu Baltijas valstīs, kā arī ar bezdarba ilguma analīzi un vairākām Filipsa un Beveridža līkņu specifiskajām.

ES līmenī pastāv cieša pozitīva saikne starp dabisko bezdarbu un darba tirgus neatbilstības indeksu. Piemēram, Igaunijā salīdzinājumā ar Latviju un Lietuvu ir gan zemāks dabiskais bezdarbs, gan zemāks darba tirgus neatbilstības indekss (sk. 8. att.). Vēl viens novērojums – gan dabiskais bezdarba līmenis, gan darba tirgus neatbilstība nedaudz palielinājās tūlīt pēc ekonomiskās lejupslīdes. Dabiskā bezdarba reakcija uz makroekonomiskajiem apstākļiem atspoguļo bezdarba histerēzi: indivīdi, kuri tikuši atlaisti no darba cikliskās lejupslīdes dēļ, palielinoties bezdarba periodam, pakāpeniski var zaudēt nodarbinātības iespējas un pēc kāda laika pārtapt par strukturālajiem bezdarbniekiem. Baltijā ekonomiskās krīzes laikā atlaisana no darba visvairāk skāra darbiniekus ar zemu kvalifikāciju, īpaši būvniecības nozarē. Viņiem bija grūti atrast jaunu darbu, un tas palielināja gan darba tirgus neatbilstības indeksu, gan strukturālo bezdarbu. Pēc tam, tautsaimniecībai atveseļojoties, darba tirgus neatbilstība pakāpeniski samazinājās visās trijās Baltijas valstīs, un pašlaik tā ir nedaudz zemāka nekā tieši pirms pievienošanās ES (sk. 9. att.; tas atbilst AMECO aprēķiniem par dabiskā bezdarba līmeņa dinamiku). Jāatzīmē, ka Igaunijā darba tirgus neatbilstības

³ Faktiskajam bezdarbam un NAIRU pēc būtības ir vienādi vēsturiski vidējie rādītāji, savukārt NAIRU noturība mēdz būt atkarīga no filtra parametriem. Piemēram, K. Ebeke (*C. Ebeke*) un G. Everārta (*G. Everaert*) (4) atzina, ka NAIRU svārstīgums ir atkarīgs no pieņēmuma par Kalmana filtra signāla un trokšņa attiecību (kļūdas dispersija NAIRU pārejas vienādojumā attiecībā pret kļūdas dispersiju Filipsa līknes vienādojumā), bet apgalvoja, ka viņu NAIRU aplēses ir robustas pret pamatotām šīs attiecības citām vērtībām.

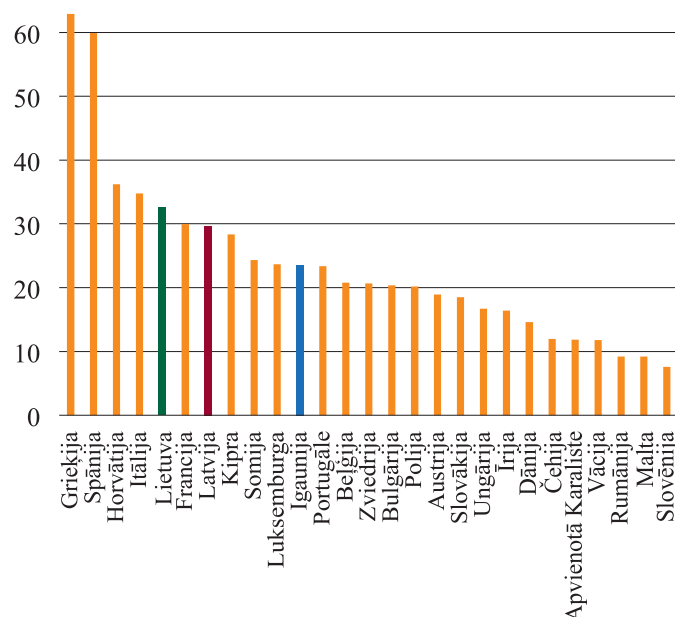
pieaugums 2009. un 2010. gadā bija mazāk noturīgs nekā Latvijā un Lietuvā, un tas atbilst nedaudz mazāk noturīgam dabiskā bezdarba līmeņa pieaugumam (sk. 6. att.).

8. attēls

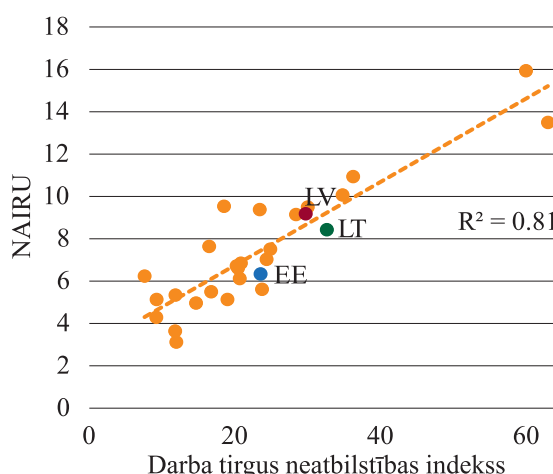
Dabiskais bezdarba līmenis un darba tirgus neatbilstības indekss ES valstīs

(vidēji 2016.–2018. gadā)

Darba tirgus neatbilstības indekss

Darba tirgus neatbilstības indekss un NAIRU

Avoti: Eurostat un AMECO dati un autora aprēķini.

Piezīmes. Darba tirgus neatbilstības indekss atspoguļo dažādu ISCO profesiju grupu bezdarba līmeņa atšķirības (svērtas ar profesijas grupu īpatsvaru kopējā nodarbinātībā).

Piemēram, ja bezdarbs ir līdzīgi augsts visās profesiju grupās, tas atspoguļo ciklisko recesiju un neietekmē darba tirgus neatbilstības indeksa vērtību. Savukārt, ja augsts bezdarbs vienā profesijā ir vienlaikus ar zemu bezdarbu citā profesijā, tas atspoguļo darba tirgus neatbilstību un tādējādi palielina indeksa vērtību. Darba tirgus neatbilstības indeksa vērtība ir parādīta tikai salīdzināšanas nolūkos, un tai nav tiešas interpretācijas.

Latvijā 2018. gadā bezdarbs pārsniedza vidējo līmeni šādās profesiju grupās: vienkāršas profesijas, iekārtu un mašīnu operatori, kvalificēti strādnieki un amatnieki. Citās profesiju grupās bezdarbs bija zemāks par vidējo.

Ilgtermiņa bezdarbs vairāk asociējas ar strukturāliem, nevis cikliskiem iemesliem. Bezdarba ilguma analīze liecina, ka ilgtermiņa bezdarbnieku skaits Latvijā ir lielāks nekā Igaunijā un Lietuvā (sk. P.3. att.), atbalstot uzskatu, ka dabiskais bezdarbs Latvijā, visticamāk, ir augstākais (savukārt Igaunijā – zemākais) Baltijas valstu vidū.

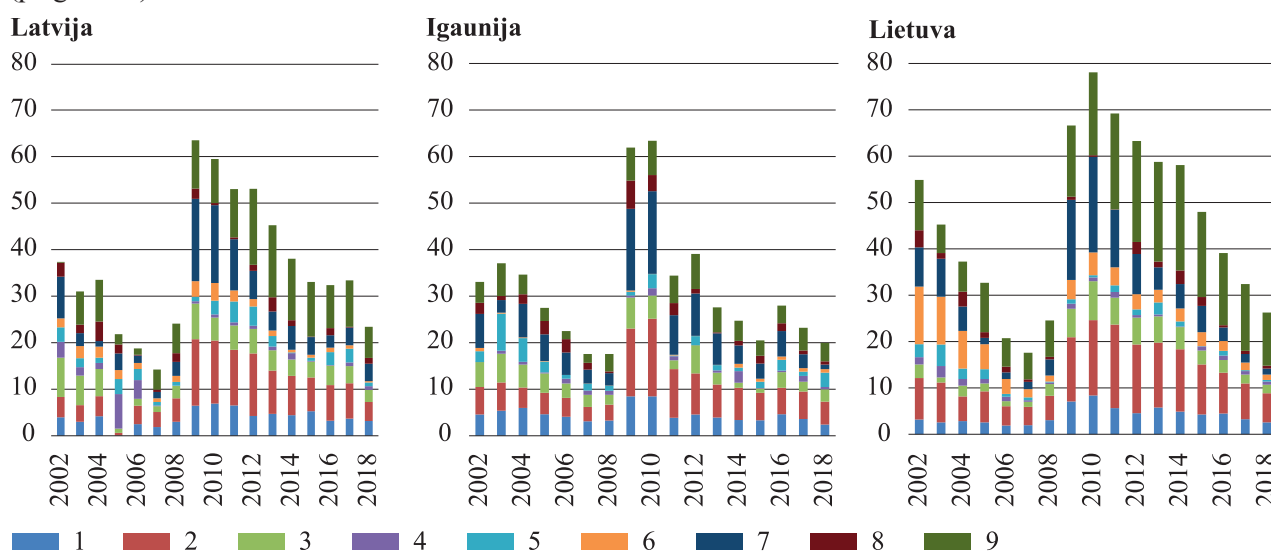
Nākamais solis AMECO dabiskā bezdarba līmeņa novērtējuma ticamības pārbaudei (un papildinformācijas iegūšanai par dabiskā bezdarba fenomenu) ir Beveridža un Filipsa līkņu konstrukcija pēc vairākām specifiskajām.

Beveridža līkne atspoguļo negatīvu sakarību starp bezdarba līmeni un vakanču līmeni (vai jebkuru citu darbaspēka trūkuma rādītāju). Savukārt Filipsa līkne atspoguļo negatīvu sakarību starp bezdarba līmeni un algu pieaugumu (vai inflāciju). Līkņu dinamika atspoguļo pārmaiņas tautsaimniecības cikliskajā pozīcijā. Piemēram, bezdarba un brīvo darbvieta attiecība palielinās ekonomiskās lejupslīdes laikā un samazinās ekspansijas periodā. Augsts bezdarba līmenis recesijas laikā atspoguļo arī lielas darbaspēka rezerves, kas kavē algu pieaugumu un tādējādi arī patērētāju cenu inflāciju. Kad lejupslīdes periodu nomaina ekspansija, Beveridža un Filipsa

līknes diagrammās tas atspoguļojas kā pāreja no dienvidaustrumu uz ziemeļrietumu kvadrantiem (sk. P.4. un P.5. att. Baltijas valstīm).

9. attēls

Darba tirgus neatbilstības indekss Baltijas valstīs profesiju dalījumā (pa gadiem)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Piezīmes. Skaitļi norāda uz profesiju pamatgrupām atbilstoši ISCO-08 klasifikatoram (1: vadītāji; 2: vecākie speciālisti; 3: speciālisti; 4: kalpotāji; 5: pakalpojumu un tirdzniecības darbinieki; 6: kvalificēti lauksaimniecības darbinieki; 7: kvalificēti strādnieki un amatnieki; 8: iekārtu un mašīnu operatori un izstrādājumu montieri; 9: vienkāršās profesijas).

Savukārt dabiskā bezdarba līmeņa pārmaiņas (atspoguļojot darba tirgus efektivitāti jeb bezdarbnieku un vakanču savstarpējo atbilstību) atspoguļo Beveridža un Filipisa līkņu pārbīdes. Līkņu pārbīde uz augšu (virzienā uz ziemeļaustrumu kvadrantu) atspoguļo dabiskā bezdarba pieaugumu – noteiktam bezdarba līmenim atbilst vairāk vakanču un lielāks spiediens uz algām. Savukārt pārbīde uz leju (virzienā uz dienvidrietumu kvadrantu) nozīmē dabiskā bezdarba samazinājumu – noteiktam bezdarba līmenim atbilst mazāk neaizpildītu darbvieta un zemāks spiediens uz algām.

Šajā pētījumā izmantotas divas dažādas Beveridža līknes specifiskācijas un arī divas Filipisa līknes specifiskācijas (kopā četras specifiskācijas). Beveridža līkne tiek veidota, izmantojot vai nu vakanču īpatsvaru (neaizpildīto darbvieta attiecība pret darbvieta kopskaitu; Eurostat dati), vai arī to uzņēmēju īpatsvaru, kuri apgalvo, ka darbaspēka trūkums ir būtisks uzņēmējdarbības šķērslis (apsekojuma dati, kurus publicē EK). Savukārt Filipisa līkne tika veidota, izmantojot vai nu vidējās algas gada pieauguma tempu, vai arī patēriņa cenu inflāciju, neietverot nodokļus⁴ (abos gadījumos tie ir Eurostat dati).

Redzams, ka Beveridža un Filipisa līknes Latvijai novietotas mazliet augstāk (tuvāk ziemeļaustrumu kvadrantam) nekā abām pārējām Baltijas valstīm, apstiprinot uzskatu, ka dabiskais bezdarba līmenis Latvijā varētu būt nedaudz augstāks nekā Igaunijā un Lietuvā (sk. 10. att.)⁵. Turklāt ir redzamas arī Beveridža un Filipisa līkņu pārbīdes pa

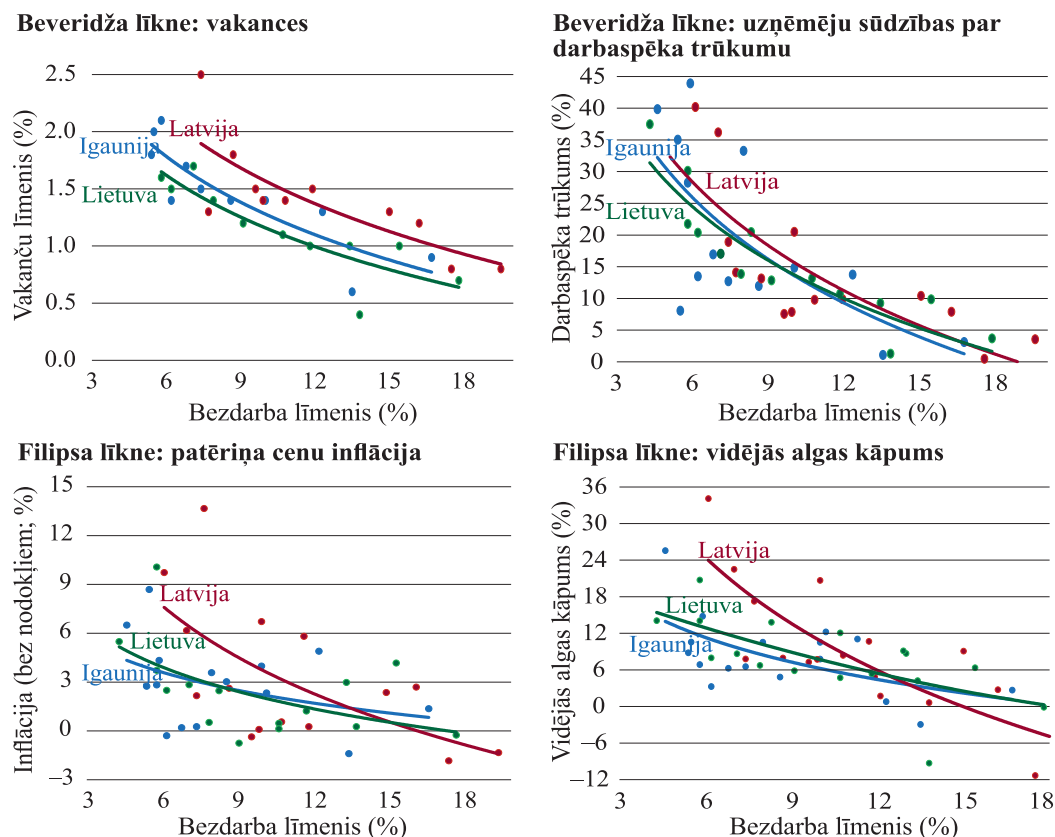
⁴ Līdzīgus rezultātus var iegūt, izmantojot jebkuru no pamatinflācijas rādītājiem, piemēram, nemainīgo nodokļu inflāciju, neietverot enerģijas, pārtikas un administratīvo cenu pārmaiņas.

⁵ Lai gan Filipisa līkne Latvijai mēdz būt stāvāka, tā ir novietota augstāk visbiežāk novērotajai (līdz 13%) bezdarba līmeņa vērtībai.

kreisi laika gaitā⁶ (sk. P.4. un P.5. att.), apstiprinot viedokli, ka dabiskais bezdarbs kopš 21. gs. sākuma visās trijās Baltijas valstīs ir samazinājies.

10. attēls

Beveridža un Filipsa līknes Baltijas valstīm

Avoti: Eurostat un EK dati un autora aprēķini.

Piezīmes. Punkti atspoguļo gada novērojumus Baltijas valstīs 2002.–2018. gadā (īssāk periods dažos attēlos ir datu nepieejamības dēļ). Līknes ir logaritmiskās tendences, kas veidotas katrai valstij atsevišķi, minimizējot kvadrātisko novirzi no faktiskajiem datiem. Sarkanā krāsa apzīmē novērojumus Latvijai, zaļā krāsa – Lietuvai, bet zilā krāsa – Igaunijai.

Iekšējās darbaspēka rezerves var būt ne tikai bezdarba veidā. Daļa darbaspēka rezervju var neatspoguļoties oficiālajā bezdarba statistikā. Daži bez darba esošie cilvēki netiek uzskatīti par bezdarbniekiem, jo viņi neatbilst darba meklētāju definīcijai "ir gatavs sākt darbu nākamā divu nedēļu laikā un ir aktīvi meklējis darbu pēdējo četru nedēļu laikā" (Eurostat (5)). Viņi vai nu aktīvi nemeklē darbu (piemēram, tāpēc, ka netic darba atrašanai; tālāk tekstā – cerības zaudējušie), vai arī nav gatavi sākt darbu tuvāko divu nedēļu laikā. Oficiālā statistika šos cilvēkus uzskata par ekonomiski neaktīviem. Turklāt daži nepilna laika darbinieki vēlas, bet nespēj atrast pilnas slodzes darbu. Pievienojot šīs cilvēku grupas oficiālajam bezdarba līmenim, veidojas vairāki plaši bezdarba rādītāji.

Plašie bezdarba rādītāji rāda, ka Latvijā un Igaunijā bezdarba izplatība mēdz būt līdz pat divām reizēm lielāka, nekā liecina oficiālā bezdarba statistika. Darba meklētāju īpatsvars Latvijā un Igaunijā ir attiecīgi 7% un 5%, bet attiecīgie plašā bezdarba

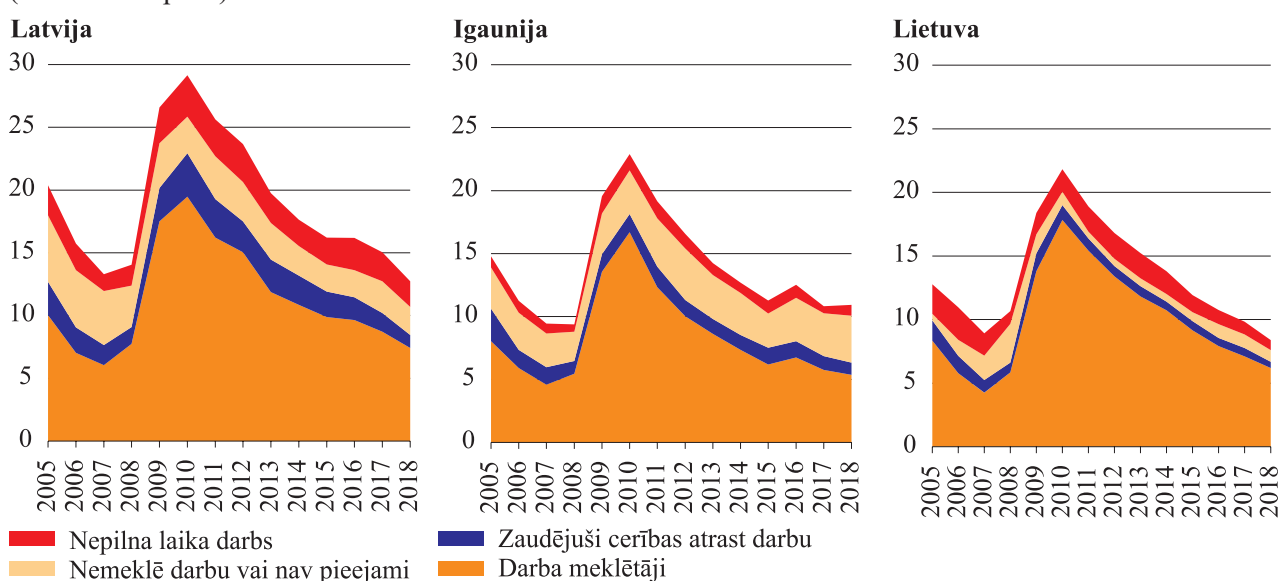
⁶ Vienīgā Beveridža līknes specifikācija bez pārbīdes uz leju ir tā, kas izmanto vakanču līmeņa datus (sk. P.5. att.). Tomēr šajā gadījumā Beveridža līkne sākas tikai 2008. gadā, jo starptautiski salīdzināmā vakanču statistika par iepriekšējiem gadiem nav pieejama.

rādītāji ir tuvu 13% un 11%. Darba meklētāju rādītājs parāda skaidru atkarību no ekonomiskās attīstības cikla visās trijās Baltijas valstīs, turklāt (īpaši Latvijā) tas attiecas arī uz slēptā bezdarba komponentēm. Cerību zaudējušo, nepilnu darba laiku strādājošo un to cilvēku skaits, kuri ir pieejami darbam, bet to nemeklē, iepriekšējās ekonomiskās krīzes laikā ievērojami palielinājās un kopš tā laika ir būtiski sarucis. Pašlaik visās trijās Baltijas valstīs gan oficiālā, gan slēptā bezdarba rādītāji ir zemāki nekā tad, kad tās pievienojās ES (sk. 11. att.).

11. attēls

Plašie bezdarba rādītāji

(% no darbaspēka)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Dažas slēptā bezdarba formas ir vairāk raksturīgas Baltijas valstīm nekā citas. No vienas puses, cerības zaudējušo indivīdu skaits, kuri nemeklē darbu tāpēc, ka netic tā atrašanai, Baltijā joprojām ir daudz lielāks salīdzinājumā ar pārējām ES valstīm (sk. P.6. att.). Arī kopējais to cilvēku skaits, kuri norādīja, ka viņi ir pieejami darbam, bet to nemeklē, Igaunijā un Latvijā krietni pārsniedz ES vidējo līmeni. No otras puses, nepilna laika nodarbināto, kuri nevar atrast pilna laika darbu, kā arī to cilvēku skaits, kuri meklē darbu, bet nav pieejami darbam nākamo divu nedēļu laikā, Baltijā ir mazāks nekā daudzās citās ES valstīs. Tas liek domāt, ka darbaspēka rezerves slēptā bezdarba veidā galvenokārt ir saistītas ar ekonomiskās aktivitātes trūkumu – daudzi cilvēki, kuri ir pieejami darbam, to nemeklē (vai nu tāpēc, ka netic tā atrašanai, vai citu iemeslu dēļ).

Turklāt daži cilvēki var nemeklēt darbu neekonomisku iemeslu dēļ, piemēram, pastāvot nepieciešamībai rūpēties par maziem bērniem vai veciem cilvēkiem, kā arī sava sliktā veselības stāvokļa vai mācību dēļ (tādējādi viņi var netikt iekļauti pat plašos bezdarba rādītājos). Nav citas iespējas noskaidrot, cik lielā mērā šie iemesli ir "objektīvi" un cik lielā mērā ekonomiskā politika varētu palielināt šo cilvēku nodarbinātību (piemēram, paplašinot mācekļu prakšu izplatību un nepilna laika darba iespējas, nodrošinot vairāk bērnudārzu vai uzlabojot veselības aprūpes sistēmu), kā salīdzināt dažādu iedzīvotāju grupu nodarbinātības līmeņus ar pārējām ES valstīm, kuras darba tirgus funkcionēšanas ziņā varētu uzskatīt par etalonvalstīm (sk. nākamo sadaļu).

1.2. Iedzīvotāju grupu dalījumā

Agregēto rādītāju analīze nav pietiekama, lai novērtētu iekšējo darbaspēka rezervju potenciālu. Pat ļoti augsts nodarbinātības līmenis vai līdzdalība darba tirgū varētu slēpt samērā zemu atsevišķu iedzīvotāju grupu nodarbinātību. Tāpēc Baltijas valstu darba tirgus rādītāji salīdzināti ar ES7, vērtējot pēc dzimuma, vecuma un izglītības līmeņa.

Tiek identificētas trīs plašas iedzīvotāju grupas, kurās Baltijas valstīs nodarbinātība nav pietiekami liela: vidējo vecumu pārsniegušie vīrieši, cilvēki bez augstākās izglītības un jaunieši. Turklāt Lietuvā un Latvijā samērā vēlu notiek jaunu sieviešu (vecumā no 20 līdz 24 gadiem) ienākšana darba tirgū, savukārt Igaunijā ir zema sieviešu ar augstāko izglītību nodarbinātība vecumgrupā 25–44 gadi.

Latvijā un Lietuvā joprojām ir augsts bezdarba līmenis, īpaši vīriešu vidū (sk. 1. tabulu). Vīriešu apgrieztā bezdarba līmeņa ziņā Latvija 2018. gadā ierindojās 24. vietā, bet Lietuva – 28. vietā starp 28 ES valstīm. Šķiet, ka no bezdarba īpaši cieš vidējo vecumu pārsniegušie vīrieši. Piemēram, vīriešiem no 55 līdz 59 gadiem Latvijā un Lietuvā ir viens no augstākajiem bezdarba līmeņiem ES (valstu rangi ir attiecīgi 25 un 26). Arī Igaunijā vidējo vecumu pārsniegušie vīrieši pakļauti lielākam bezdarba riskam salīdzinājumā ar vienaudžiem citās ES valstīs vai jaunākiem vīriešiem, kaut arī mazāk nekā Latvijā un Lietuvā.

Turklāt Latvijai un Lietuvai raksturīga zema cilvēku bez augstākās izglītības nodarbinātība. Piemēram, attiecībā uz nodarbinātības līmeni personām ar vidējo izglītību Latvija un Lietuva ir attiecīgi 16. un 20. vietā (starp personām ar pamatizglītību attiecīgie rangi ir vēl zemāki: 18 un 26).

Latvijā un Lietuvā zema ir arī jauniešu nodarbinātība (rangs ir attiecīgi 19 un 17). Jāatzīmē, ka zema jauniešu nodarbinātība nav augsta bezdarba sekas – abās valstīs jauniešu bezdarbs ir samērā zems. Drīzāk tas saistīts ar zemu līdzdalību darba tirgū vecumgrupā 15–19 gadu, atspoguļojot gan lielu augstākās izglītības popularitāti, gan nelielu mācekļa prakšu izplatību.

Šķiet, ka bez pārejošo demogrāfisko priekšrocību ietekmes (sk. 1.1. sadaļu) augstu līdzdalības līmeni (un līdz ar to arī nodarbinātības līmeni) Baltijas valstīs veicina ļoti liela to iedzīvotāju ekonomiskā aktivitāte, kuri ir vecāki par likumā noteikto pensijas vecumu. Piemēram, Igaunijā nodarbinātības un līdzdalības līmenis vecumgrupās 65–69 gadi un 70–74 gadi ir augstākais ES, un tieši tas ierindo šo valsti augstajā 2. vietā kopējā nodarbinātības un līdzdalības līmeņa ziņā, kaut arī vairāku citu iedzīvotāju grupu sniegums darba tirgū ir pieticīgs. Jāņem vērā arī tas, ka virs likumā noteiktā pensijas vecuma bezdarbs gandrīz nepastāv (indivīds vai nu strādā, vai arī tiek uzskatīts par ekonomiski neaktīvu, ja saņem vecuma pensiju), tāpēc augsts senioru līdzdalības līmenis uzlabo Baltijas valstu relatīvo pozīciju arī attiecībā uz bezdarba līmeni (noteikts darba meklētāju skaits 15–64 gadu vecumā tiek dalīts ar lielāku ekonomiski aktīvo cilvēku skaitu)⁷.

⁷ Vecumgrupa 65–74 gadi tiek izslēgta no turpmākās analīzes, pamatojoties uz šādiem apsvērumiem. DA definē nodarbināto personu kā indivīdu, kas pārskata nedēļā ir strādājis vismaz vienu stundu, un tajā ietilpst arī algu nesaņemoši ģimenes locekļi. Faktiski daudzi seniori (pat tie, kuri ir darba ņēmēji) strādā nepilnu laiku un bieži vien pieņem diezgan zemu atalgojumu kā papildinājumu savai parasti nelielajai vecuma pensijai. Vairākumam senioru darba dzīves turpinājums virs pensijas vecuma noteikti ir uz vajadzībām balstīta (nevis iespēju radīta) izvēle.

1. tabula

Baltijas valstu rangi pēc darba tirgus rādītājiem

(starp 28 ES valstīm; iedzīvotāju grupu dalījumā; 2018. gadā)

		Latvija			Igaunija			Lietuva		
		Nod	Līdz	ApgB	Nod	Līdz	ApgB	Nod	Līdz	ApgB
Kopā		10	5	21	2	2	13	7	8	17
Dzimums	Vīrieši	13	7	24	1	1	13	12	13	20
	Sievietes	8	4	19	2	2	12	5	3	13
Izglītība	ISCED 0–2	18	17	23	9	10	13	26	26	24
	ISCED 3–4	16	11	22	5	3	15	20	16	19
	ISCED 5–8	4	4	17	14	15	14	2	2	10
Vecums (gados)	15–19	19	22	7	10	10	15	17	19	6
	20–24	11	11	16	4	3	10	13	15	13
	25–29	14	5	22	6	15	4	2	2	8
	30–34	11	6	21	12	18	9	5	5	10
	35–39	17	10	22	13	12	14	6	5	19
	40–44	12	5	20	9	10	12	19	12	24
	45–49	17	7	25	7	5	15	16	11	23
	50–54	14	11	25	6	3	19	10	9	18
	55–59	8	7	25	6	6	21	7	5	26
	60–64	8	7	23	4	4	12	5	3	21
	65–69	2	2	NP	1	1	NP	5	5	NP
	70–74	5	5	NP	1	1	NP	8	8	NP

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Piezīmes. Nod – nodarbinātības līmenis (nodarbināto iedzīvotāju daļa darbaspējas vecuma iedzīvotāju vidū); Līdz – līdzdalības līmenis (nodarbināto un darba meklētāju skaits, dalīts ar darbaspējas vecuma iedzīvotājiem); ApgB – apgriezts bezdarba līmenis (t.i., 100 – bezdarba līmenis), % no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. ISCED 0–2 atspoguļo pamatzglītību, ISCED 3–4 – vidējo izglītību, savukārt ISCED 5–8 – augstāko izglītību. Skaitlis apzīmē valsti ir visaugstākais nodarbinātības līmeņa piemēra skaitlis "1" atspoguļo to, ka attiecīgajā valstī ir visaugstākais nodarbinātības līmenis ES attiecīgajā iedzīvotāju grupā, bet skaitlis "28" atspoguļo zemāko nodarbinātības līmeni. "NP" nozīmē, ka dati nebija pieejami.

Šķiet arī, ka zema nodarbinātība vidējo vecumu pārsniegušajiem vīriešiem un cilvēkiem bez augstākās izglītības ir divi saistītie novērojumi. Vīriešu, kuri pārsnieguši vidējo vecumu un kuriem nav augstākās izglītības, nodarbinātība Lietuvā un Latvijā ir viena no zemākajām ES. Piemēram, vīriešiem ar pamatzglītību nodarbinātība Latvijā ir viszemākā ES vecumgrupā 55–59 gadi, savukārt Lietuvā – vecumgrupā 45–54 gadi (sk. 2. tabulu).

Tomēr vidējo vecumu pārsniegušo vīriešu nepietiekama nodarbinātība neaprobežojas tikai ar tiem, kam ir zems izglītības līmenis. Piemēram, Latvija ierindojas 27. vietā ES pēc nodarbinātības līmeņa 50–54 gadus veciem vīriešiem ar augstāko izglītību (savukārt Lietuva – 23. vietā vecumgrupā 45–49 gadi). Iespējams, augstākās izglītības iegūšana nav apdrošināšanas polise pret prasmju novecošanu laika gaitā, un arī turpmāk nepieciešams apgūt, piemēram, digitālās prasmes vai svešvalodas. Vēl viens iemesls zelai vīriešu nodarbinātībai varētu būt veselības stāvokļa pasliktināšanās (abi iespējamie iemesli aplūkoti 3. nodaļā).

2. tabula

Baltijas valstu rangi pēc nodarbinātības līmeņa

(ES valstis detalizētā iedzīvotāju grupu dalījumā; vidēji 2016.–2018. gadā)

		Latvija			Igaunija			Lietuva		
ISCED		0–2	3–4	5–8	0–2	3–4	5–8	0–2	3–4	5–8
Vīrieši	20–24	11	14	6	2	6	5	22	16	4
	25–29	6	16	8	4	5	2	14	9	3
	30–34	17	19	14	4	5	6	26	25	15
	35–39	19	19	14	8	11	6	27	27	15
	40–44	16	23	14	4	9	5	27	28	19
	45–49	24	25	11	7	21	25	28	27	23
	50–54	24	27	27	15	20	7	28	24	22
	55–59	28	22	11	23	21	18	26	20	8
	60–64	15	15	11	18	7	9	21	9	3
Sievietes	20–24	10	11	9	7	10	3	22	16	2
	25–29	6	14	5	7	16	23	19	11	2
	30–34	12	16	12	4	23	23	20	17	1
	35–39	17	22	10	3	15	24	10	8	3
	40–44	17	13	9	5	12	21	19	14	1
	45–49	14	19	5	5	6	10	6	15	8
	50–54	16	17	8	1	14	9	8	16	10
	55–59	13	14	8	2	6	10	10	13	5
	60–64	6	10	4	2	2	3	20	12	2

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Piezīmes. ISCED 0–2 atspoguļo pamatzglītību, ISCED 3–4 ir vidējā izglītība, savukārt ISCED 5–8 ir augstākā izglītība. Triju gadu vidējais rādītājs izvēlēts, lai mazinātu statistisko kļūdu, kas ir neizbēgama, atspoguļojot nodarbinātības līmeni tik detalizētā dalījumā. Lietuvas dati par sievietēm ar pamatzglītību vecumā 25–29 un 50–59 gadi 2016.–2018. gada periodam nebija pieejami, tāpēc rangs aprēķināts, izmantojot datus par iepriekšējiem (jaunākiem pieejamiem) gadiem. Vecumgrupa 15–19 gadu nav iekļauta tabulā, jo vairākums indivīdu tajā joprojām ir izglītības iegūšanas procesā un gandrīz neviens vēl nav ieguvis augstāko izglītību.

Turklāt Igaunijā ir samērā zems nodarbinātības līmenis sievietēm ar augstāko izglītību vecumgrupā 25–44 gadi. Tas varētu atspoguļot neredzētu augstāku dzimstības līmeni Igaunijā salīdzinājumā ar abām pārējām Baltijas valstīm kombinācijā ar dāsnākiem maternitātes atvaļinājuma pabalstiem vai zemāku bērnudārzu pieejamību. Jebkurā gadījumā tas ir svarīgs novērojums, jo Lietuvā (tieši pretēji) ir viens no augstākajiem nodarbinātības līmeņiem ES valstu vidū fertilā vecuma sievietēm ar augstāko izglītību.

Nemot vērā būtiskās ES reģionu nodarbinātības atšķirības, lai kvantificētu darbaspēka rezerves Baltijā, lietderīgāk ir salīdzināt tās darba tirgus rādītājus ar ES etalonvalstīm. Par šādiem etaloniem izvēlētas septiņas ES valstis: Vācija, Austrija, Dānija, Nīderlande, Zviedrija, Čehija un Apvienotā Karaliste (tālāk tekstā – ES7). Visās šajās valstīs ir samērā augsts kopējais nodarbinātības un līdzdalības līmenis – pašlaik Baltijas valstīs tas ir līdzīgi augsts (sk. P.2. att.). Nevienā no šīm valstīm pašlaik nav ne būtiskas izlaides apjoma starpības (*output gap*) ne bezdarba starpības (ne pozitīvas ne negatīvas), kas liek domāt, ka darba tirgus sniegums galvenokārt atspoguļo fundamentālus faktoros (piemēram, bezdarbnieku un brīvo darbvieta savstarpējo atbilstību), nevis pārejošu ekonomiskās attīstības cikla ietekmi. Tādējādi konsekvēnta atšķirība starp Baltijas valstīm un ES7 attiecībā uz noteiktas iedzīvotāju grupas sniegumu darba tirgū varētu norādīt uz iespējamām darbaspēka rezervēm attiecīgajā iedzīvotāju grupā.

Pēdējo 15 gadu laikā kopējais nodarbinātības līmenis Baltijas valstīs vienmēr bijis zemāks nekā ES7. Latvijā un Lietuvā kopējais nodarbinātības līmenis joprojām atpaliek no ES7 vairāk nekā par 3 pp (sk. 12. att.). Sieviešu nodarbinātības līmenis pašlaik kopumā ir līdzīgs ES7, bet vīriešu nodarbinātība Latvijā un Lietuvā atpaliek no ES7 aptuveni par 6 pp gan zemākas līdzdalības, gan augstāka bezdarba dēļ. Jāatzīmē, ka vīriešu nodarbinātība vairāk reaģēja uz ekonomiskās attīstības ciklu un 2009. un 2010. gada krīzes laikā tās kritums bija lielāks. Tas atspoguļo augstāku vīriešu nodarbinātību būvniecībā un rūpniecībā – nozarēs, kuras ievērojami skāra krīze. Savukārt daudzas sievietes strādā valsts sektorā (īpaši izglītībā un veselības aprūpē), kur ekonomiskās lejupslīdes laikā nodarbināto skaits tiek samazināts mazāk.

Cilvēku ar augstāko izglītību nodarbinātība Latvijā un Lietuvā kopumā ir līdzīga vai pat nedaudz pārsniedz ES7, bet cilvēki ar pamatizglītību un vidējo izglītību nodarbināti daudz mazāk. Piemēram, Latvijā cilvēku ar pamatizglītību nodarbinātība ir par 14 pp zemāka un ar vidējo izglītību – par 6 pp zemāka nekā ES7 (Lietuva atpaliek vēl vairāk – attiecīgi par 27 pp un 8 pp; sk. P.7. att.). Pamatizglītības grupā zema relatīvā nodarbinātība galvenokārt atspoguļo zemu relatīvo līdzdalību darba tirgū, savukārt vidējās izglītības grupā tā atspoguļo gan zemāku līdzdalību, gan augstāku bezdarbu. Dzimumu dalījumā situācija kopumā ir līdzīga – gan vīriešu, gan sieviešu bez augstākās izglītības nodarbinātība Latvijā un Lietuvā joprojām būtiski atpaliek no attiecīgā ES7 rādītāja⁸.

Nodarbinātības salīdzinājums ar ES7 pa vecumgrupām atbalsta uzskatu, ka jaunieši un vidējo vecumu pārsniegušie vīrieši Baltijā nav pietiekami nodarbināti, īpaši Latvijā un Lietuvā. Piemēram, 15–19 gadu vecu indivīdu nodarbinātības līmenis Latvijā un Lietuvā ir par 25 pp zemāks (Igaunijā – par 20 pp zemāks) nekā ES7, galvenokārt atspoguļojot viņu ļoti zemu līdzdalību darba tirgū (sk. P8. att.). Jāņem vērā, ka jauniešu relatīvā nodarbinātība ir ļoti zema neatkarīgi no ekonomiskās attīstības cikla stāvokļa. Tādējādi tas, visticamāk, atspoguļo tādus fundamentālus iemeslus kā nepietiekama mācekļu prakses izplatība Baltijā vai stingri noteikumi, kas kavē jauniešu nodarbinātību⁹, nevis zems darbaspēka pieprasījums.

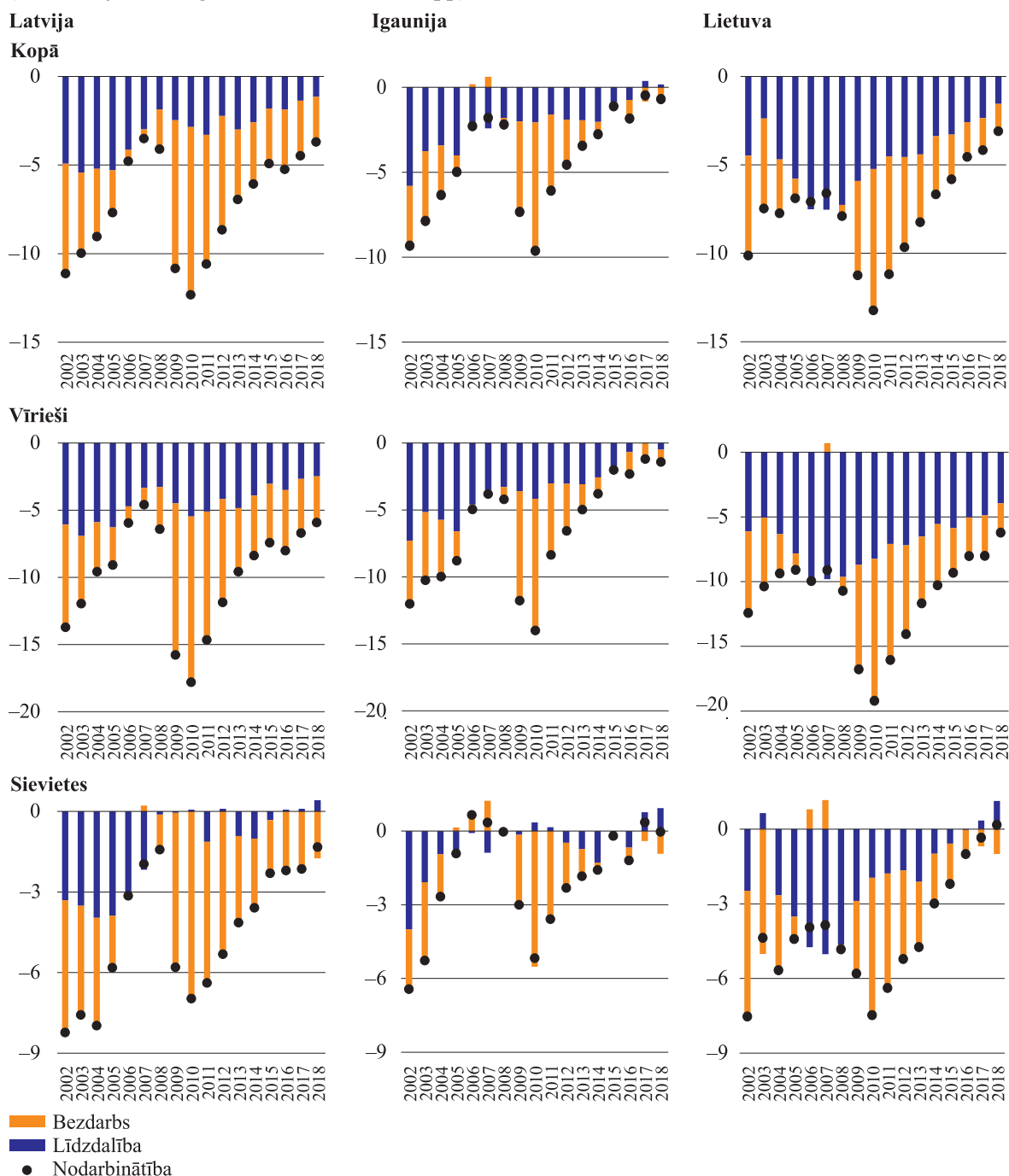
Samērā zema jauniešu nodarbinātība Latvijā un Lietuvā vērojama arī vecumgrupā 20–24 gadi, īpaši sievietēm. 20–24 gadus vecu sieviešu nodarbinātība atpaliek no ES7 par 8 pp Latvijā un par 11 pp Lietuvā (sk. P.9. att.). Abās valstīs zemā jauno sieviešu nodarbinātība galvenokārt atspoguļo zemu līdzdalību darba tirgū, savukārt bezdarba līmenis ir tikai nedaudz augstāks nekā ES7. Tikai nelielam skaitam sieviešu šajā vecumā ir bērni. Diezgan zema nodarbinātība visdrīzāk nozīmē atliktu ienākšanu darba tirgū. Lietuvā tas ir raksturīgi arī jauniem vīriešiem, bet mazāk nekā jaunām sievietēm. Trijās nākamajās vecumgrupās (25–29, 30–34 un 35–39 gadi) būtiski zemāka sieviešu nodarbinātība Latvijā un Lietuvā vairs nav vērojama¹⁰.

⁸ Rezultāti ir pieejami pēc pieprasījuma.

⁹ Piemēram, saskaņā ar biedrības "Zemnieku saeima" priekšsēdētāja viedokli esošais regulējums neveicina jauniešu iesaisti darba tirgū. Lai gan traktortehnikas vadītāja apliecību var iegūt 16 gadu vecumā, esošais Darba aizsardzības likums liedz viņus pieņemt darbā kā mehanizatorus, kā arī neļauj viņiem strādāt pilna laika darbu pat vasaras brīvlaikā, neraugoties uz ļoti lielo darbaspēka pieprasījumu lauksaimniecībā tieši šajā sezonā (L.A.LV (16)).

¹⁰ Rezultāti ir pieejami pēc pieprasījuma.

12. attēls

Nodarbinātības līmeņa Baltijas valstīs atšķirības no ES7 dekompozīcija pa dzimumiem
(iedzīvotāji 15–64 gadu vecumā; devums; pp)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

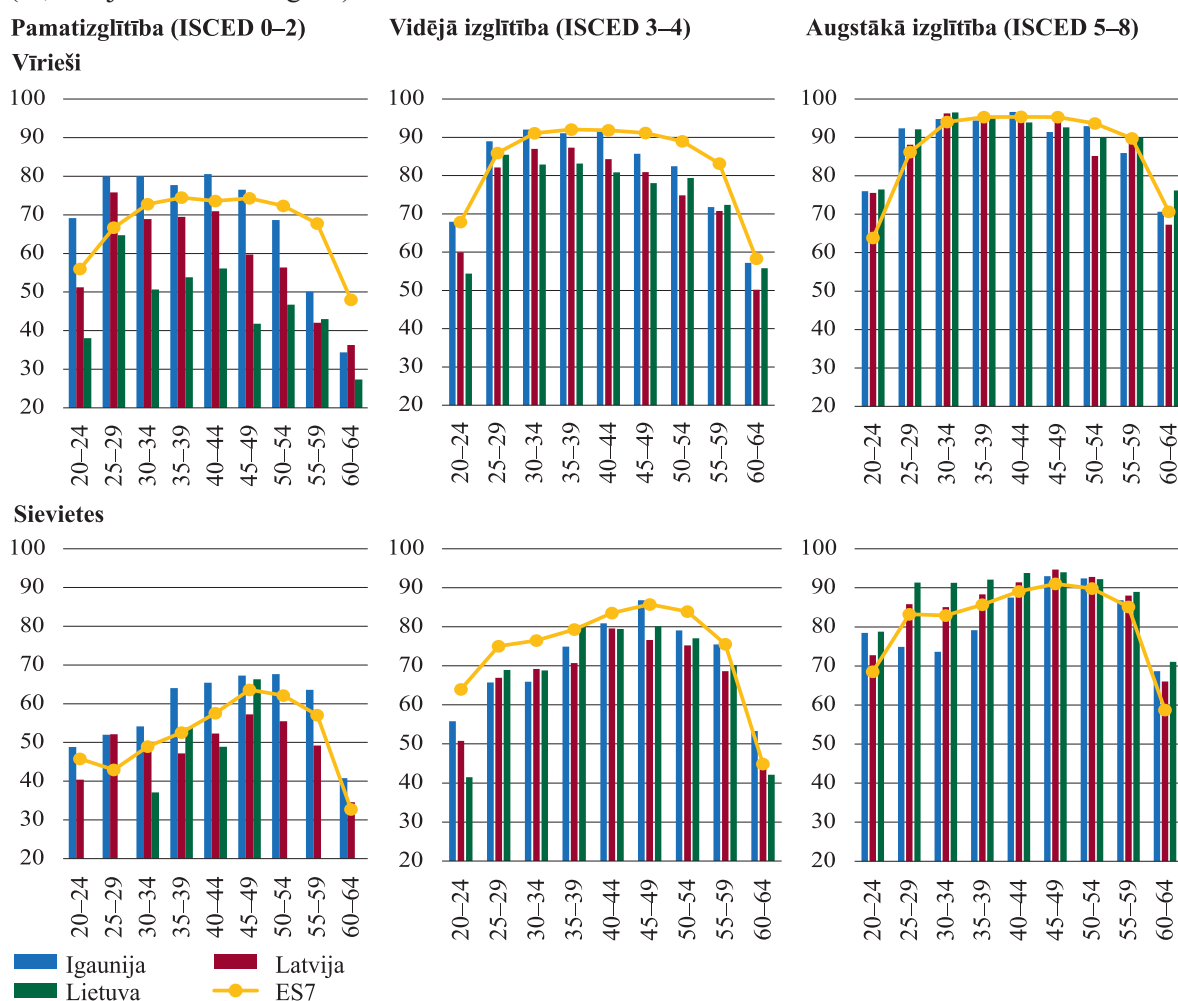
Pirmās zemas nodarbinātības pazīmes vīriešiem faktiski vērojamas jau krietni pirms vidējā vecuma pārsniegšanas. Piemēram, vīriešu nodarbinātības līmenis vecumgrupā 40–44 gadi Latvijā un Lietuvā ir zemāks nekā ES7 attiecīgi par 4 pp un 9 pp galvenokārt augstāka bezdarba dēļ (sk. P.10. att.). Vecumgrupā 45–49 gadi šī atšķirība abās valstīs palielinās līdz 9 pp (sk. P.11. att.). Zema līdzdalības līmeņa ietekmei uz zemas nodarbinātības rašanos ir tendence palielināties līdz ar vecumu (sk. P.12.–P.14. att.).

Redzams, ka vīriešu bez augstākās izglītības nodarbinātība Baltijā strauji samazinās 55–59 gadu vecumā – agrāk nekā ES7 (sk. 13. att.). Latvijā vīriešiem vecumgrupā 45–59 gadi nodarbinātības līmenis ir par 15–25 pp zemāks nekā viņu vienaudžiem ES7, ja viņiem ir pamatizglītība, un par 10–15 pp zemāks, ja viņiem ir vidējā izglītība (sk. 14. att.). Skaitļi par Lietuvu pamatā ir līdzīgi, savukārt Igaunijai vidējo vecumu pārsniegušo vīriešu zema nodarbinātība ir mazāk raksturīga.

13. attēls

Nodarbinātības līmenis dzimumu, vecumgrupu un formālā izglītības līmeņa dalījumā Baltijas valstīs un ES7

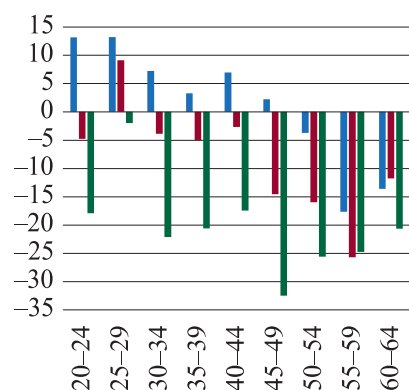
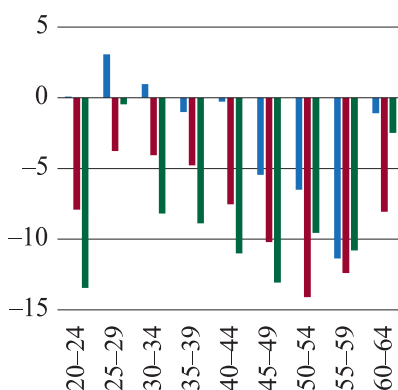
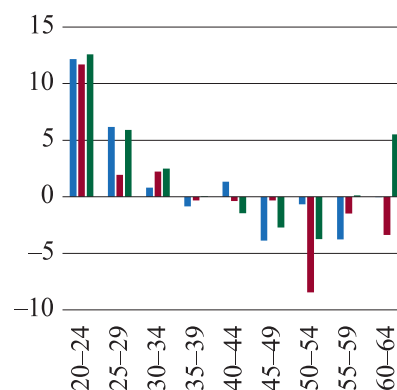
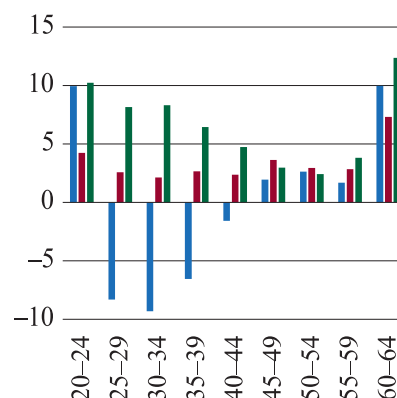
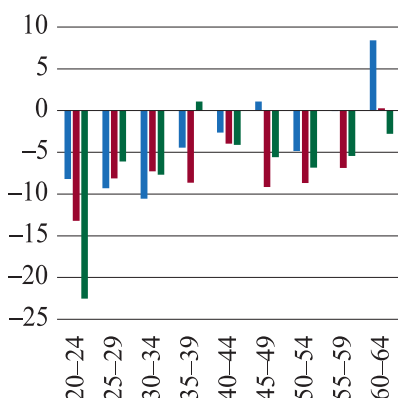
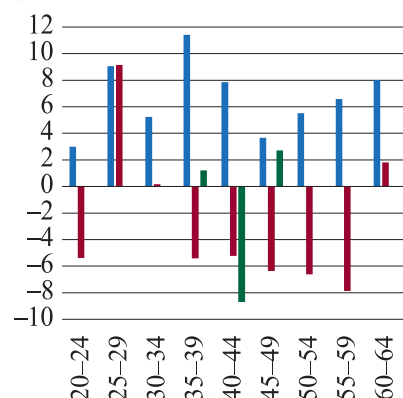
(%; vidēji 2016.–2018. gadā)

14. attēls

Nodarbinātības līmeņa atšķirības Baltijas valstīs un ES7 dzimumu, vecumgrupu un izglītības līmeņa dalījumā

(%; vidēji 2016.–2018. gadā)

Pamatizglītība (ISCED 0–2)**Vīrieši****Vidējā izglītība (ISCED 3–4)****Augstākā izglītība (ISCED 5–8)****Sievietes**

■ Igaunija ■ Latvija
■ Lietuva

Avots: Eurostat dati un autora aprēķini.

Piezīme. Lietuvas dati par sievietēm ar pamatzglītību vecumgrupām 20–34 gadi un 50–64 gadi nebija pieejami.

Tālāk kvantificētas iekšējās darbaspēka rezerves Baltijas valstīs, ņemot vērā tās iedzīvotāju grupas, kuras gadu gaitā nebija pietiekami nodarbinātas salīdzinājumā ar ES7. Galvenokārt tie ir vidējo vecumu pārsniegušie vīrieši un jaunieši. Palielinot nodarbinātības līmeni līdz ES7 līmenim šajās iedzīvotāju grupās, Igaunija varētu palielināt nodarbinātību vairāk nekā par 25 tūkst. cilvēku, kas atbilst 4% no kopējā nodarbināto skaita. Savukārt Latvija varētu palielināt nodarbinātību vairāk nekā par 55 tūkst. cilvēku (vairāk nekā 6% no kopējā nodarbināto skaita) un Lietuva – vairāk nekā par 85 tūkst. cilvēku (gandrīz 7% no nodarbināto skaita; sk. 3. tabulu).

Nodarbinātības līmeņa pieaugums katrā iedzīvotāju grupā līdz ES7 pašreizējam līmenim nenozīmē, ka Baltijas valstu iekšējās darbaspēka rezerves ir pilnībā izsmeltas. Virzība uz ES7 nodarbinātības līmeni ir līdzīga ienākumu konverģences koncepcijai tādā nozīmē, ka mērķis ir dinamisks, nevis statisks. Nodarbinātības līmenim ES7 ir tendence ar laiku pieaugt. Piemēram, pašlaik ES7 ir nodarbinātas gandrīz divas trešdaļas vīriešu vecumā no 60 līdz 64 gadiem salīdzinājumā ar aptuveni trešdaļu 21. gs. sākumā (sk. P.15. att.). Patlaban ES7 ir nodarbināta arī gandrīz puse 60–64 gadus

vecu sieviešu salīdzinājumā ar aptuveni 20% pirms 20 gadiem. ES7 nodarbinātības līmenim ir tendence augt arī vairākās citās vecumgrupās. Tādējādi nodarbinātības līmeņa atpalikšana no ES7 dažās iedzīvotāju grupās norāda uz pašreizējo darbaspēka rezervju daudzumu; nākotnē varētu tikt atklātas papildu darbaspēka rezerves¹¹, piemēram, uzlabojoties senioru prasmēm un veselības stāvoklim.

3. tabula

Iekšējās darbaspēka rezerves Baltijas valstīs dzimumu un vecumgrupu dalījumā
(tūkst. cilvēku; 2018. gadā)

Vecumgrupa	Latvija		Igaunija		Lietuva	
	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes
15–19	11.3	11.1	6.3	5.0	17.1	17.8
20–24	0.6	3.4			8.1	9.1
25–29	1.9	0.1		2.4		
30–34	1.8			2.6	1.1	
35–39	1.2	1.7		1.2	2.1	
40–44	2.3			0.5	7.6	
45–49	5.5		1.5		9.0	
50–54	6.0		1.3		7.0	
55–59	5.2		4.4		7.4	
60–64	3.8		1.7			
Kopā	55.9		26.9		86.3	

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Piezīmes. Darbaspēka rezerves definētas tikai tām iedzīvotāju grupām, kurās nodarbinātības līmenis ir zemāks nekā ES7. Darbaspēka rezerves atspoguļo papildu nodarbināto skaitu, kas rastos, ja nodarbinātības līmenis sasniegtu ES7 rādītāju.

2. ĀRĒJO DARBASPĒKA REZERVJU ANATOMIJA

Darbaspēka rezerves Baltijas valstīs neaprobežojas tikai ar iekšējām rezervēm. Kopš 21. gs. sākuma Baltija piedzīvojusi divus emigrācijas viļņus, un pašlaik tās diasporas citās ES valstīs pārsniedz pusmiljonu cilvēku. Aptaujas rezultāti liecina, ka tikai daļa emigrantu nākotnē plāno atgriezties mājās¹². Tomēr, ņemot vērā lielo emigrantu skaitu, pat pieticīgā remigrācijas scenārija īstenošanai varētu būt būtiska ietekme uz Baltijas valstu darba tirgiem. Turklāt vēlme atgriezties mājās var būt atkarīga no daudziem ekonomiskiem un politiskiem faktoriem, kas laika gaitā var mainīties (piemēram, pakāpeniska algu un bezdarba atšķirību samazināšanās starp Baltiju un bagātajām ES valstīm¹³ vai breksits). Remigrantiem atšķirībā no ārpus ES esošo valstu imigrantiem ir diezgan augsts prasmju līmenis, kā arī sabiedrības attieksme pret viņiem kopumā ir pozitīva. Kaut arī attieksme pret imigrāciju lielākajā daļā Baltijas valstu sabiedrības ir negatīva (*Migrant Integration Policy Index* (17)), remigrācija lielākoties tiek vērtēta pozitīvi, jo remigrantiem ir kopīga valoda un kultūras izcelsme ar attiecīgās valsts iedzīvotājiem, turklāt remigrācija dažkārt nozīmē sociālo saišu un ģimeņu atjaunošanu.

¹¹ Līdzīgi kā, piemēram, globālās naftas rezerves laika gaitā aug, jo tiek atklāti jauni naftas krājumi.

¹² Piemēram, M. Hazana (10) pētījumā norādīts, ka 16% Latvijas emigrantu aptaujā atbildēja, ka viņi atgriezīsies vai visdrīzāk atgriezīsies Latvijā piecu gadu laikā (t.sk. 4% – sešu mēnešu laikā), un vēl 16% domā, ka viņi varētu atgriezties pēc pensionēšanās.

¹³ Kad Baltijas valstis pievienojās ES, vidējā alga tajās bija tikai 25–40% no minimālās algas Apvienotajā Karalistē; pēc 15 gadiem vidējā alga pieauga līdz 65–90% un turpina palielināties (sk. P.16. att.).

Pirmais emigrācijas vilnis 21. gs. no Baltijas valstīm notika aptuveni laikā, kad tās pievienojās ES, un to galvenokārt noteica liela algu starpība starp Baltiju un bagātākām ES valstīm. Otrais emigrācijas vilnis bija vērojams 2009. un 2010. gadā ekonomiskās krīzes ietekmē un pamatā atspoguļoja augošo bezdarba līmeņa atšķirību salīdzinājumā ar citām ES valstīm (sk. P.16. att.). Jāatzīmē, ka dažādi emigrācijas rādītāji var sniegt atšķirīgu priekšstatu par to, kad tieši emigrācija notikusi (sk. P.17. att.).¹⁴

Lietuvas un Latvijas pilsoņiem galvenā migrācijas mērķa valsts bija Apvienotā Karaliste, tai sekoja Īrija, Vācija un nesen pievienojās arī Norvēģija. 2017. gadā Norvēģija kļuva par otro populārāko migrācijas galamērķi Lietuvas pilsoņiem; turklāt emigrācija pieaug arī uz Dāniju, Nīderlandi un Zviedriju (par Latviju tik detalizēti dati nav pieejami, taču dzīves piemēri liecina, ka migrācijas mērķa valstis varētu būt līdzīgas Lietuvai). Savukārt vairāk nekā puse igauņu emigrantu dodas uz Somiju. Turklāt ciešais ģeogrāfiskais (kā arī valodas un kultūras) tuvums Somijai ļauj daudziem igauņiem strādāt šajā valstī, nemainot deklarēto dzīvesvietu; tādējādi oficiālā migrācijas statistika, kas atspoguļo ilgtermiņa emigrāciju, iespējams, nenovērtē faktisko darbaspēka plūsmu no Igaunijas uz Somiju.

2018. gadā to Baltijas valstu pilsoņu skaits, kuri dzīvo citā ES vai Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācijas valstī, Lietuvā bija vairāk nekā 300 tūkst., Latvijā – vairāk nekā 160 tūkst. un Igaunijā – aptuveni 75 tūkst. (neietverot bērnus un seniorus). Šie skaitļi atbilst 8–13% pieaugušo Baltijas valstu iedzīvotāju, kas pēc ES standartiem ir samērā liels rādītājs. Lielākā daļa no viņiem emigrējuši kopš 21. gs. sākuma.

Nozīmīgās emigrācijas plūsmas varēja prognozēt jau pirms pievienošanās ES. Laikā, kad notika pievienošanās ES, Baltijas valstis fiziskā kapitāla ziņā uz vienu strādājošo bija stipri atpalikušas no Rietumeiropas (to atspoguļo zema darba produktivitāte un algas); kopš tā laika šī starpība ir būtiski samazinājusies (sk. P.18. att.) gan fiziskā kapitāla ieplūdes (investīcijas, t.sk. ES fondu līdzekļi), gan darbaspēka aizplūdes dēļ (kas būtu vēl lielāka bez fiziskā kapitāla ieplūdēm). Gan kapitāla pieplūdums, gan darbaspēka aizplūšana pozitīvi ietekmēja vidējo ienākumu līmeni (IKP uz vienu iedzīvotāju) Baltijā, tādējādi veicinot ienākumu konvergenci ar pārējo ES un nodrošinot, ka vismaz ekonomiski ne emigranti, ne palicēji (vidēji) nav sliktākā stāvoklī migrācijas dēļ¹⁵ (G. Dāvidsons (2)).

Tomēr emigrācija nav pazeminājusi vidējo izglītības līmeni, vismaz ja to mēra pēc izglītojoties pavadītajiem gadiem. Pieaugušo iedzīvotāju vidējais izglītības līmenis Baltijā pārsniedz daudzu citu ES valstu rādītāju (sk. 17. att.). Faktiski pamatizglītību

¹⁴ Emigrācijas statistiskā uzskaitē bija neprecīza un izraisīja publiskas debates par to, cik cilvēku faktiski izbrauca no valsts un kad tieši (piemēram, O. Krasnopjorovs (11)). Kopš tā laika emigrācijas plūsmu atspoguļojums statistikā būtiski uzlabojies. Tomēr oficiālā statistika apkopo tikai ilgtermiņa migrāciju (t.i., ilgāku par gadu); īslaicīgu nodarbinātības periodu ārvalstīs neregistrēšana rada neatbilstību starp oficiālajām migrācijas aplēsēm un alternatīvajiem migrācijas rādītājiem, piemēram, atšķirību starp izbraukušo un ieobraukušo pasažieru skaitu lidostās vai jauniem sociālās apdrošināšanas numuriem, kas izsniegti Īrijā vai Apvienotajā Karalistē.

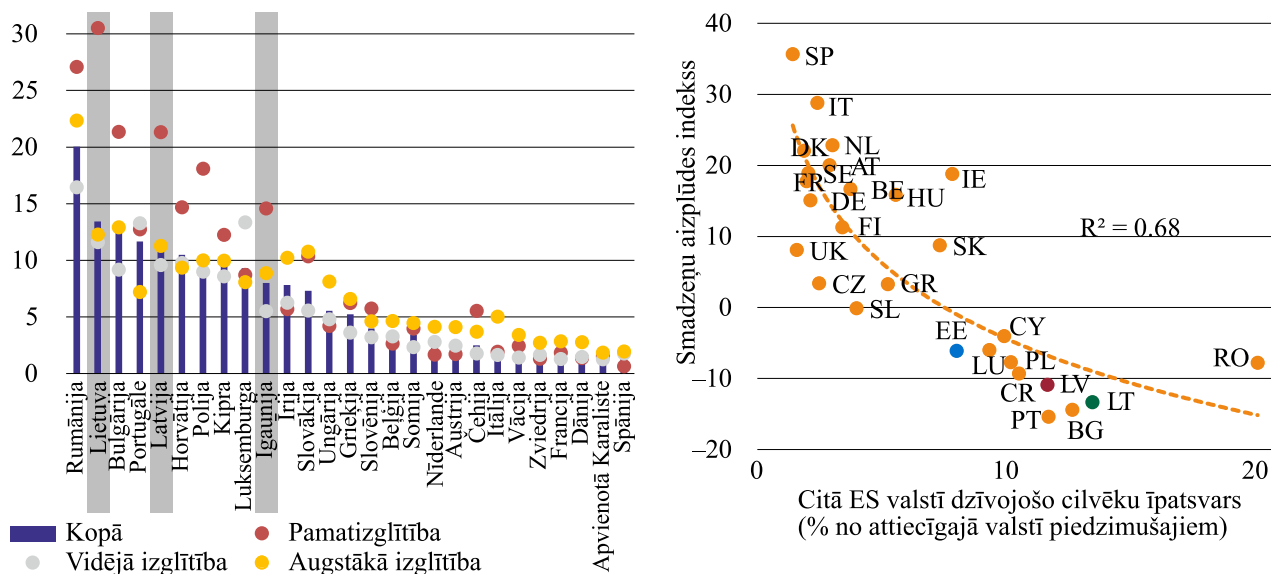
¹⁵ Varētu apgalvot, ka zemāks iedzīvotāju blīvums apgrūtina infrastruktūras uzturēšanu lauku apvidos. Tomēr infrastruktūras kvalitāte galvenokārt ir atkarīga no ekonomiskās aktivitātes blīvuma (IKP uz 1 km²), nevis no iedzīvotāju blīvuma. Ir vairākas valstis ar zemu iedzīvotāju blīvumu un labāku infrastruktūru (Somija), kā arī vairākas valstis ar augstu iedzīvotāju blīvumu un sliktāku infrastruktūru (daudzas no tām atrodas Āfrikā un Āzijā). Pašreizējā līmenī (līdzīgi kā ASV) iedzīvotāju blīvums Baltijas valstīs, visticamāk, nav būtisks šķērslis ekonomiskajai attīstībai. Tomēr ir taisnība, ka augošās iedzīvotāju plūsmas starp valstīm (un pat starp pašvaldībām valsts iekšienē) prasa politiskās iniciatīvas, kas varētu ietvert ceļu, skolu un slimnīcu tīkla pārmaiņas.

ieguvušo iedzīvotāju emigrācijas intensitāte bija būtiski augstāka nekā starp cilvēkiem ar augstāko izglītību (sk. 15. att.)¹⁶. Tas varētu atspoguļot divus faktus. Pirmkārt, Baltijas valstīs ir samērā lielas bezdarba atšķirības starp iedzīvotājiem ar dažādiem izglītības līmeņiem – cilvēki ar zemu izglītību gadu gaitā bija nodarbināti ievērojami mazāk nekā cilvēki ar augstāko izglītību. Otrkārt, zemas kvalifikācijas darbvietas īpaši cieta nesenās ekonomiskās krīzes laikā, pastiprinot zemas kvalifikācijas darbaspēka emigrāciju. Otrais novērojums atspoguļo gan to, ka ekonomiskā krīze nevienmērīgi skāra dažādas tautsaimniecības nozares, gan arī to, ka uzņēmumi mēdz paturēt augsti kvalificēto darbaspēku pat recesijas laikā. Jāatzīmē, ka arī vairākās citās valstīs, kuras pievienojās ES kopš 2004. gada, bija vērojama gan liela emigrācija, gan arī relatīvi liels zemākas kvalifikācijas iedzīvotāju īpatsvars emigrantu struktūrā (piemēram, Polijā, Bulgārijā un Rumānijā; sk. 15. att.).

15. attēls

To iedzīvotāju īpatsvars, kuri dzīvo citā ES valstī un smadzeņu aizplūdes indekss

(% no iedzīvotājiem, kas dzimuši attiecīgajā valstī; vecumgrupā 20–64 gadi; izglītības līmeņu dalījumā; 2018. gadā)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Piezīmes. Smadzeņu aizplūdes indekss atspoguļo emigrantu un palicēju vidējā izglītības līmeņa atšķirību. Tā pozitīvā vērtība nozīmē, ka vidējais izglītības līmenis indivīdiem, kas dzimuši attiecīgajā valstī un tagad dzīvo citā ES valstī, pārsniedz vidējo izglītības līmeni valstī, kurā viņi dzimuši (abas iedzīvotāju grupas ietver vecumu no 20 līdz 64 gadiem). Trīs izglītības līmeņi definēti pieejamos datos: pamatzglītība (ISCED 0–2), vidējā izglītība (ISCED 3–4) un augstākā izglītība (ISCED 5–8).

Lai gan līdz šim lielāko daļu imigrācijas veido remigranti (t.sk. Latvijā; sk. P.19. att.), pakāpenisks darbaspēka pieprasījuma kāpums un neliela imigrācijas noteikumu liberalizācija nosaka arī imigrācijas palielināšanos no ārpus ES esošajām valstīm. Vairākas ārpus ES esošas valstis ar samērā zemu algu līmeni atrodas tuvu Baltijas valstīm, t.sk. Ukraina, Krievija un Baltkrievija, un tās varētu uzskatīt par potenciāliem ārējiem darbaspēka rezervju avotiem. Daudzos Ukrainas, Krievijas un Baltkrievijas reģionos, kas atrodas netālu no Baltijas valstīm, vidējā alga ir zemāka par minimālo algu Baltijā (sk. 16. att.). Vidējās algas migrācijas izcelsmes valstī un minimālās algas migrācijas mērķa valstī attiecība Ukrainai un Baltijai pašlaik ir tikai nedaudz augstāka nekā attiecīgais Baltijas valstu un Apvienotās Karalistes rādītājs pirms 15 gadiem,

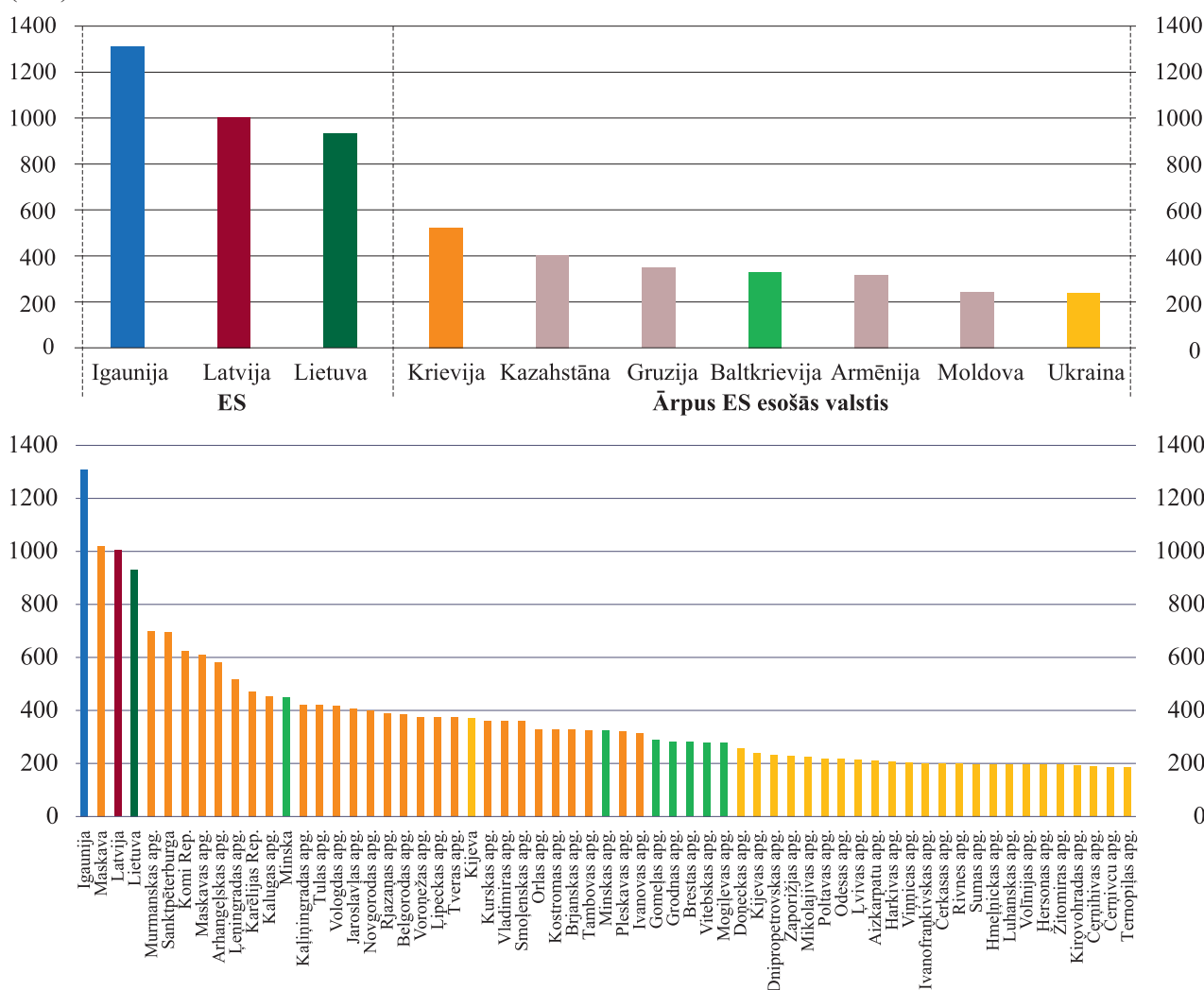
¹⁶ Detalizētu apskatu par to, kas, kad un kāpēc izbrauca no Latvijas, sk. M. Hazans (9).

kad šāda algu atšķirība noveda pie pirmās masveida emigrācijas Baltijas jaunākajā vēsturē.

16. attēls

Vidējā mēneša bruto darba samaksa dažās ārpus ES esošajās valstīs un to reģionos

(eiro)

Avoti: attiecīgo valstu statistikas biroju dati un autora aprēķini.

Piezīmes. Vidējā alga eiro izteiksmē aprēķināta, izmantojot šādus valūtas kursus: 1 EUR = 70 RUB = 30 UAH = 2.2 BYN = 370 KZT = 20.5 MDL = 550 AMD = 2.7 GEL. Igaunija, Latvija, Lietuva: 2018. gada dati; Ukraina, Kazahstāna: 2017. gada dati; citas valstis – 2016. gada dati. Apakšējā attēlā: dzeltens – Ukraina, zaļš – Baltkrievija, oranžs – Krievijas centrālās un ziemeļrietumu apgabali.

Daži emigranti no kaimiņos esošajām valstīm, kuras neietilpst ES, varētu izvēlēties Baltiju, nevis bagātākas ES valstis tuvākas atrašanās vietas vai mazāku kultūras un valodas atšķirību dēļ. Imigrācijas plūsma no Ukrainas un NVS valstīm uz Baltiju jau palielinās, atspoguļojot augošu darbaspēka pieprasījumu Baltijas valstīs un diezgan vāju ekonomisko attīstību Ukrainā un dažās NVS valstīs pēdējo gadu laikā. Piemēram, 2018. gadā no Ukrainas un NVS Latvijā imigrēja aptuveni 4 tūkst. cilvēku, kas ir salīdzināms ar remigrantu skaitu¹⁷.

¹⁷ Tā kā šis skaitlis neietver īstermiņa imigrantus, faktiskā darbaspēka ieplūde, visticamāk, ir lielāka.

Jāņem vērā, ka, salīdzinot algas Baltijā ar algām ārpus ES esošajās valstīs, varēja iegūt tikai plašu kopainu, jo šādam salīdzinājumam ir vairāki trūkumi¹⁸. Tomēr ir skaidrs, ka algu atšķirības ir tik nozīmīgas, ka imigrācijas plūsmas no ārpus ES esošajām valstīm būtu daudz lielākas, ja tās neierobežotu ES robeža un Baltijas valstu tiesību akti. Tādējādi pakāpeniska imigrācijas normatīvo aktu ietvara vienkāršošana cikliskas ekspansijas laikā un striktāku imigrācijas nosacījumu ieviešana ekonomiskās lejupslīdes periodā varētu šķist derīgs instruments Baltijas valstu politikas veidotājiem, lai saskaņotu darbaspēka piedāvājumu ar tā pieprasījumu, īpaši, ja nepieciešamās darba tirgus korekcijas apjoms ir liels un rezultātam vajadzētu parādīties ātri (gan iekšējo darbaspēka rezervju, gan remigrantu aktivizēšana, visticamāk, prasīs vairāk laika)¹⁹.

3. POLITIKAS VIRZIENI DARBASPĒKA REZERVJU AKTIVIZĒŠANAI

Šajā nodaļā aplūkoti četri galvenie politikas virzieni iekšējo darbaspēka rezervju aktivizēšanai – izglītība, veselības aprūpe, darba tirgus noteikumi, kā arī politika attiecībā uz cilvēkiem, kuri dzīvo reģionos ar zemu ekonomisko aktivitāti, un mazākumtautībām²⁰.

3.1. Izglītība un prasmes

Pienācīgi izglītības kvantitātes rādītāji ir kopīga iezīme visām trim Baltijas valstīm, bet izglītības kvalitāte būtiski atšķiras. Latvijai un Lietuvai pēc ES standartiem ir diezgan pieticīgi izglītības kvalitātes rezultāti. Lai gan Igaunijas izglītības kvalitātes rādītāji ir labāki, daži no tiem joprojām atpaliek no ES7. Labāka izglītības kvalitāte Igaunijā, iespējams, ir viens no faktoriem, kāpēc šajā valstī laika gaitā saglabājas zemāks dabiskā bezdarba līmenis nekā Latvijā un Lietuvā. Arī plašāka mūžizglītības izplatība un labākas digitālās prasmes pieaugušajiem, iespējams, ir starp iemesliem, kāpēc vidējo vecumu pārsniegušo vīriešu zemas nodarbinātības problēma Igaunijā nav tik liela kā Lietuvā un Latvijā.

Visas trīs Baltijas valstis raksturo diezgan augsts formālās izglītības līmenis. Vidējais izglītojoties pavadītais gadu skaits kopumā ir līdzīgs ES7 rādītājam (sk. P.20. att.). Gandrīz 40% iedzīvotāju vecumgrupā 20–64 gadi ir augstākā izglītība, un tas pēc ES standartiem ir augsts rādītājs (sk. 17. att.). Jāatgādina, ka nesenā emigrācija

¹⁸ Pirmkārt, vidējās algas jēdziens dažādās valstīs var nebūt identisks (piemēram, alga dažreiz definēta uz vienu nodarbināto, bet dažreiz – par pilnas slodzes darbu). Otrkārt, oficiālo bruto algu salīdzinājumā nav ņemta vērā t.s. aplokšņu alga un darba ienākumu nodokļi. Treškārt, valstu pozīcija vidējās algas (eiro izteiksmē) sarakstā var mainīties salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu būtisku valūtas kursu svārstību gadījumā.

¹⁹ Šā pētījuma mērķis ir identificēt iekšējo un ārējo darbaspēka rezervju avotus. Jautājumi, vai vajadzētu atvieglot imigrācijas noteikumus un, ja jā, tad kad, kā un kādām profesijām, netiek aplūkoti. Tomēr jāatzīmē, ka tikai augsti kvalificēti imigranti spēj palielināt IKP uz vienu iedzīvotāju un tādējādi veicināt Latvijas, Igaunijas un Lietuvas ienākumu konvergenci ar pārējo ES. Savukārt zemas kvalifikācijas darbaspēka imigrācija saskaņā ar neoklasisko izaugsmes modeli negatīvi ietekmē IKP uz vienu iedzīvotāju un tādējādi arī vidējo dzīves līmeni valstī. Papildarguments pret mazkvalificētu strādnieku imigrāciju ir tas, ka Baltijas valstīs iedzīvotāju bez augstākās izglītības nodarbinātības līmenis ir būtiski zemāks nekā ES7.

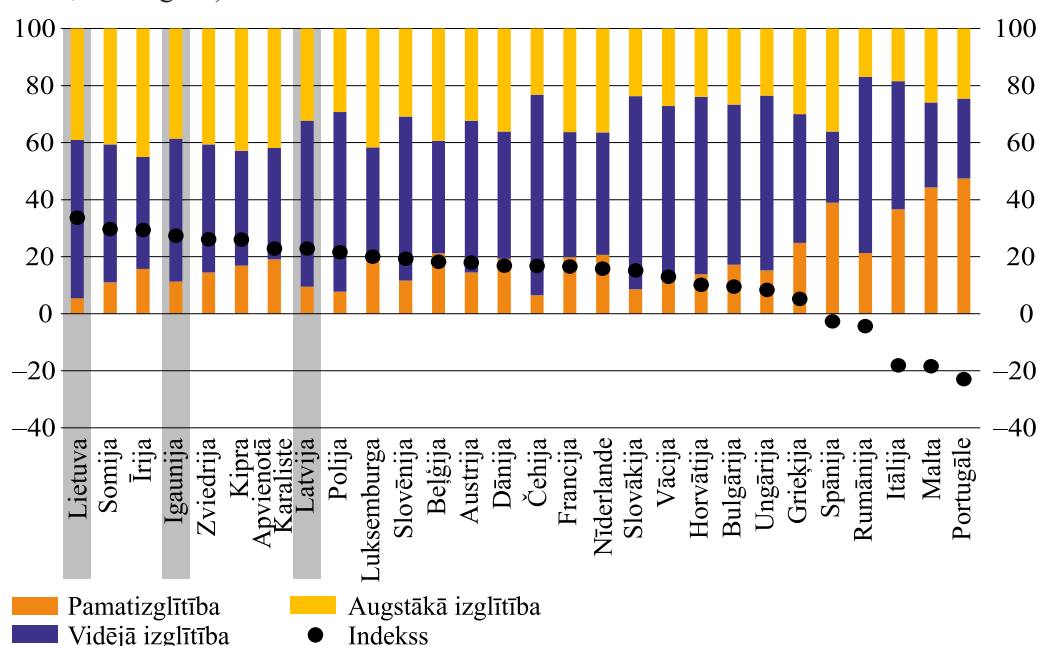
²⁰ Šis nelielais tēmu loks nozīmē vairākus pētījuma ierobežojumus. Pirmkārt, netiek aplūkoti politikas virzieni, kuri var aktivizēt ārējās darbaspēka rezerves. Tie ietver arī ilgtspējīgas ekonomiskās attīstības nodrošināšanu (kas vēl vairāk samazinātu algu un bezdarba līmeņa atšķirības starp Baltiju un bagātākām ES valstīm) un saiknes uzturēšanu ar diasporu. Otrkārt, darbaspēka trūkumu var mazināt, arī veicinot darbaspēka mobilitāti starp dažādām tautsaimniecības nozarēm (t.i., virzību no nozarēm ar zemu produktivitāti uz nozarēm ar augstu produktivitāti). Tomēr debates par politikas veidotāju optimālo iejaukšanās apjomu tautsaimniecības struktūrā, kā arī par šādas iejaukšanās optimālajiem instrumentiem sniedzas tālu ārpus darba tirgus jautājumiem, tāpēc arī netiek aplūkoti šajā pētījumā.

nav samazinājusi iedzīvotāju vidējo izglītības līmeni; faktiski emigranti vidēji bija nedaudz mazāk izglītoti nekā palikušie iedzīvotāji (sk. 2. nodaļu). Cilvēkiem ar augstāko izglītību parasti ir augstāka darba tirgus līdzdalība un nodarbinātības līmenis, kā arī zemāks bezdarbs nekā cilvēkiem ar pamatizglītību vai vidējo izglītību, un tas raksturīgs arī Baltijas valstīm (sk. P21. un P22. att.). Darba tirgus sniegums cilvēkiem ar atšķirīgu izglītības līmeni Baltijas valstīs mēdz atšķirties vairāk nekā vairākās citās ES valstīs²¹ (sk. 18. un P.23. att.).

17. attēls

Iedzīvotāju struktūra pēc izglītības līmeņa

(%; 20–64 gadu vecumā; 2018. gadā)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Piezīme. Indeksa vērtība atspoguļo vidējo iedzīvotāju izglītības līmeni: vērtība ir pozitīva, ja iedzīvotāju skaits ar augstāko izglītību pārsniedz iedzīvotāju skaitu ar pamatizglītību, un negatīva pretējā gadījumā.

Tomēr attiecībā uz izglītības kvalitāti situācija atšķiras. Latvija un Lietuva būtiski atpaliek no ES7 visos pieejamos izglītības kvalitātes rādītājos. Savukārt Igaunijas sniegums nav viendabīgs – tā atrodas vai nu nedaudz augstāk, vai arī zemāk par ES7 atkarībā no izvēlēta rādītāja.

Igaņu skolēni pastāvīgi iegūst vienu no augstākajām SSNP atzīmēm ES, savukārt viņu vienaudži Latvijā un Lietuvā uzrāda vien pieticīgus rezultātus. Turklāt šī atšķirība vērojama visos trijos SSNP vērtētajos mācību priekšmetos – dabaszinātnēs, lasīšanā un matemātikā (sk. P.24. att.). Visas trīs Baltijas valstis ir ES līderu vidū izglītības izdevumu ziņā (% no valsts kopbudžeta). Tomēr skolu sistēma Igaunijā ir visvairāk konsolidēta – šeit skolotāju un skolu skaits salīdzinājumā ar skolēnu skaitu ir mazākais Baltijā, tāpēc skolotāju algas ir būtiski augstākas. Savukārt Latvija uztur plašu mazo skolu tīklu, daudzās skolās nespējot nodrošināt ne adekvātu algu skolotājiem, ne labus izglītības standartus skolēniem. Skolas lielums un skolotāju algas ir divi faktori, kas

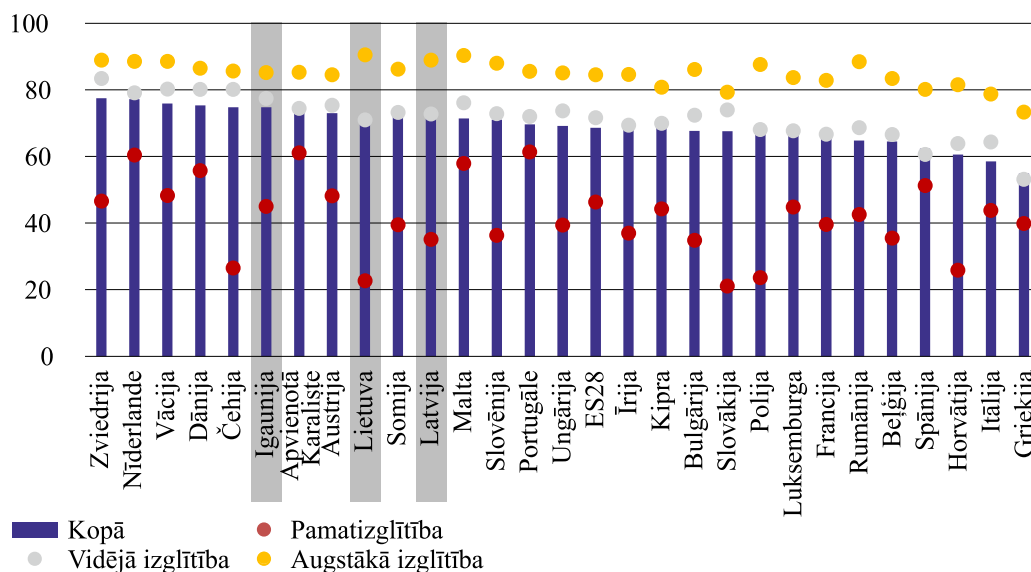
²¹ Tas nebūt nenozīmē, ka augstākā izglītība atbilst darba tirgus pieprasījumam. Tas drīzāk ir darbaspēka pieprasījuma un darbaspēka piedāvājuma mijiedarbības rezultāts. Turklāt cilvēki, visticamāk, izvēlas izglītības līmeni atbilstoši savām citādi nenovērojamām īpašībām. Tāpēc cilvēku ar augstāko izglītību samērā zema bezdarbs nebūt nenozīmē, ka bezdarba līmenis ir zems augstākās izglītības iegūšanas dēļ.

visvairāk saistīti ar Latvijas skolēnu mācību sasniegumiem (O. Krasnopjorovs (14)). Tādējādi konsolidētāks skolu tīkls Latvijā un Lietuvā varētu uzlabot vispārējās vidējās izglītības kvalitāti šajās valstīs.

18. attēls

Nodarbinātības līmenis ES valstīs izglītības līmeņu dalījumā

(% no darbaspējas vecuma iedzīvotājiem; 2018. gadā)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

GCI dati apstiprina, ka izglītība dabaszinātnes un matemātikas jomā Igaunijā pārspēj gan pārējās Baltijas valstis, gan ES7. Mācīšana Igaunijā, tāpat kā ES7, veicina radošumu un kritisko domāšanu un ir mazāk vērsta uz faktu mehānisku iemācīšanos nekā Latvijā un Lietuvā.

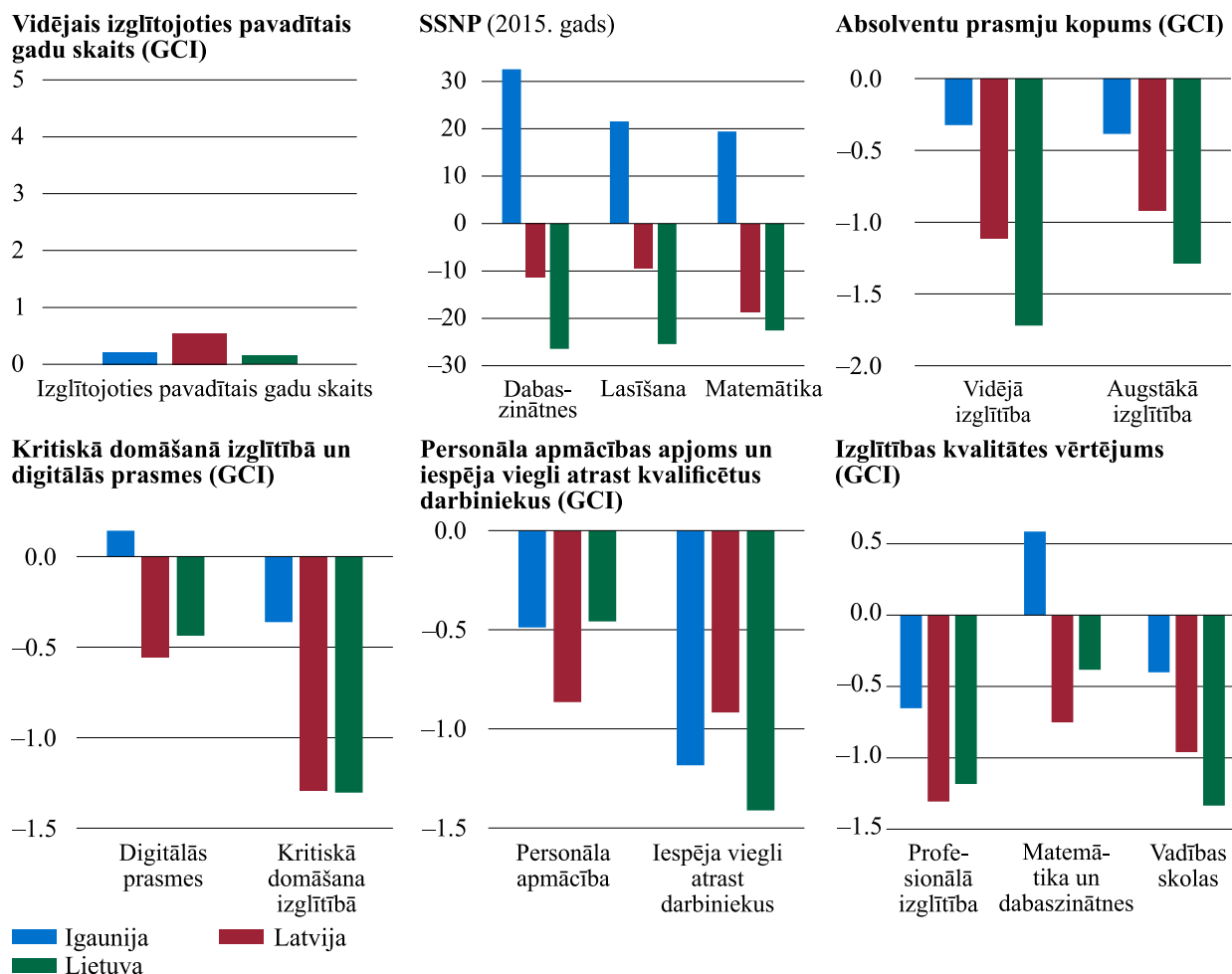
Vadības skolu kvalitāte Igaunijā mēdz būt augstāka nekā pārējās Baltijas valstīs, tomēr tā joprojām atpaliek no ES7 (sk. 19. un P.25. att.). Šos rezultātus apliecina arī starptautiskie universitāšu reitingi. Piemēram, saskaņā ar QS pasaules universitāšu reitingu vairākas Igaunijas universitātes atrodas ievērojami augstāk par Latvijas un Lietuvas universitātēm, taču joprojām atpaliek no dažām Ziemeļvalstu (piemēram, Somijas) reģionālajām universitātēm (sk. P1. tabulu). Igaunijas zinātnieki arī publicē vairāk zinātnisko rakstu (un šie raksti tiek citēti biežāk) nekā pārējo Baltijas valstu zinātnieki. Tas, visticamāk, atspoguļo gan lielāku zinātnes finansējumu, gan augstāku sistēmas efektivitāti (O. Krasnopjorovs (13)). Tāpēc darba devēji uzskata Igaunijas universitāšu absolventu prasmes par atbilstošākām darba tirgus vajadzībām salīdzinājumā ar Latvijas un Lietuvas absolventu prasmēm.

Tomēr tas nenozīmē, ka kvalificēti darbinieki Igaunijas uzņēmumiem ir viegli pieejami. Nepieciešamība konkurēt ar darba devējiem bagātākās ES valstīs nosaka to, ka kvalificētu darbinieku pieejamība pašlaik visās trijās Baltijas valstīs ir diezgan ierobežota. Augstāka izglītības kvalitāte vairāk izpaužas faktā, ka igauņu darbiniekiem ir lielāki ienākumi un zemāks bezdarba līmenis nekā viņu kolēģiem Latvijā un Lietuvā (Igaunijā ir gan zemāks NAIRU, gan mazāka nodarbinātības līmeņa atpalcība salīdzinājumā ar ES7).

19. attēls

Izglītības kvalitātes un kvantitātes rādītāji Baltijas valstīs

(starpība salīdzinājumā ar ES7; punktos)

Avoti: OECD (SSNP 2015) un GCI (2017, 2018) dati un autora aprēķini.

Turklāt Igaunija būtiski pārspēj pārējās Baltijas valstis digitālo prasmju ziņā. Vērtējums tam, vai Igaunijas iedzīvotāju digitālās prasmes jau pārsniedz ES7 iedzīvotāju digitālās prasmes vai joprojām nedaudz atpaliek, ir atkarīgs no datu avota. GCI dati, kas balstās uz darba devēju un ekspertu aptauju, atklāj, ka Igaunijas ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem ir nedaudz labākas digitālās prasmes nekā vidēji ES7. Savukārt Eurostat dati, kas balstīti uz digitālo prasmju tiešu pārbaudi, liecina, ka Igaunija joprojām nedaudz atpaliek no ES7 (sk. 20. un P.26. att.). Pusaudžiem ir diezgan labas digitālās prasmes visās Baltijas valstīs, bet šīs prasmes strauji pazeminās, palielinoties vecumam, īpaši Latvijā. Vidēja vecuma iedzīvotāju digitālo prasmju ziņā visas trīs Baltijas valstis, īpaši Latvija un Lietuva, būtiski atpaliek no ES7. Piemēram, 45–54 gadus vecu cilvēku īpatsvars ar digitālajām prasmēm vismaz pamata līmenī Igaunijā, Lietuvā un Latvijā ir attiecīgi par 15 pp, 28 pp un 29 pp zemāks salīdzinājumā ar ES7 vidējo rādītāju. Tādējādi nepietiekamas digitālās prasmes varētu būt viens no iemesliem, kāpēc vidējo vecumu pārsniegušo vīriešu nodarbinātība ir tik zema īpaši Latvijā un Lietuvā.

Arī mūžizglītības izplatība Igaunijā ir daudz augstāka nekā Latvijā un Lietuvā, kā

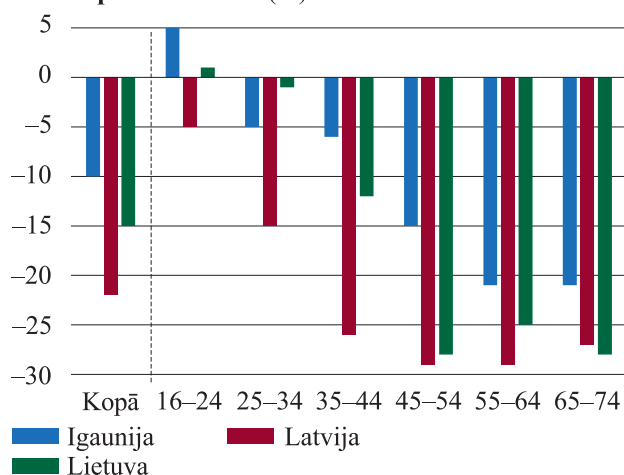
arī nedaudz augstāka nekā ES7. Katrs piektais 25–64 gadus vecais cilvēks Igaunijā pēdējo četru nedēļu laikā piedalījies mācībās vai apmācībā (ES7 – katrs sestais, Latvijā un Lietuvā – katrs sešpadsmitais). Latvija un Lietuva visās iedzīvotāju grupās atpaliek gan no Igaunijas, gan no ES7, un atšķirības starp dzimumiem ir ļoti līdzīgas. Piemēram, tikai 3% vīriešu vecumā no 45 līdz 54 gadiem Latvijā un Lietuvā norādīja, ka viņi piedalījušies izglītībā vai apmācībā pēdējo četru nedēļu laikā, savukārt Igaunijā un ES7 attiecīgais rādītājs ir 12%. Nav pārsteidzoši, ka vidējo vecumu pārsniegušo vīriešu zema nodarbinātība Lietuvā un Latvijā ir daudz lielāka nekā Igaunijā.

20. attēls

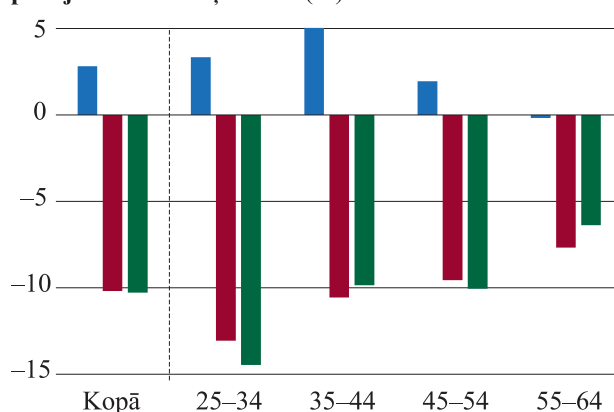
Baltijas valstis salīdzinājumā ar ES7: digitālās prasmes un mūžizglītība

(atšķirība; pp)

Iedzīvotāju daļa ar digitālajām prasmēm vismaz pamata līmenī (%)

Iedzīvotāju daļa, kas piedalījās mācībās vai apmācībā pēdējo četru nedēļu laikā (%)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Visas trīs Baltijas valstis būtiski atpaliek no ES7 arī aktīvo darba tirgus politikas izdevumu ziņā. Latvijai ir mazākie aktīvās darba tirgus politikas izdevumi ES (0.2% no IKP; Igaunijā un Lietuvā – 0.3% no IKP, ES7 – 0.8% no IKP; sk. P.27. att.). Baltijā ir ne tikai relatīvi zems kopējais darba tirgus politikas izdevumu apjoms, bet Latvija arī ievērojami atpaliek aktīvo darba tirgus politikas izdevumu īpatsvara ziņā (aktīva darba tirgus politika saņem trešdaļu no visiem darba tirgus politikas izdevumiem Latvijā; ES7 – pusi).

Nodarbinātības dienesti galvenokārt sadarbojas ar cilvēkiem, kuri ieguvuši bezdarbnieka statusu. Iespējams, ka šī grupa daļēji neatbilst darba meklētājiem (cilvēkiem, kuri patiešām meklē darbu), pat neminot slēptos bezdarbniekus (kuri ir pieejami darbam, to nemeklējot) un citiem nenodarbinātajiem (pašlaik tie nav pieejami darbam, piemēram, bērnu aprūpes vai veselības problēmu dēļ, bet tos var aktivizēt ar mērķtiecīgu valsts politiku, piemēram, mazākām rindām uz bērnudārziem vai ar veselības aprūpes sistēmas reformu). Tāpat kā slimnīcā, kur vissmagākie pacienti ir arī visklusākie, arī bezdarbnieki, kuri nekad neatgriezīsies darba tirgū bez aktivizēšanas pasākumiem, var nemaz neregistrēties nodarbinātības dienestā. Neattiecinot nodarbinātības dienestu darbību uz visiem nenodarbinātajiem (neatkarīgi no tā, vai viņi ir oficiāli ieguvuši bezdarbnieka statusu), visticamāk, nebūs iespējams pilnībā piekļūt pieejamiem iekšējiem darbaspēka resursiem. Iespējams, Baltijas valstīm trūkst finanšu līdzekļu, lai to izdarītu.

3.2. Veselība

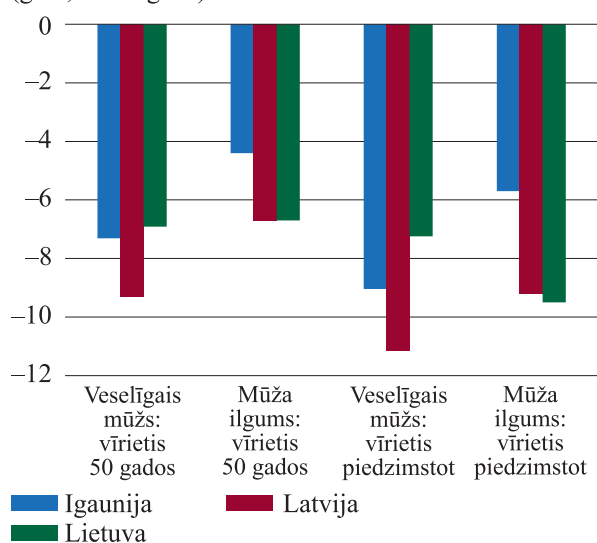
Cits faktors, kas visdrīzāk arī samazina vidējo vecumu pārsniegušo vīriešu nodarbinātību, ir strauja viņu veselības stāvokļa pasliktināšanās²². Igaunijas vīriešiem ir gan nedaudz labāks veselības stāvoklis, gan lielāks veselīgā mūža ilgums nekā viņu vienaudžiem Latvijā un Lietuvā, un tas, iespējams, ir viens no iemesliem, kāpēc Igaunijā zema vīriešu nodarbinātība nav tik raksturīga kā pārējās Baltijas valstīs.

Vīriešu dzīves ilgums ir mazāks nekā sieviešu dzīves ilgums visās ES valstīs, bet īpaši liela atšķirība ir Baltijā. Piemēram, veselīgā mūža ilgums 50 gadu veciem vīriešiem Baltijas valstīs ir tikai 11–14 gadu – viens no zemākajiem ES un būtiski atpaliek no ES7. Arī veselības stāvokļa pašnovērtējums Baltijas vidējo vecumu pārsniegušajiem vīriešiem pēc ES standartiem ir samērā zems – liela daļa no viņiem vērtē savu veselību kā sliktu vai ļoti sliktu, īpaši Latvijā un Lietuvā (sk. 21. un P.28. att.).

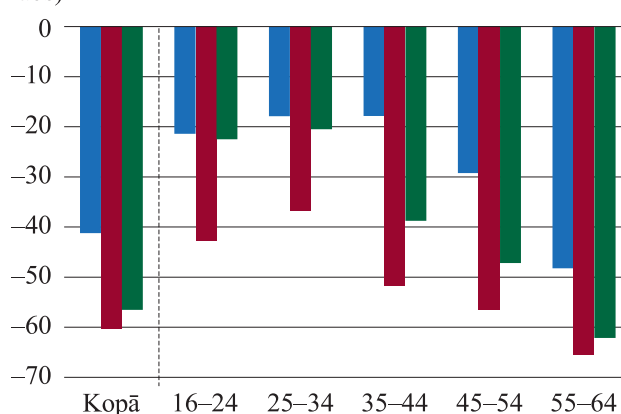
21. attēls

Baltijas valstis salīdzinājumā ar ES7: gaidāmais mūža ilgums un veselības stāvokļa pašnovērtējums

Gaidāmais mūža ilgums un gaidāmais veselīgā mūža ilgums vīriešiem: piedzimstot un 50 gadu vecumā (gadi; 2016. gadā)

Veselības stāvokļa pašnovērtējums (punktos; 2017. gadā). Skala ir no -200 (ļoti slikts) līdz 200 (ļoti labs)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Veselības stāvoklis ir atkarīgs no ļoti daudziem faktoriem, un dažus no tiem politikas veidotāji nevar tieši kontrolēt. Piemēram, viens no šādiem faktoriem, kas ir labvēlīgs Vidusjūras reģiona valstu iedzīvotājiem, ir klimats. Tomēr tas nenožīmē, ka Ziemeļvalstīs ir jau iepriekš nolemtas īsākam mūža ilgumam vai sliktākiem veselības standartiem. Faktiski ziemeļu valstīs (Zviedrijā, Norvēģijā, Kanādā, Islandē) paredzamais dzīves ilgums ir līdzīgs Vidusjūras reģiona valstīm, un vīriešiem veselīgs dzīves ilgums dzimšanas brīdī tur ir aptuveni par 10 gadiem lielāks nekā Baltijā. Fakts, ka vairākas valstis, kas atrodas dažus simtus kilometru uz ziemeļiem, ir daudz labāki veselības standarti, liecina, ka arī Baltijā ir daudz iespēju uzlabot iedzīvotāju veselības stāvokli.

²² Cēloņu un seku sakarība šajā gadījumā, visticamāk, ir abpusēja. No vienas puses, nestrādājošajiem ir mazāki ienākumi, un viņi var būt pakļauti zemākam pašnovērtējumam un lielākam alkohola atkarības riskam – faktoru kombinācijai, kas var pasliktināt veselības stāvokli. No otras puses, neapmierinošs veselības stāvoklis ir šķērslis nodarbinātībai. Tomēr jebkurā gadījumā pirmais solis, lai izjauktu šo apburto loku, ir veselības stāvokļa uzlabošana.

Neatbilstošs veselības stāvoklis, visticamāk, ir gan mazu veselības aprūpes izdevumu, gan zemas veselības aprūpes sistēmas efektivitātes rezultāts. Īpaši Latvijai un Lietuvai izdodas uzturēt samērā lielu skaitu slimnīcu gultu, ārstu un medicīnas aprīkojuma (piemēram, magnētiskās rezonanses) par zemām izmaksām. Tas galvenokārt atspoguļo zemas algas veselības aprūpes nozarē strādājošajiem. Tomēr šo starpposma rādītāju pienācīgu līmeni nav viegli pārnest uz tādiem mērķa rezultātiem kā veselīga mūža ilgums. Tas atspoguļo veselības aprūpes sistēmas zemo efektivitāti. Piemēram, U. Rutkaste (18) raksturoja Latvijas veselības aprūpes sistēmu kā necaurredzamu, nepieejamu un neefektīvu. Lielais pacientu privāto izdevumu īpatsvars veselības aprūpes izdevumu struktūrā vēl vairāk samazina veselības aprūpes pieejamību, īpaši mājāsaimniecībām ar zemiem ienākumiem²³.

Turklāt veselības stāvokli Baltijas valstīs var pasliktināt arī neveselīgs dzīvesveids – diezgan liels tabakas un alkohola²⁴ patēriņš, kā arī nepietiekama fiziskā aktivitāte. Piemēram, ikdienas un neregulāru smēķētāju īpatsvars jaunu vīriešu vidū Baltijā ievērojami pārsniedz attiecīgo ES7 rādītāju (aptuveni par 10 pp Igaunijā, 15 pp Lietuvā un 20 pp Latvijā), turklāt Baltijas valstu vīrieši sporto daudz mazāk nekā ES7 neatkarīgi no ienākumu līmeņa (sk. P29. att.).

Pastāv naivs uzskats, ka darba tirgus līdzdalību un nodarbinātību varētu palielināt, tikai paaugstinot pensionēšanās vecumu. Tomēr, tā kā slikts veselības stāvoklis (un novecojušās prasmes) parasti kavē nodarbinātību jau pirms likumā noteiktā pensionēšanās vecuma, pensionēšanās vecuma paaugstināšana jāapvieno ar īpašām programmām, lai uzlabotu vidējo vecumu pārsniegušo iedzīvotāju prasmes un veselības stāvokli.

Varētu apgalvot, ka vidējo vecumu pārsniegušo vīriešu zemās nodarbinātības problēma līdz ar paaudžu nomaiņu atrisināsies pati par sevi²⁵. Tomēr diez vai tā notiks. Iedzīvotāju veselības stāvokļa atšķirības starp Baltiju un ES7 parādās daudz agrāk nekā pusmūžā. Faktiski Baltijas pusaudži jau ir daudz mazāk veselīgi nekā viņu vienaudži ES7 (sk. P.30. att.). Tas liek domāt, ka bez būtiskas veselības kvalitātes standartu paaugstināšanas vidējo vecumu pārsniegušo vīriešu zemas nodarbinātības problēma (un no tā izrietošie IKP un labklājības zaudējumi), visticamāk, saglabāsies.

3.3. Darba tirgus regulējums

Valdības īstenotais darba tirgus regulējums ietver vairākus aspektus, kas ir vai nav labvēlīgi augsta nodarbinātības līmeņa sasniegšanai un tādējādi arī darbaspēka rezervju aktivizēšanai. Te minama darba tirgus elastība, darba ienākumu aplikšana ar nodokļiem un minimālās algas noteikšana.

Pastāv naivs viedoklis, ka, jo stingrāka darbinieku aizsardzība ir ierakstīta likumā, jo darbiniekiem ir labāk. Tomēr tā varētu arī nebūt. Piemēram, noteikumi, kas apgrūtina darbinieku atlaišanu vai algu samazināšanu, kavē arī jaunu darbinieku pieņemšanu darbā un algu paaugstināšanu. Turklāt neelastīgie darba tirgi parasti ir mazāk efektīvi un tajos var būt augstāks dabiskā bezdarba līmenis. Tāpēc vairākas ES valstis veikušas kompleksas strukturālās reformas ar mērķi liberalizēt darba tirgu (L. Fadejeva (6)).

²³ Sk. Latvijas Banka (15).

²⁴ Datus par alkohola patēriņu Baltijā gan varētu nedaudz palielināt Skandināvijas tūristu pirkumi.

²⁵ Varētu arī kļūdaini uzskatīt ieguldījumus pirmspensijas vecuma cilvēku izglītībā un veselībā tikai par sociālo politiku un secināt, ka šie ieguldījumi nav tā vērti. Tomēr tie ir ieguldījumi arī ekonomiskā ziņā, tieši palielinot IKP, dzīves līmeni un nodokļu ieņēmumus (un samazinot sociālos izdevumus).

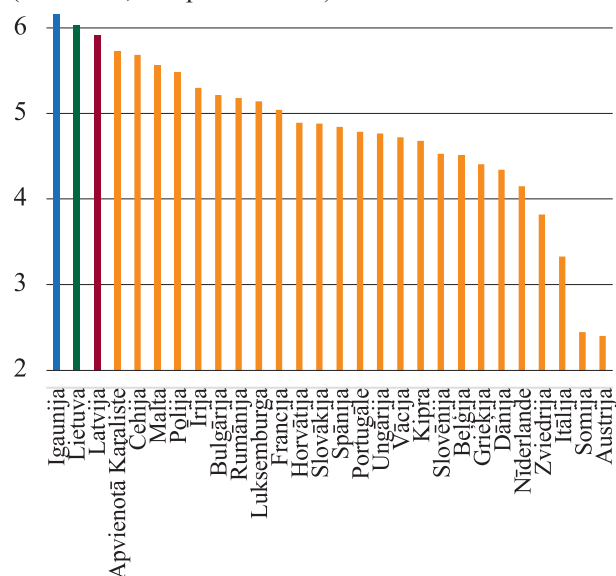
Darba tirgus elastība *de facto* Baltijas valstīs ir vispārzināms fakts. Piemēram, Latvijā nesenās ekonomiskās krīzes laikā uzņēmumiem bija diezgan viegli samazināt algas un atlaist pastāvīgos darbiniekus (L. Fadejeva un O. Krasnopjorovs (7)). Baltijā arodbiedrības un darba koplīgumi nav izplatīti, un alga galvenokārt tiek noteikta katram darbiniekam atsevišķi. Arī GCI tradicionāli raksturo visas trīs Baltijas valstis kā valstis ar elastīgām algām (sk. 22. att.). Darba tirgus pierādītā spēja absorbēt makroekonomiskos šokus nozīmē, ka darba tirgus elastība Baltijā ir pietiekama, lai nebūtu starp galvenajiem faktoriem, kas veido joprojām samērā augsto strukturālo bezdarbu.

22. attēls

Darba tirgus elastības rādītāji

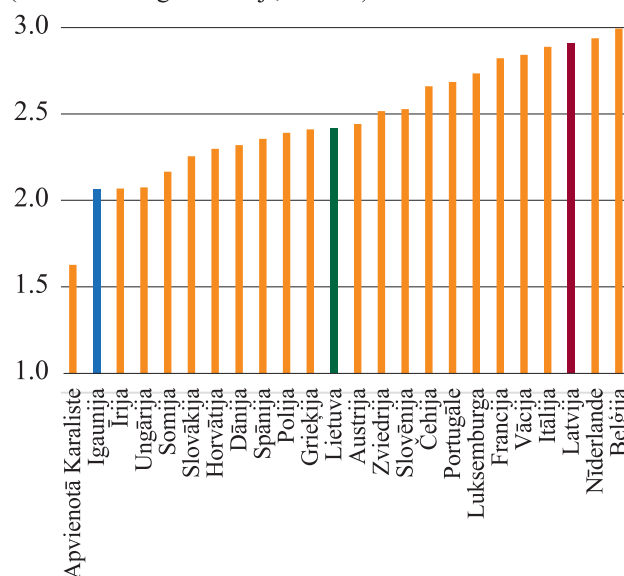
Algu noteikšanas elastība

(GCI 2018, komponente 8.04)

Aizsardzība pret atlaišanu

(2013.–2015. gadā vidēji; OECD)

Avoti: 2018. gada GCI un OECD dati un autora aprēķini.

Tomēr Latvijas gadījumā pastāv liela atšķirība starp darba tirgus elastību *de facto* un *de jure*. Latvijas normatīvie akti darba attiecību jomā ir vieni no stingrākajiem OECD. Piemēram, vērtējot pēc normatīvo aktu prasībām, darba ņēmēju aizsardzība Latvijā ir tikpat stingra kā Beļģijā un Itālijā. Tomēr vairākus noteikumus, kurus formāli var vērtēt kā stingrus, praksē var nemaz nepildīt vai no tiem var viegli izvairīties²⁶ (sk. arī R. Eamets (R. Eamets) (3) Igaunijas gadījumam).

Atšķirība starp lielo stingrību *de jure* un elastīgumu *de facto* ir saistīta arī ar lielu ēnu ekonomikas daļu, kā arī ar smagām, ilgām un dārgām juridiskām procedūrām, kas var motivēt darbiniekus izlemt aiziet no darba "brīvprātīgi", nemaz nemēģinot izmantot stingru darba tirgus regulējumu savā labā.

²⁶ Piemēram, Latvijas Darba likuma 110. pants aizliedz arodbiedrības biedra atlaišanu bez attiecīgās arodbiedrības piekrišanas (un ja arodbiedrība nepiekrīt, darbinieku atlaist var tikai ar tiesas lēmumu). Lai gan tas šķiet ļoti strikts regulējums, tas neattiecas uz sešiem no septiņiem darba ņēmējiem, kuri nav arodbiedrību biedri (un privātajā sektorā arodbiedrību gandrīz nav). Savukārt Latvijas Darba likuma 112. pants nosaka diezgan dāsnus atlaišanas pabalstus (līdz četru mēnešu vidējai izpeļņai, ja darba stāžs pie attiecīgā darba devēja pārsniedz 20 gadu). Tomēr praksē atlaišana var būt noformēta kā "brīvprātīga" aiziešana no darba vai arī kā darba pienākumu neizpildes rezultāts.

Tomēr pat tad, ja tie netiek pildīti, stingri darba tirgus noteikumi var kropļot darba tirgu. Piemēram, darba tirgus noteikumi ir viens no faktoriem, kuru investori vērtē, izlemjot, kurā valstī atvērt meitasuzņēmumu. Stingri noteikumi var atturēt investorus, īpaši, ja viņi nezina, ka ievērojama daļa OECD nodarbinātības aizsardzības indeksa sastāvdaļu tiek regulēta tikai uz papīra. Turklāt darbaspēka trūkuma izpausmes var sarežģīt izvairīšanos no tiesību aktu prasību ievērošanas, nākotnē palielinot darba tirgus kropļojumus.

Jo lielāka ir atšķirība starp darbaspēka izmaksām un neto algu, jo lielāks varētu būt strukturālais bezdarbs un ēnu ekonomika. Bieži vien darbinieku rezervēšanas alga (t.i., zemākā alga, par kuru darbinieks ir gatavs uzsākt darbu) pēc darbaspēka nodokļu pieskaitīšanas pārsniedz paveiktā darba tirgus vērtību; vai arī, atņemot nodokļu slogu no darbaspēka izmaksām, kas ir līdzvērtīgas produktivitātei, neto alga šķiet tik zema, ka grūti atrast piemērotus darbiniekus. Rezultāts ir līdzīgs abos gadījumos – vai nu darbieta paliek neaizpildīta, vai arī darba devējs sarunā ar darbinieku, ka atalgojums daļēji tiks maksāts aploksnē.

Nodokļu slogs uz darba ienākumiem Latvijā un Lietuvā ir ievērojami lielāks nekā Igaunijā neatkarīgi no mājāsaimniecību sastāva (sk. P.31. att.). Lai gan Latvijas 2018. gada nodokļu reforma samazināja nodokļu slogu zemu algu saņēmējiem bez bērniem nedaudz zem vidējā ES līmeņa, tas joprojām paliek daudz augstāks nekā Igaunijā un Lietuvā.

Kaut arī nodokļu slogs uz darba ienākumiem Latvijā un Lietuvā ir nedaudz zemāks nekā ES7, GCI apsekojuma dati liecina, ka tas lielākā mērā samazina motivāciju strādāt nekā ES7. Tas liek domāt, ka, novērtējot, cik stipri nodokļi kropļo darba tirgu, starp valstīm nevar tiešā veidā salīdzināt ne faktiskās, ne efektīvās nodokļu likmes. Iespējams, ka viens no rādītājiem, kuri nosaka, cik lielā mērā attiecīgais nodokļu slogs tiek uztverts kā kropļojošs, ir sabiedrības uztvere par valdības izdevumu efektivitāti. Igaunijā ir gan zemākas darba ienākumu nodokļu likmes, gan daudz pozitīvāks sabiedrības priekšstats par valdības izdevumu efektivitāti (vismaz saskaņā ar GCI datiem). Tāpēc Igaunijā darba ienākumu nodokļi mazāk kropļo darba tirgu nekā Latvijā un Lietuvā (sk. P.32. att.). Tas labi saskan ar novērojumu, ka Igaunijā laika gaitā bijis augstāks nodarbinātības līmenis un zemāks dabiskais bezdarbs nekā pārējās Baltijas valstīs.

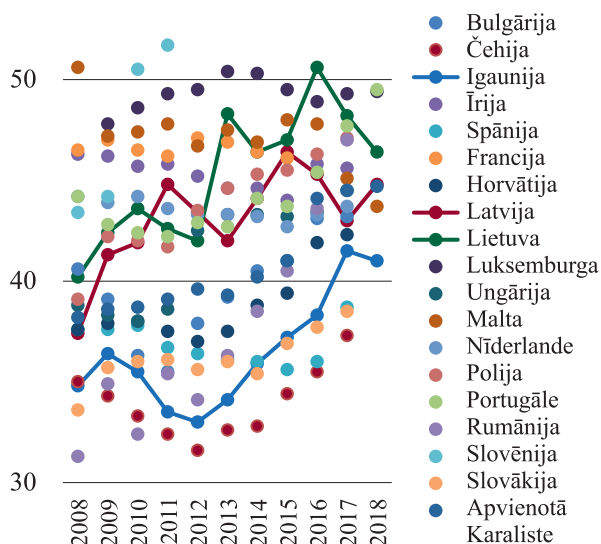
Vēl viens svarīgs darba tirgus regulēšanas indikators ir minimālā alga. Darba devēji mēdz reaģēt uz minimālās algas pieaugumu, t.sk. atlaižot darbiniekus, atliekot jaunu darbinieku pieņemšanu darbā un paaugstinot cenas (L. Fadejeva un O. Krasnopjorovs (7)). Tādējādi pārāk liela minimālā alga varētu paaugstināt dabisko bezdarba līmeni, slēpto bezdarbu vai ēnu ekonomikas izplatību.

Baltijā pašreizējā minimālās algas un vidējās algas attiecība (nedaudz virs 40%; sk. 23. att.) kopumā atbilst ES vidējam līmenim. Tomēr laika gaitā Igaunijā konsekventi bijusi zemākā minimālās algas un vidējās algas attiecība Baltijā, kas, iespējams, ir arī mazāk kropļojoša. Jāatzīmē, ka pirms 10 gadiem Igaunijā un Latvijā minimālās algas un vidējās algas attiecība pēc ES standartiem bija ļoti zema. Kopš tā laika šajās valstīs minimālā alga pieauga straujāk gan par vidējo algu, gan par darba ražīgumu. Minimālās algas un vidējās algas attiecība palielinājās arī Lietuvā, kaut arī no nedaudz augstāka sākotnējā līmeņa.

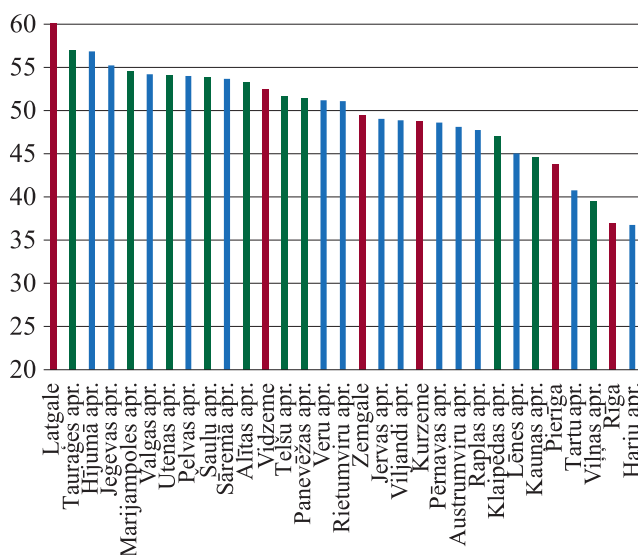
23. attēls

Minimālās algas un vidējās algas attiecība (%)

a) ES valstīs 2008.–2018. gadā

b) Baltijas valstīs 2018. gadā NUTS-3 reģionu dalījumā (sarkans – Latvija; zaļš – Lietuva; zils – Igaunija)

Avoti: Eurostat un Latvijas, Igaunijas un Lietuvas statistikas biroju dati un autora aprēķini.

Pat ja kopējā minimālās algas un vidējās algas attiecība pēc Eiropas standartiem ir pieņemama, minimālā alga joprojām varētu izkropļot darba tirgu nozarēs un reģionos ar viszemākajām algām. Piemēram, Latgalē minimālās algas un vidējās algas attiecība pārsniedz 60%, kas pēc starptautiskiem standartiem ir ļoti augsts rādītājs. Latgalei vēsturiski bijis raksturīgs arī ļoti augsts bezdarba līmenis.

Daži Latvijas politiķi aicina būtiski paaugstināt minimālo algu, apgalvojot, ka pašlaik minimālā alga Latvijā nozīmīgi atpaliek no Igaunijas un Lietuvas rādītājiem (sk. P.33. att.). Tomēr šis arguments varētu būt maldinošs. Igaunijā ir arī daudz augstāka vidējā alga, tāpēc minimālās algas un vidējās algas attiecība Latvijā pašlaik ir augstāka nekā Igaunijā. Savukārt Lietuvā straujš minimālās algas kāpums 2019. gadā (no 400 eiro līdz 555 eiro) galvenokārt atspoguļo sociālās apdrošināšanas iemaksu reformu²⁷ (bez reformas minimālā alga pieaugtu tikai līdz 440 eiro).

Tādējādi, apsverot turpmāku minimālās algas palielināšanu, jāņem vērā ne tikai tās attiecība ar vidējo algu vai virspusēji starptautiski salīdzinājumi, bet arī viss algu sadalījums, nodrošinot, ka minimālā alga neizkropļo zemo algu saņēmēju darba tirgus segmentu.

²⁷ Lietuvas darba devējiem bija pienākums no 2019. gada sākuma paaugstināt bruto algas par 28.9% (nemainot neto algu), jo ievērojama daļa no sociālā nodrošinājuma iemaksām tika pārnesta no darba devēja uz darba ņēmēju. Tā rezultātā bruto minimālā alga Lietuvā (kur sociālās apdrošināšanas iemaksas galvenokārt maksā darbinieki) vairs nav tieši salīdzināma ar bruto minimālo algu Latvijā (kur sociālās apdrošināšanas iemaksas galvenokārt maksā darba devēji).

3.4. Atsevišķu reģionu un iedzīvotāju grupu nodarbinātības atšķirības

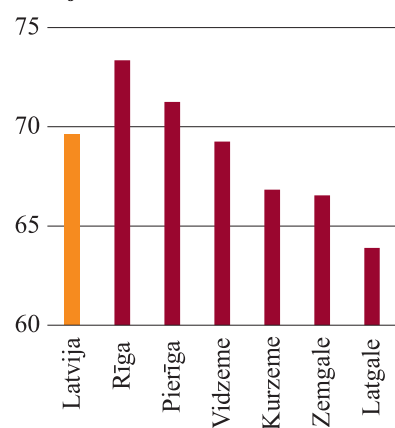
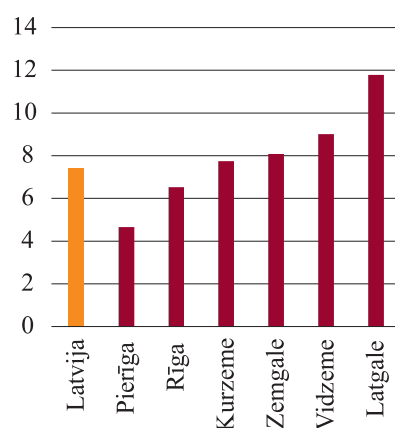
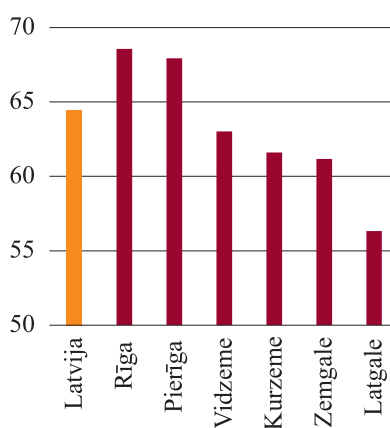
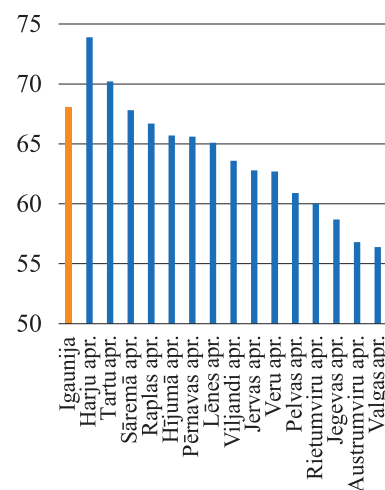
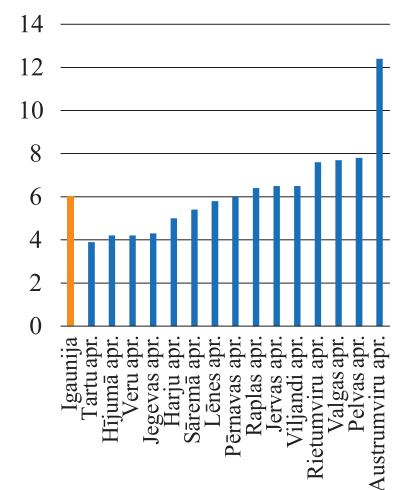
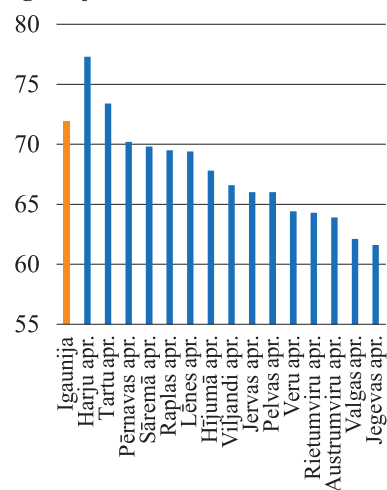
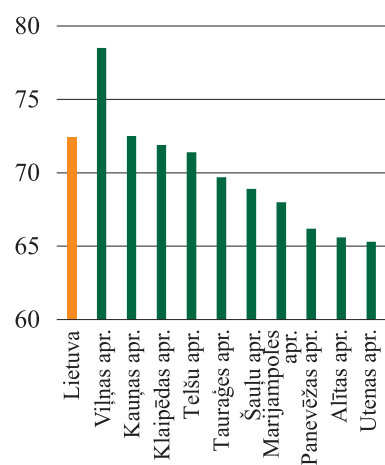
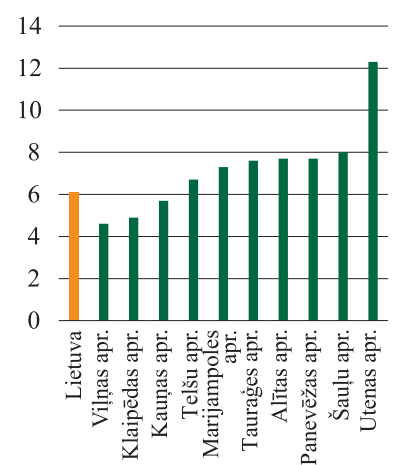
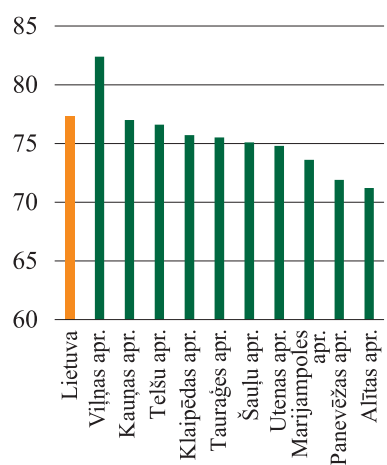
Galvaspilsētas parasti raksturo augstāka darba tirgus līdzdalība un zemāks bezdarbs nekā pārējos valsts reģionos, un Baltijas valstīs nav izņēmumi²⁸. Visās trijās Baltijas valstīs ir lielas darba tirgus rādītāju reģionālās atšķirības. Nodarbinātības līmeņa starpība starp NUTS-3 reģioniem ar augstāko un zemāko nodarbinātības līmeni vienas valsts ietvaros 2018. gadā bija 12–17 pp (sk. 24. att.). Piemēram, kaut arī nodarbinātības līmenis Rīgā ir līdzīgs Zviedrijas un Vācijas rekordaugstajam līmenim, Latgalē tas ir tuvu Spānijas līmenim. Reģionos ar samērā augstu bezdarba līmeni parasti ir arī zems līdzdalības līmenis: piemēram, Latgalē ir gan augstākais bezdarbs, gan zemākais līdzdalības līmenis starp Latvijas NUTS-3 reģioniem.

Dažu Baltijas reģionu vājos darba tirgus rādītājus nevar izskaidrot ar vienu faktoru (piemēram, zemu cilvēkkapitāla līmeni). No vienas puses, trūkst pierādījumu, ka Latgales iedzīvotāju izglītība kvantitātes vai kvalitātes ziņā daudz atšķirtos no pārējiem Latvijas reģioniem. Izglītojoties pavadīto gadu skaita ziņā Latgale atpaliek tikai no Rīgas; arī vidusskolu centralizēto valsts eksāmenu rezultāti Latgalē nav zemāki, ja ņem vērā visus pārējos ar eksāmenu rezultātiem saistītos faktorus (O. Krasnopjorovs (14)). No otras puses, ir skaidri redzama reģionu un izglītības līmeņa multiplikatīva ietekme uz bezdarbu. Cilvēki ar augstāko izglītību ir līdzīgi pieprasīti visos Latvijas reģionos – bezdarbs zem 5% ir visur, t.sk. Latgalē (sk. P.34. att.). Savukārt cilvēku ar pamatizglītību bezdarba līmenis reģionos ievērojami atšķiras – Latgalē tas ir tuvu 30% (trīs reizes vairāk nekā Pierīgā). Tāpēc reģionālās bezdarba atšķirības visvairāk ietekmē cilvēkus ar zemu izglītības līmeni. Divi iespējamie risinājumi ir vai nu Latgales iedzīvotāju ar nepietiekamu izglītības līmeni pārkvalificēšana, vai viņu mobilitātes veicināšana uz citiem Latvijas reģioniem. Savukārt ļoti zemu atalgoātu pagaidu darbvietu radīšana publiskajā sektorā nelabvēlīgos reģionos (kas Latvijā ir izplatīts), tieši otrādi, mēdz iesaldēt pašreizējo darba tirgus situāciju.

Augsto bezdarba līmeni Latgalē (Latvija) un Austrumviru apriņķī (igauņu val.: *Ida-Viru maakond*; Igaunija) nevar izskaidrot tikai ar to, ka šajos reģionos liela daļa iedzīvotāju pieder pie mazākumtautībām. Piemēram, Latgalē bezdarbs ir augstāks (un līdzdalības līmenis – zemāks) arī latviešu vidū. Novērojums, ka mazākumtautības mēdz strādāt mazāk nekā pamattautības, pasaulē ir ļoti izplatīts, tomēr tas nenožīmē, ka tā vienmēr vajadzētu palikt. Piemēram, pirms 100 gadiem arī sieviešu līdzdalība darba tirgū bija retums. Tāpēc samērā zema mazākumtautību nodarbinātība drīzāk norāda uz iespējamām darbaspēka rezervēm. Pašlaik pamattautību nodarbinātības līmenis Latvijā un Igaunijā ir augstāks nekā mazākumtautību vidū, turklāt starpība periodā pēc krīzes gandrīz nav mainījusies (sk. 25. att.).

²⁸ Lietuvā galvaspilsētai (Viļņai) ne vienmēr bijis vislabākais darba tirgus sniegums: 20. gs. 90. gadu beigās Viļņa bija viens no augstākajiem bezdarba līmeņiem valstī, bet nodarbinātības līmenis bija viens no zemākajiem; kopš tā laika darba tirgus sniegums ievērojami uzlabojies.

24. attēls

Baltijas valstu darba tirgus snieguma rādītāji NUTS-3 reģionu dalījumā
 (%; 2018. gadā)
Līdzdalības līmenis**Latvija****Bezdarba līmenis****Nodarbinātības līmenis****Igaunija****Lietuva**

Avoti: Latvijas, Igaunijas un Lietuvas statistikas biroju dati.

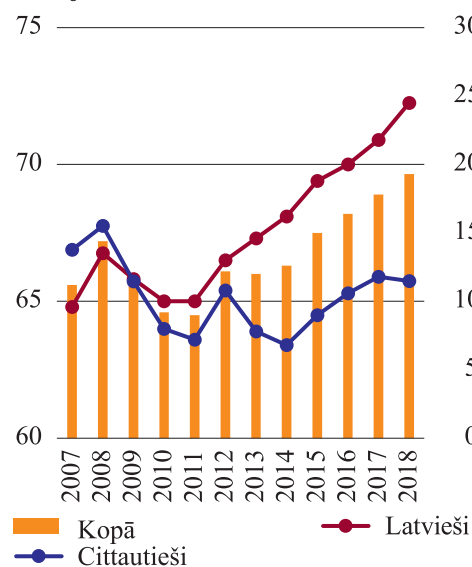
Piezīmes. Valstu dati nav tieši salīdzināmi. Piemēram, visi dati par Latviju un Igauniju attiecas uz vecumgrupu 15–74 gadi, bet Lietuvā līdzdalības un nodarbinātības līmenis attiecas uz 15–64 gadus veciem iedzīvotājiem, savukārt bezdarba līmenis – uz iedzīvotājiem, kas vecāki par 15 gadiem. Turklāt bezdarba līmenis Igaunijā atspoguļo 2016.–2018. gada vidējo vērtību (2018. gada dati dažiem reģioniem nebija pieejami).

25. attēls

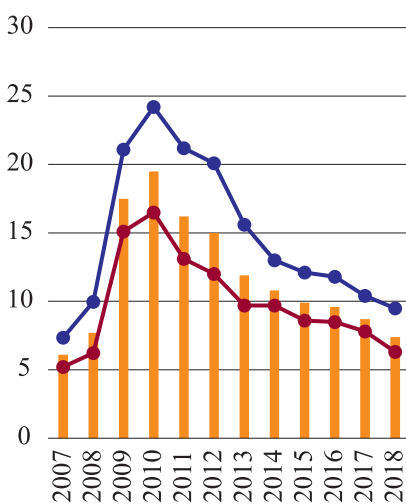
Latvija un Igaunija: darba tirgus snieguma rādītāji tautību dalījumā (%)

Līdzdalības līmenis

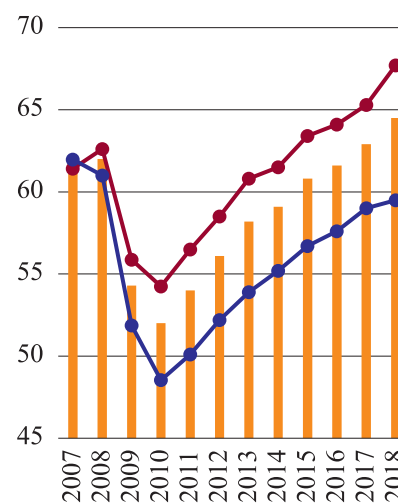
Latvija

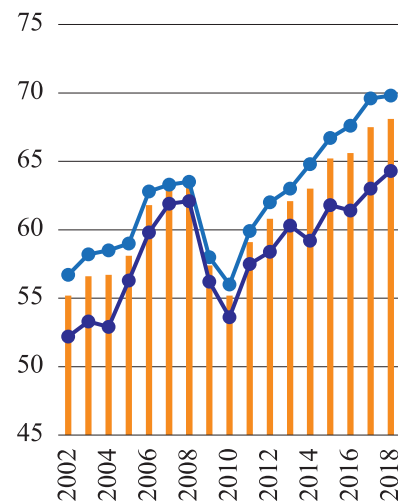
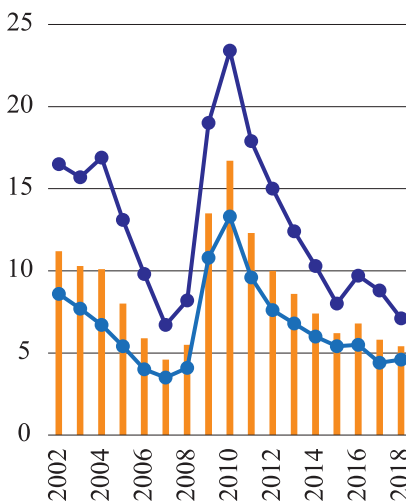
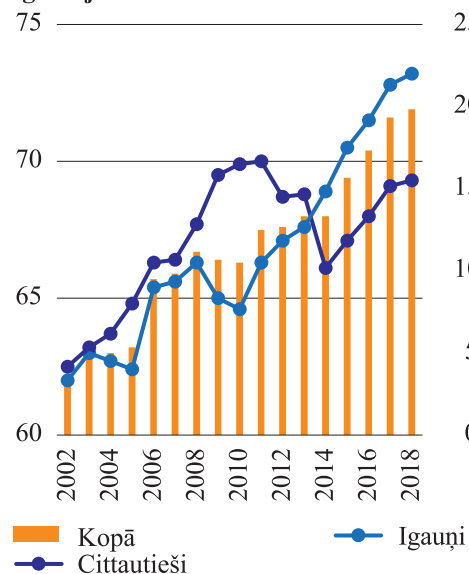
Bezdarba līmenis

Nodarbinātības līmenis

Igaunija

Avoti: Latvijas un Igaunijas statistikas biroju dati.

Latvijā nodarbinātības līmeņa atšķirība starp pamattautību un mazākumtautībām ir lielāka nekā Igaunijā (attiecīgi 8 pp un 5 pp). Visā periodā pēc krīzes latvieši tikuši nodarbināti vairāk nekā cittautieši, un tas atspoguļo gan latviešu lielāku līdzdalību darba tirgū, gan arī zemāku bezdarbu. Tomēr jāatzīmē, ka šajā ekonomikas pārkaršanas periodā tieši pirms krīzes latviešu un cittautiešu nodarbinātības līmenis bija diezgan līdzīgs. Atšķirību rašanās tautību nodarbinātības rādītājos var atspoguļot to, ka dažādas tautsaimniecības nozares atšķirīgi reaģēja uz ekonomisko krīzi – būvniecība un privātais sektors ar kopumā augstāku cittautiešu nodarbinātību krīzes laikā vairāk samazināja darbviētu skaitu, savukārt sabiedriskajā sektorā, kur vērojama

proporcionāli lielāka latviešu nodarbinātība, atlaišana bija mazāk izplatīta. Līdzīgs nodarbinātības līmenis pamattautībai un mazākumtautībām tautsaimniecībā pirms krīzes tika novērots arī Igaunijā.

Jāņem vērā, ka nodarbinātības līmeņa atšķirības tautību dalījumā nav saistītas tikai ar kādu konkrētu vecumgrupu. Piemēram, Latvijā cittautiešu bezdarbs ir augstāks nekā latviešiem katrā vecumgrupā. Attiecībā uz līdzdalības līmeni, atšķirība lielākoties parādās pēc 40 gadu vecuma, savukārt gados jauni latvieši un cittautieši ir līdzīgi aktīvi darba tirgū (sk. P.35. att.).

Nodarbinātības līmeņa atšķirības tautību dalījumā tikai daļēji nosaka fakts, ka daži cittautieši ir arī nepilsoņi. Lai gan ir taisnība, ka cittautiešu nepilsoņu (un citu valstu pilsoņu) nodarbinātība ir zemāka nekā latviešiem un cittautiešiem pilsoņiem, tomēr nodarbinātības līmenis atšķiras arī starp latviešiem un tiem cittautiešiem, kuri ir Latvijas pilsoņi. Arī šajā gadījumā tautību nodarbinātības līmeņa atšķirības vērojamas gan jauniešiem, gan vidējā vecuma, gan arī vidējo vecumu pārsniegušajiem iedzīvotājiem (sk. P.36. att.). Tas liek domāt, ka bez īpašas politikas, kas vērsta uz mazākumtautību iekļaušanu darba tirgū, tautību nodarbinātības līmeņa atšķirības varētu saglabāties (nevis izzust līdz ar paaudžu nomaiņu) un attiecīgās darbaspēka rezerves nevar tikt aktivizētas pilnībā.

SECINĀJUMI

Šajā darbā pētītas iekšējās un ārējās darbaspēka rezerves Latvijā, Igaunijā un Lietuvā – trijās Baltijas valstīs, kurās gadiem ilgi bijis hronisks darbvietu trūkums, bet kas pašlaik ekonomiskās atveseļošanās un emigrācijas plūsmas uz bagātākām ES valstīm dēļ arvien biežāk saskaras ar darbaspēka trūkuma izpausmēm. Kaut arī cikliskais bezdarbs pašlaik gandrīz nepastāv un dabiskais bezdarbs pēdējo 15 gadu laikā ir samazinājies (tas izriet gan no Beveridža un Filipsa līkņu nobīdēm pa kreisi, gan no darba tirgus neatbilstību indeksa samazinājuma), dabiskais bezdarba līmenis, kas ir aptuveni 6–8%, joprojām būtiski pārsniedz ES7 rādītājus. Turklāt iekšējās darbaspēka rezerves pastāv arī slēptā bezdarba veidā, jo daudzi ekonomiski neaktīvi cilvēki ir pieejami darbam, kaut gan aktīvi neiesaistās darba meklējumos.

Salīdzinājums ar ES7 liecina, ka nodarbinātības līmenis ir īpaši zems vīriešiem, kuri pārsnieguši vidējo vecumu. Vīriešu vecumā no 45 līdz 59 gadiem nodarbinātības līmenis Latvijā un Lietuvā ir gandrīz par 10 pp zemāks nekā ES7. Nepietiekama nodarbinātība īpaši raksturīga vīriešiem, kuri pārsnieguši vidējo vecumu un kuriem nav augstākās izglītības – viņu nodarbinātības līmenis ir viens no zemākajiem ES, kas, visticamāk, atspoguļo zemu mūžizglītības izplatību, nepietiekamas digitālās prasmes, kā arī strauju veselības stāvokļa pasliktinājumu.

Samērā zema ir arī jauniešu nodarbinātība, un tas atspoguļo nepietiekamu mācekļu prakšu izplatību. Visās trijās Baltijas valstīs jauniešu (vecumā no 15 līdz 19 gadiem) nodarbinātības līmenis ir par 20–25 pp zemāks nekā ES7, un šī atšķirība ir ļoti līdzīga gados jaunu vīriešu un sieviešu vidū. Lietuvu un Latviju raksturo arī atlikta jauno sieviešu (vecumā no 20 līdz 24 gadiem) ienākšana darba tirgū. Igaunijā ir zema to sieviešu nodarbinātība, kurām ir augstākā izglītība, vecumgrupā 25–44 gadi.

Pašlaik iekšējās darbaspēka rezerves pārsniedz 25 tūkst. cilvēku Igaunijā, 55 tūkst. Latvijā un 85 tūkst. Lietuvā, un tas atbilst 4–7% no kopējās nodarbinātības šajās valstīs. Lai aktivizētu iekšējās darbaspēka rezerves, īpaša uzmanība jāvelta mazākumtautībām un cilvēkiem, kas dzīvo reģionos ar zemu ekonomisko aktivitāti, jo darba tirgus sniegums nozīmīgi atšķiras reģionu dalījumā un ir būtiski sliktāks mazākumtautībām.

Līdz šim iedzīvotāju skaita un darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvara krituma ietekme tika kompensēta ar strauju līdzdalības līmeņa palielināšanos un bezdarba līmeņa samazināšanos. Tomēr neseno līdzdalības līmeņa pieaugumu daļēji noteica iedzīvotāju vecumstruktūras pārmaiņas – faktors, kas nākamajos gados, visticamāk, sāks darboties pretējā virzienā. Tāpēc bez dziļākas iekšējo darbaspēka rezervju aktivizēšanas nodarbināto cilvēku skaits Latvijā un Lietuvā var samazināties jau tuvākajā laikā.

Pētījumā noteikti divi svarīgi ārējo darbaspēka rezervju avoti. Pirmais ir vairāk nekā pusmiljons pieaugušo Baltijas valstu pilsoņu, kas pašlaik dzīvo bagātākās ES valstīs. Pakāpeniska ienākumu konverģence un mērens darbaspēka trūkums Baltijā rada pozitīvus apstākļus remigrācijai. Breksits varētu vēl vairāk pastiprināt remigrāciju Latvijā un Lietuvā, jo Apvienotā Karaliste šo valstu iedzīvotājiem kopš 21. gs. sākuma bijis populārākais emigrācijas galamērķis. Papildu ārējās darbaspēka rezerves var atrast vairākās kaimiņvalstīs, kuras neietilpst ES un kur ir būtiski zemākas algas, īpaši Ukrainā, Krievijā un Baltkrievijā.

PIELIKUMS

P.1. tabula

Baltijas valstu (treknrakstā) un Somijas universitāšu rangi

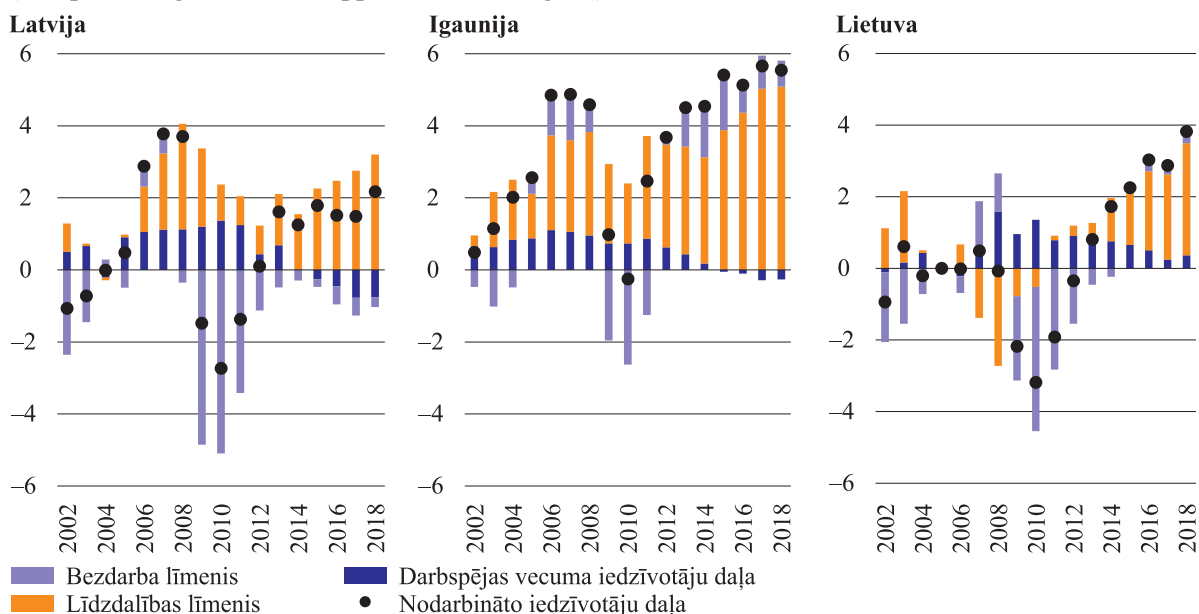
Valsts	Universitāte	Rangs 2019. gadā
Somija	Helsinki Universitāte	110
Somija	Ålto Universitāte	140
Somija	Turku Universitāte	285
Igaunija	Tartu Universitāte	321
Somija	Jiveskiles Universitāte	336
Somija	Tamperes Tehnoloģiju universitāte	366
Somija	Oulu Universitāte	376
Somija	Austrumsomijas Universitāte	481
Lietuva	Viļņas Universitāte	488
Somija	Lapēnrantas–Lahti Tehnoloģiju universitāte	521–530
Somija	Abo Akadēmijas universitāte	531–540
Lietuva	Viļņas Ģedimīna Tehniskā universitāte	581–590
Somija	Tamperes Universitāte	601–650
Igaunija	Tallinas Tehnoloģiju universitāte	601–650
Latvija	Rīgas Tehniskā universitāte	751–800
Lietuva	Kauņas Tehnoloģiju universitāte	751–800
Latvija	Latvijas Universitāte	801–1000
Igaunija	Tallinas Universitāte	801–1000
Latvija	Rīgas Stradiņa Universitāte	801–1000
Lietuva	Vītauta Dižā universitāte	801–1000

Avots: *QS World University Rankings 2019*.

Piezīme. Iekļautas tikai tās universitātes, kas atspoguļotas 2019. gada *QS World University Rankings*.

P.1. attēls

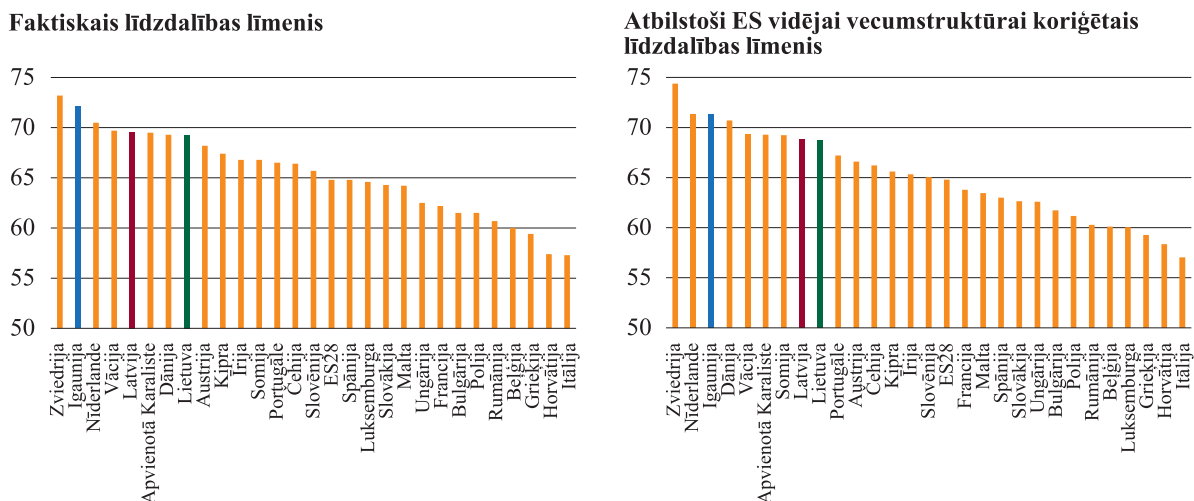
Nodarbināto daļas iedzīvotāju kopskaitā Baltijas valstīs atšķirība no ES vidējā līmeņa
(komponentu gada devums; pp; 2002.–2018. gadā)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.2. attēls

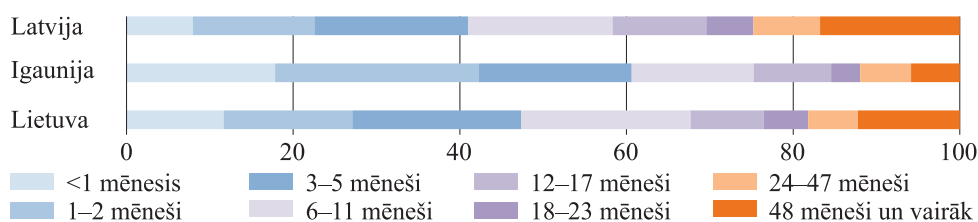
Faktiskais un pēc iedzīvotāju vecumstruktūras koriģētais līdzdalības līmenis ES valstīs
(2018. gadā)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.3. attēls

Bezdarba struktūra dalījumā pēc ilguma Baltijas valstīs
(%; 2018. gadā)

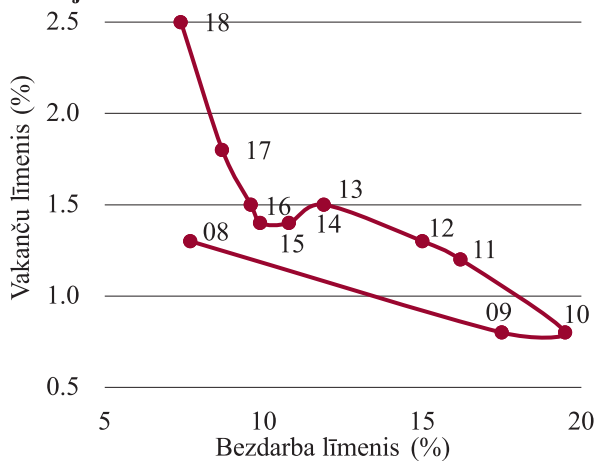

Avots: Eurostat dati.

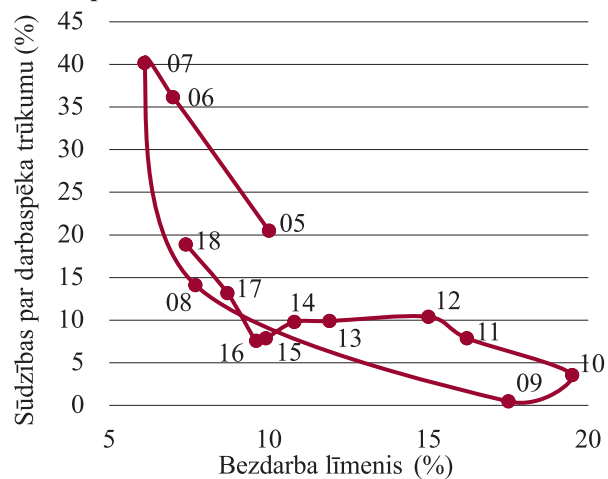
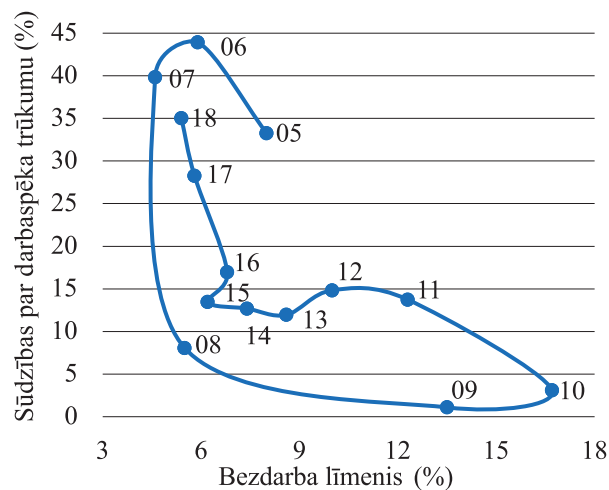
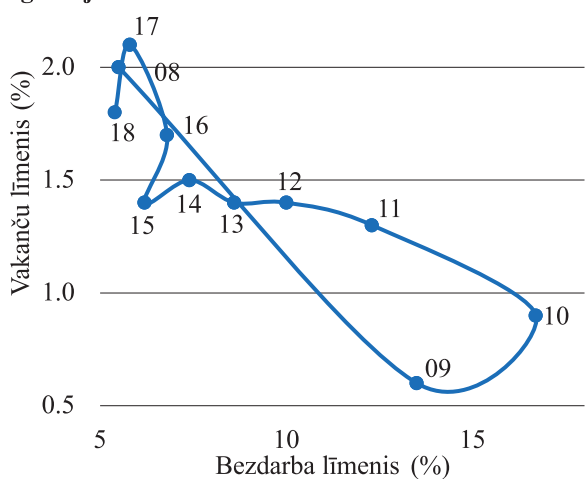
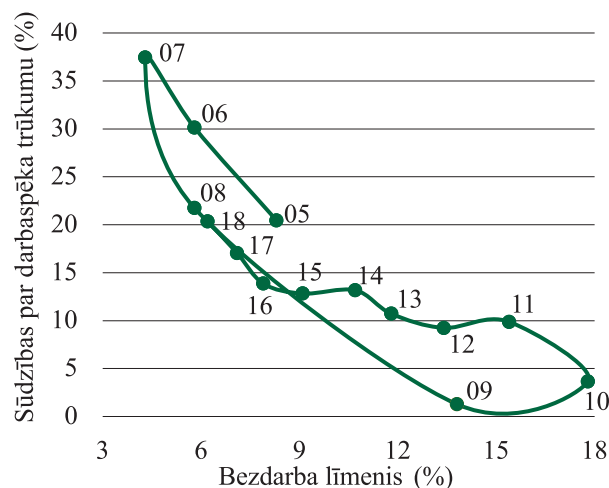
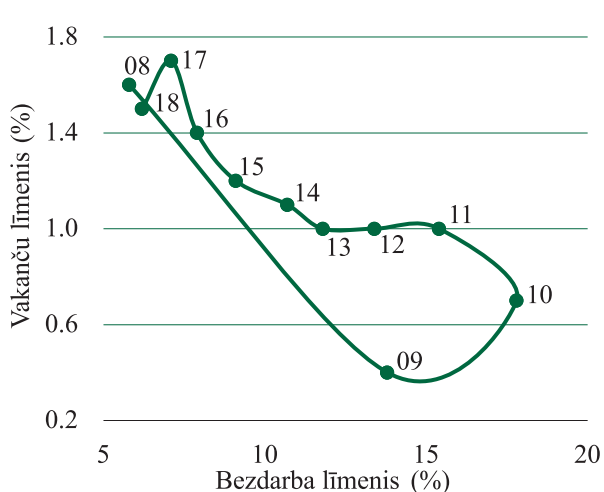
P4. attēls

Beveridža līkne Baltijas valstīm

Ar datiem par vakancu līmeni

Latvija

Ar datiem par uzņēmēju sūdzībām par darbaspēka trūkumu

Igaunija**Lietuva**

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

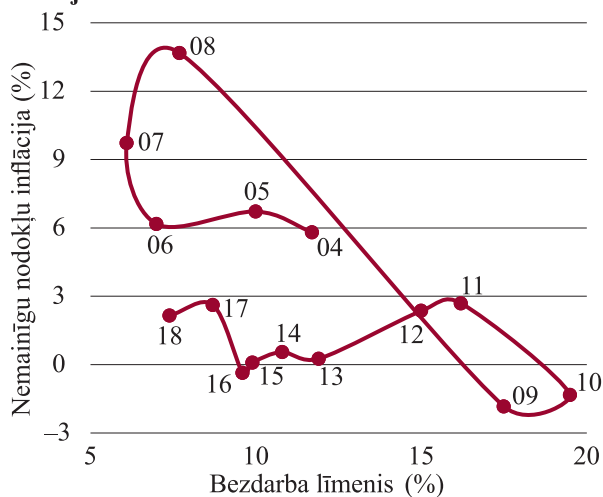
Piezīme. Skaitļi blakus punktiem atspoguļo gadus (2002–2018).

P.5. attēls

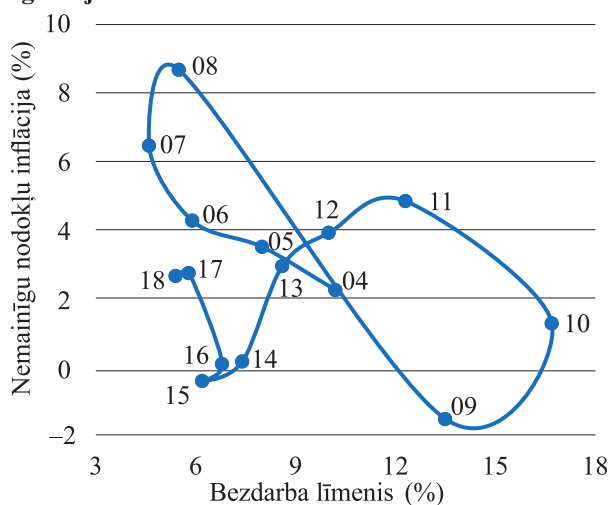
Filipsa līkne Baltijas valstīm

Ar datiem par patēriņa cenu inflāciju

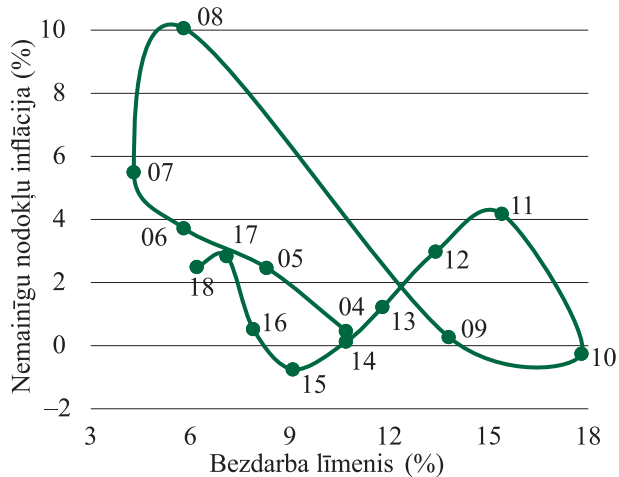
Latvija

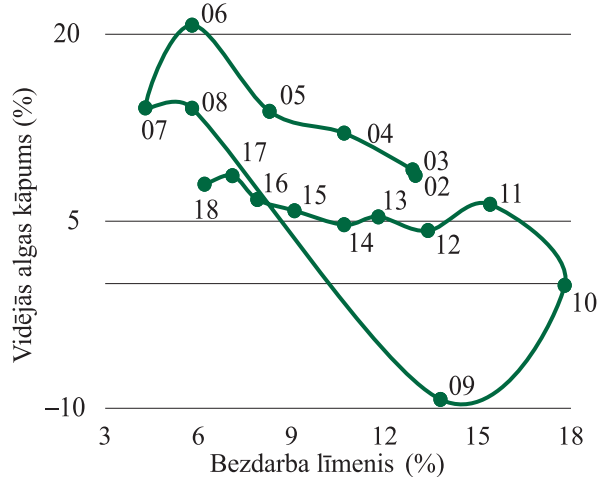
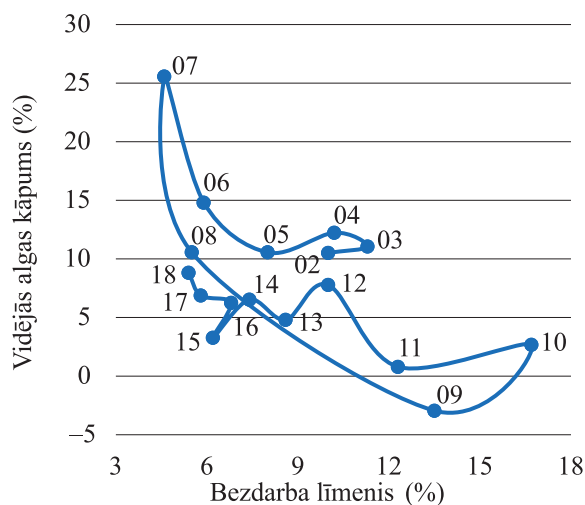
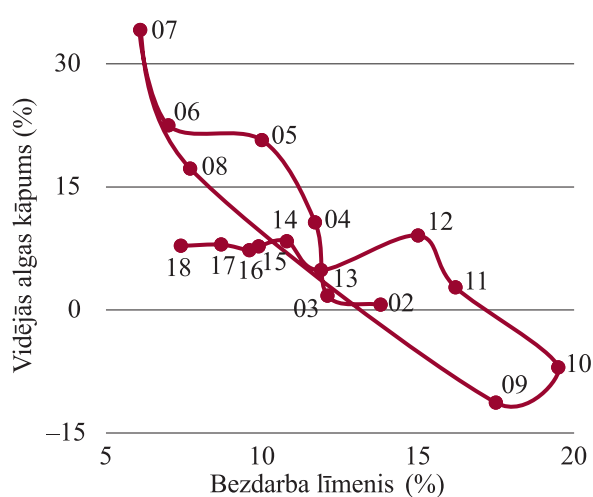
Igaunija

Lietuva

Ar datiem par vidējās algas kāpumu

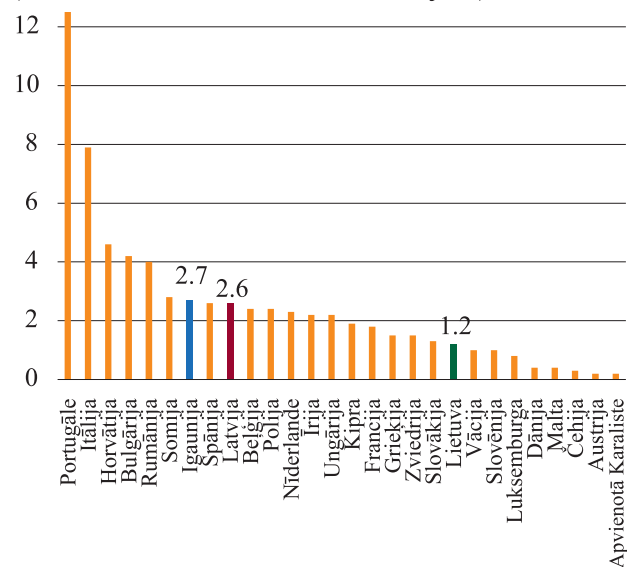
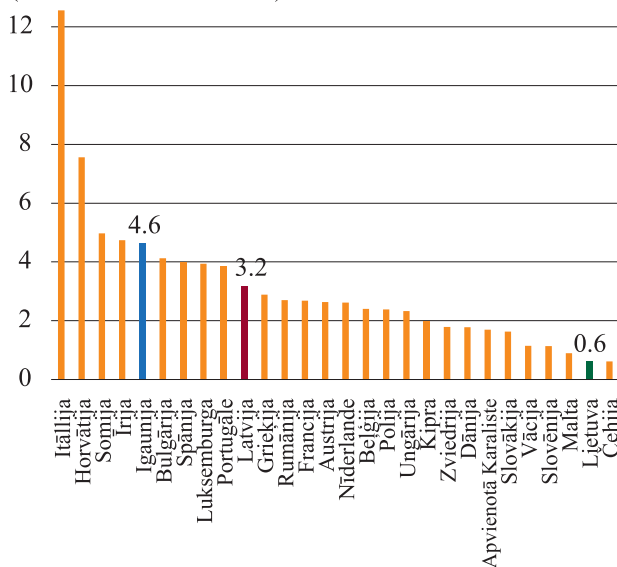
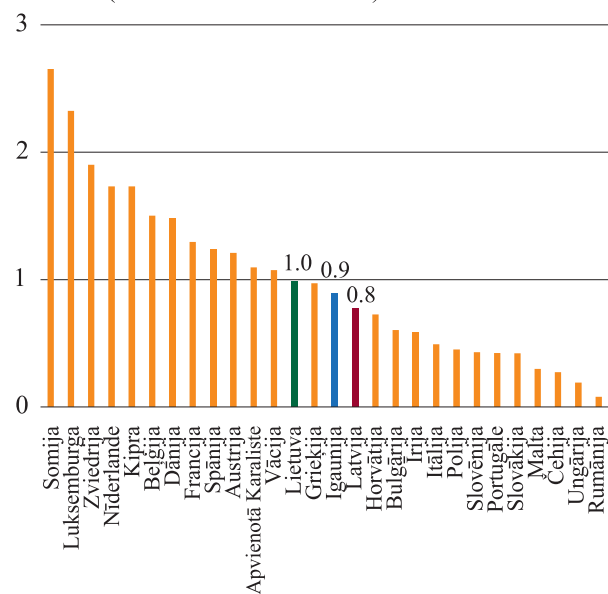
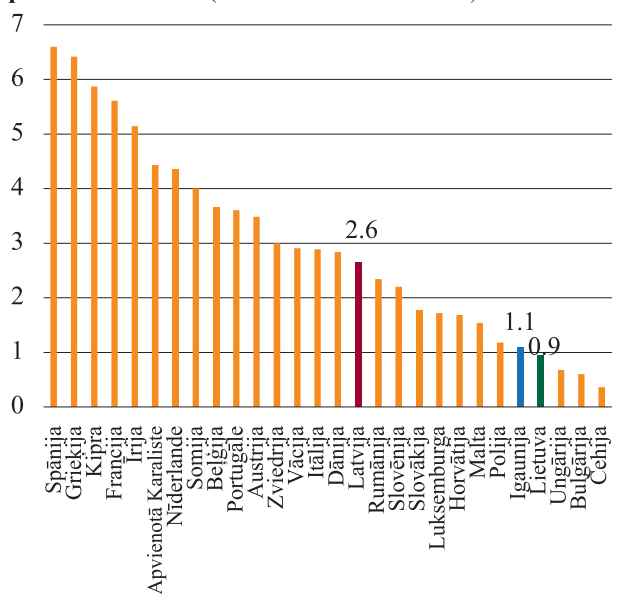
Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Piezīme. Skaitļi blakus punktiem atspoguļo gadus (2002–2018).

P6. attēls

**Slēptā bezdarba rādītāji ES valstīs
(2018. gadā)****Zaudējuši cerības atrast darbu**

(% no ekonomiski neaktīviem iedzīvotājiem)

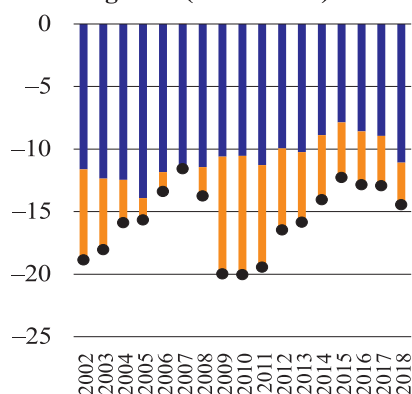
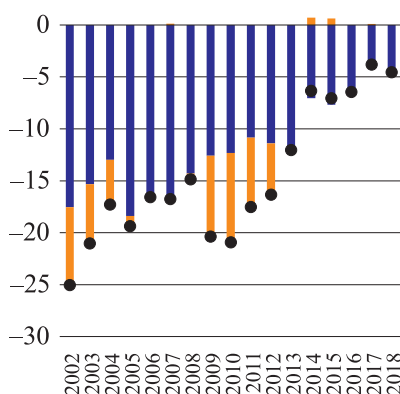
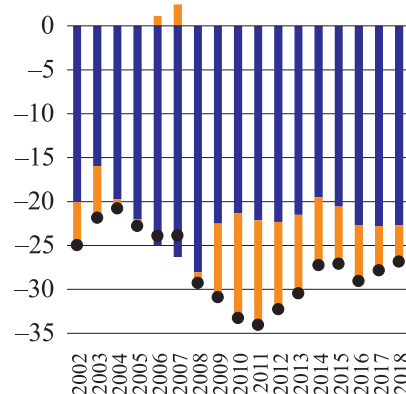
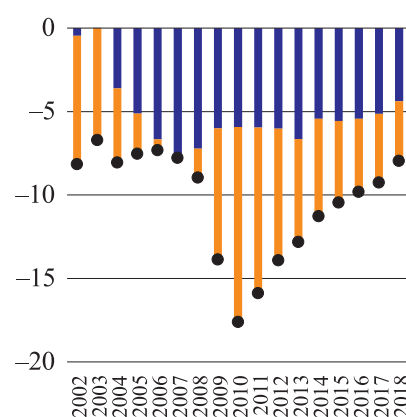
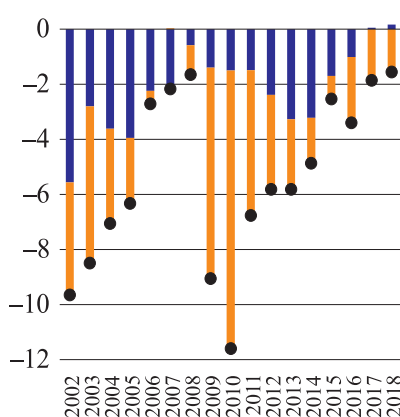
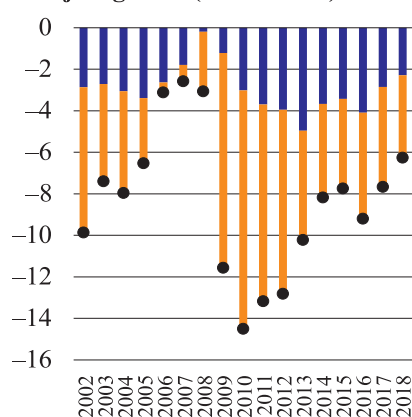
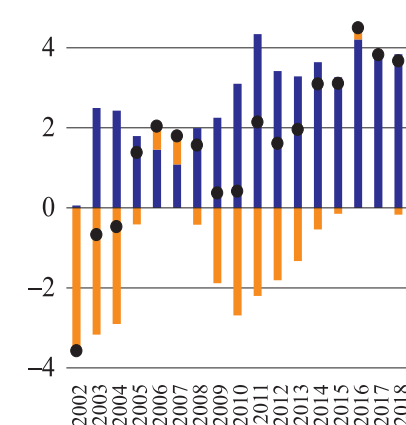
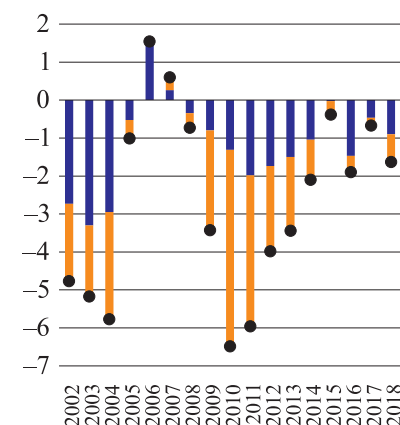
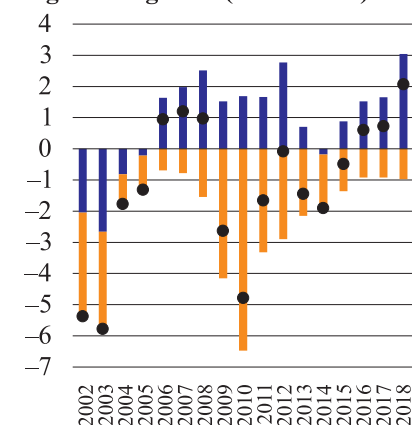
**Personas, kas ir pieejamas darbam, bet to nemeklē
(% no nodarbināto skaita)****Personas, kas meklē darbu, bet nav uzreiz pieejamas
darbam (% no nodarbināto skaita)****Nepilna laika darbu strādājošie, kas nevar atrast
pilna laika darbu (% no nodarbināto skaita)**

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P7. attēls

Nodarbinātības līmeņa atšķirības starp Baltijas valstīm un ES7 dekompozīcija izglītības līmeņu dalījumā

(vecumgrupas 15–64 gadi devums; pp)

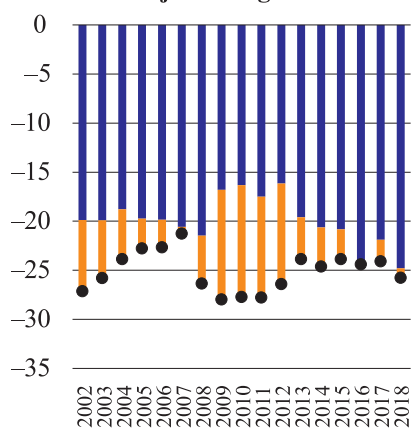
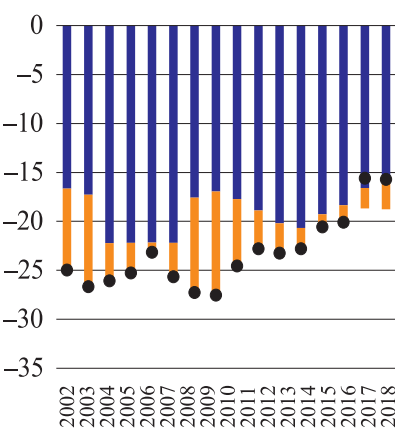
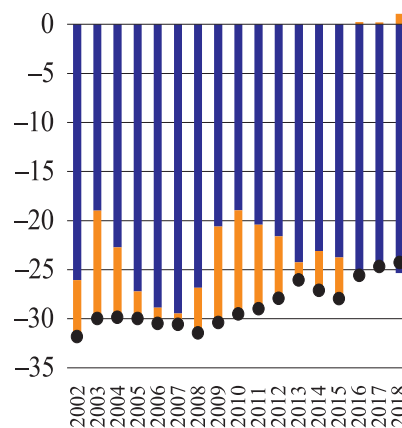
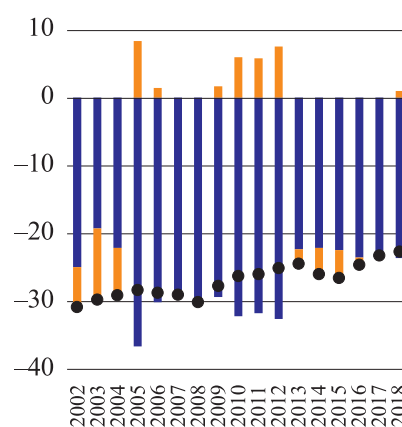
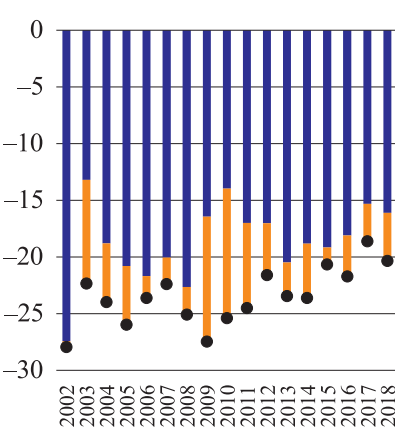
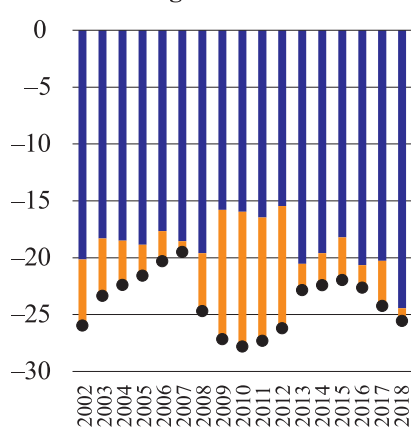
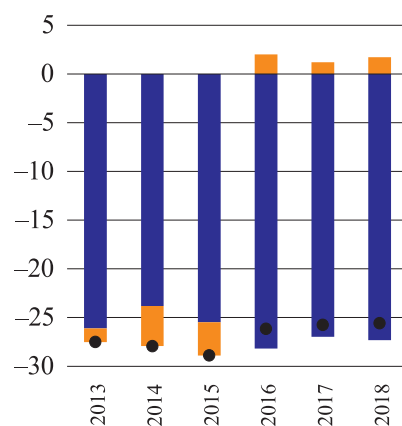
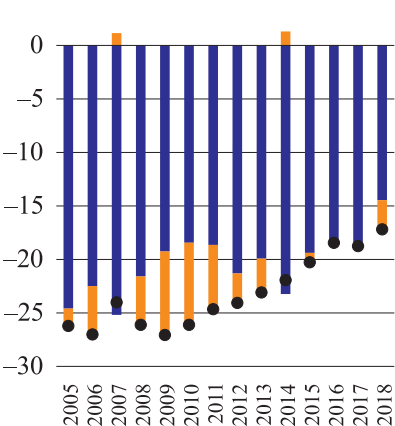
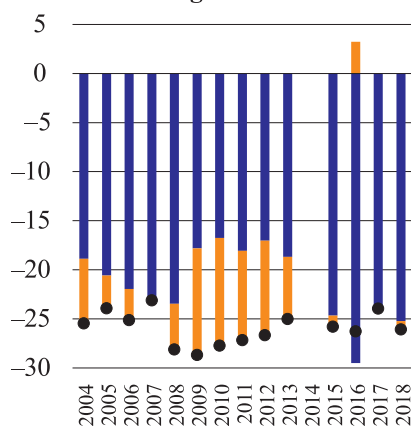
Latvija**Pamatizglītība (ISCED 0–2)****Igaunija****Lietuva****Vidējā izglītība (ISCED 3–4)****Augstākā izglītība (ISCED 5–8)**

Bezdarbs
Līdzdalība
Nodarbinātība

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.8. attēls

Iedzīvotāji vecumgrupā 15–19 gadu Baltijas valstīs: nodarbinātības līmeņa atšķirības no ES7 dekompozīcija dzimumu dalījumā
(devums; pp)

Latvija**Visi iedzīvotāji 15–19 gadu vecumā****Igaunija****Lietuva****Vīrieši 15–19 gadu vecumā****Sievietes 15–19 gadu vecumā**

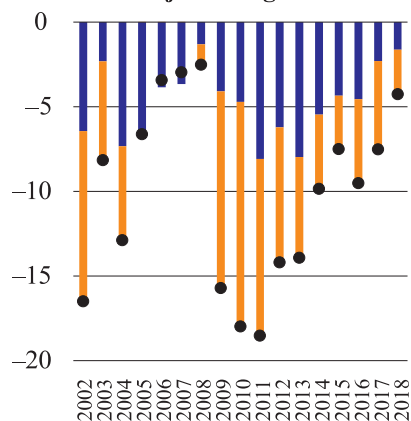
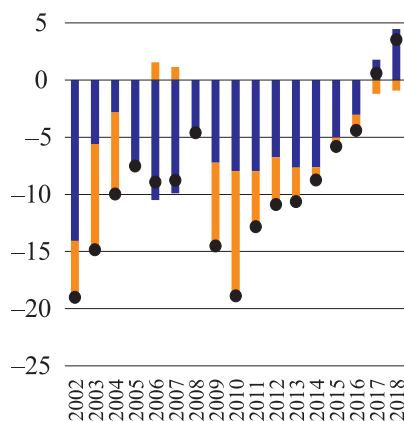
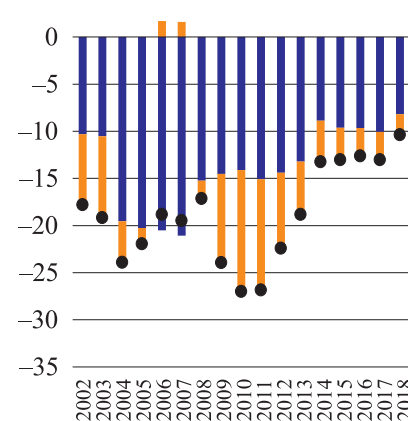
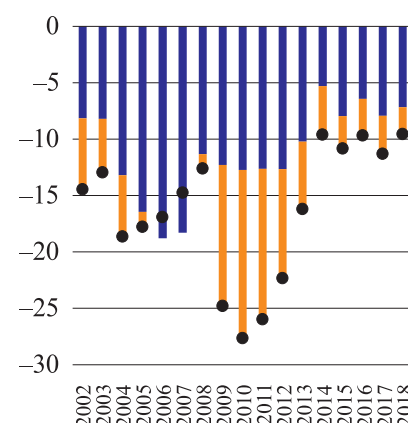
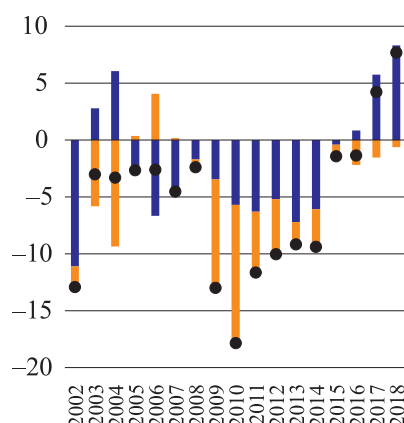
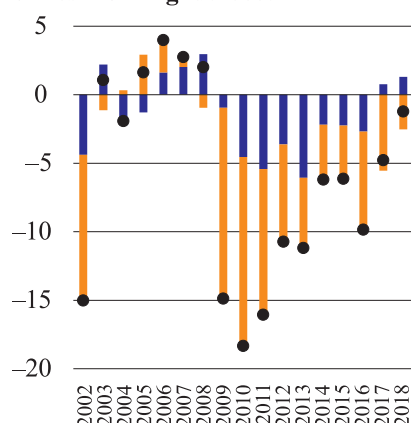
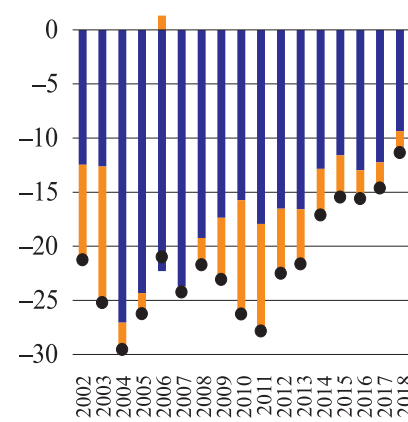
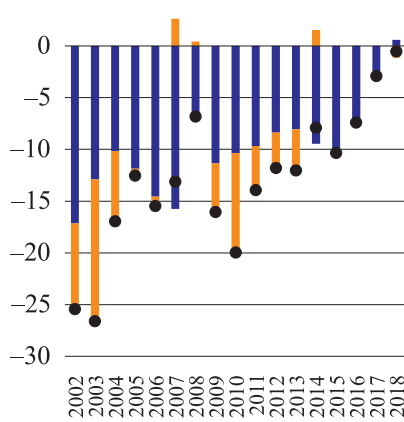
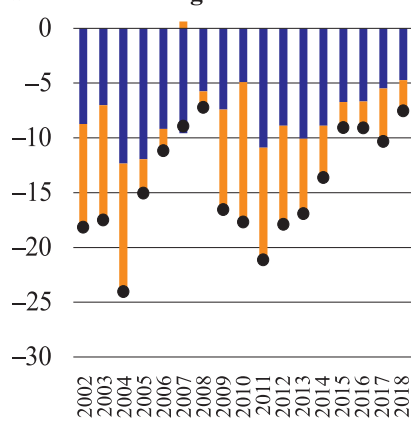
- Bezdarbs
- Līdzdalība
- Nodarbinātība

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.9. attēls

Iedzīvotāji vecumgrupā 20–24 gadi Baltijas valstīs: nodarbinātības līmeņa atšķirības no ES7 dekompozīcija dzimumu dalījumā

(devums; pp)

Latvija**Visi iedzīvotāji 20–24 gadu vecumā****Igaunija****Lietuva****Vīrieši 20–24 gadu vecumā****Sievietes 20–24 gadu vecumā**

■ Bezdarbs
■ Līdzdalība
● Nodarbinātība

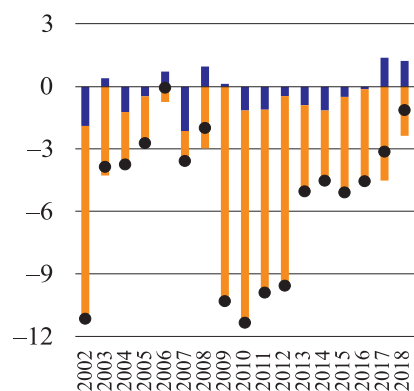
Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.10. attēls

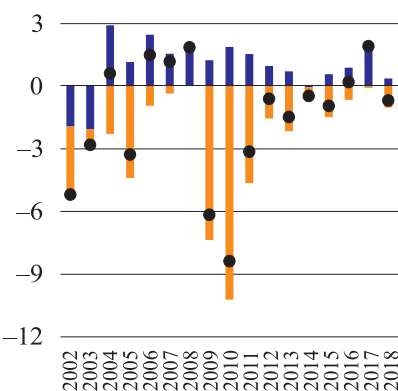
Iedzīvotāji vecumgrupā 40–44 gadi Baltijas valstīs: nodarbinātības līmeņa atšķirības no ES7 dekompozīcija dzimumu dalījumā
(devums; pp)

Latvija

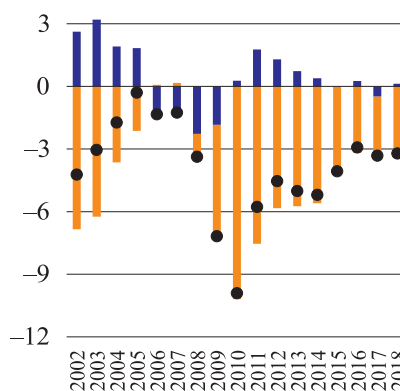
Visi iedzīvotāji 40–44 gadu vecumā

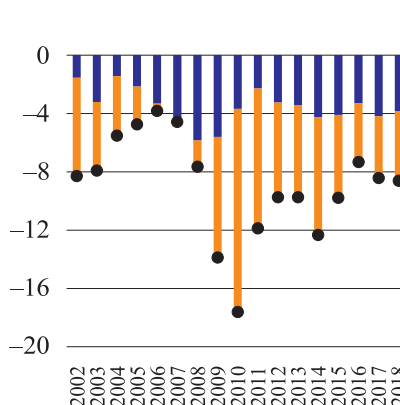
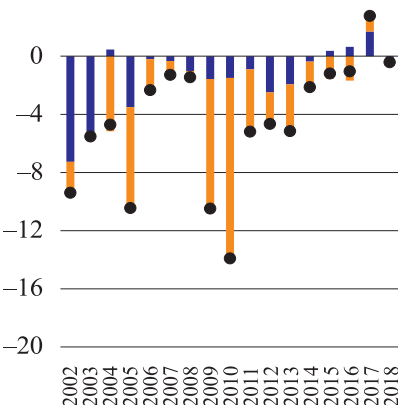
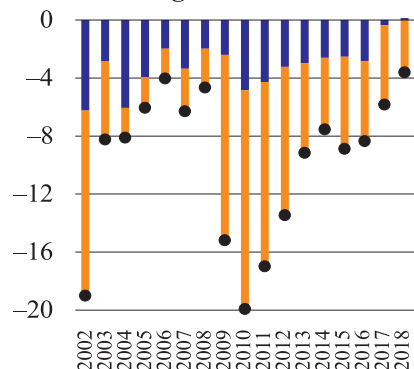
Igaunija

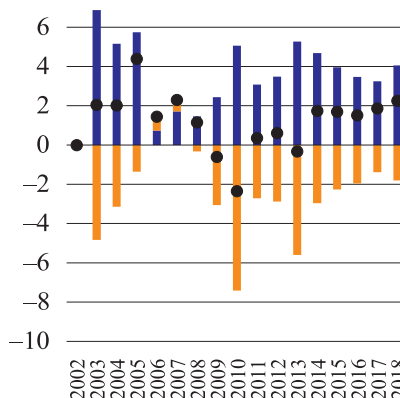
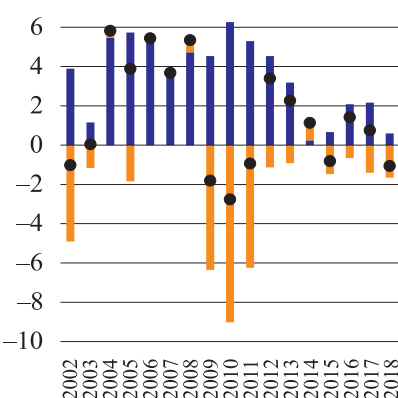
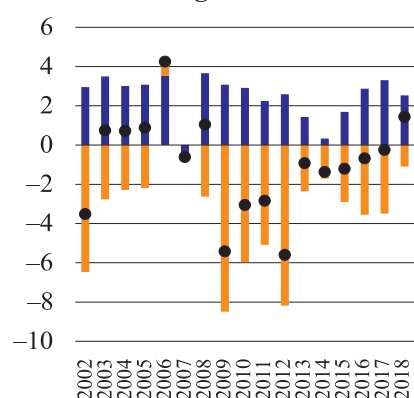
Lietuva

Vīrieši 40–44 gadu vecumā

Sievietes 40–44 gadu vecumā

Bezdarbs
Līdzdalība
Nodarbinātība

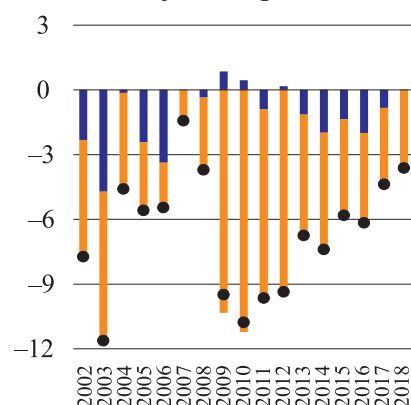
Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.11. attēls

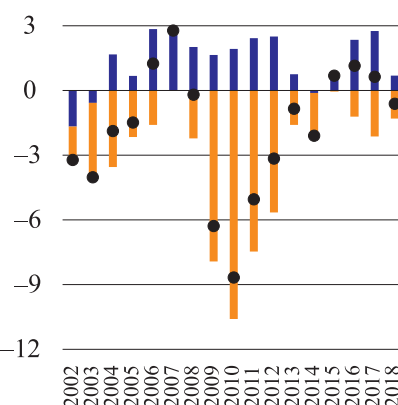
Iedzīvotāji vecumgrupā 45–49 gadi Baltijas valstīs: nodarbinātības līmeņa atšķirības no ES7 dekompozīcija dzimumu dalījumā
(devums; pp)

Latvija

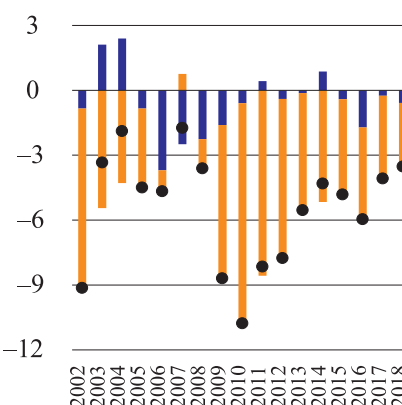
Visi iedzīvotāji 45–49 gadu vecumā

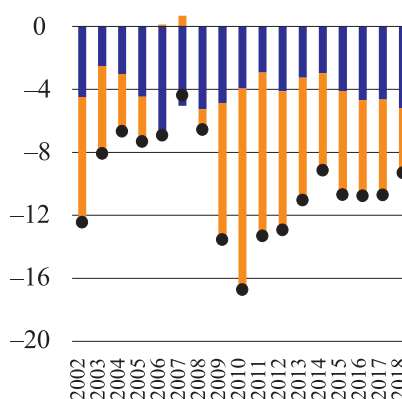
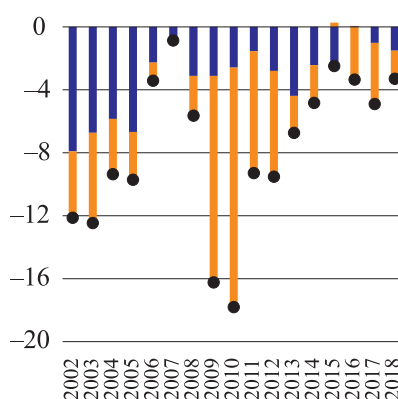
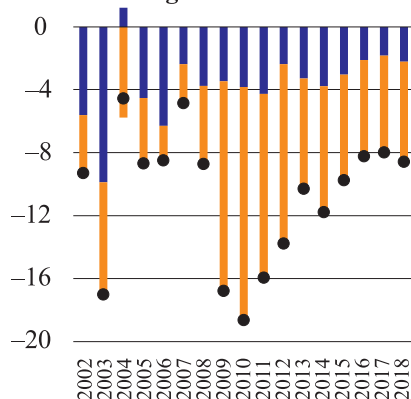
Igaunija

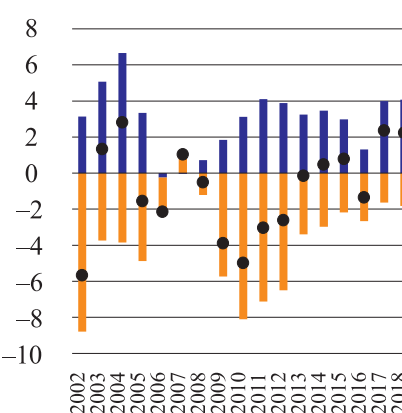
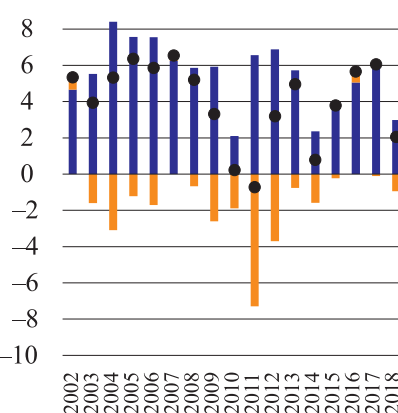
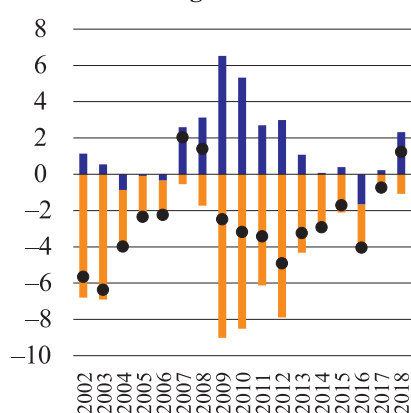
Lietuva

Vīrieši 45–49 gadu vecumā

Sievietes 45–49 gadu vecumā

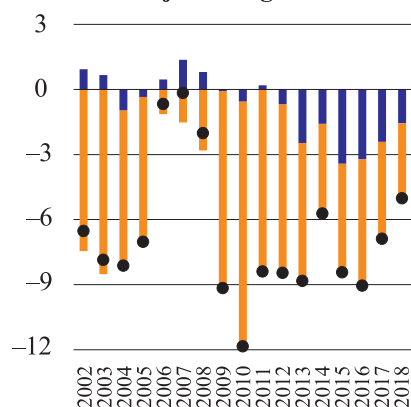
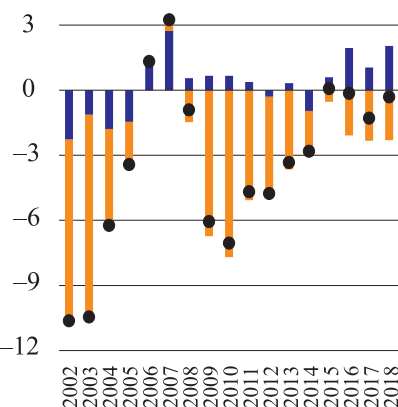
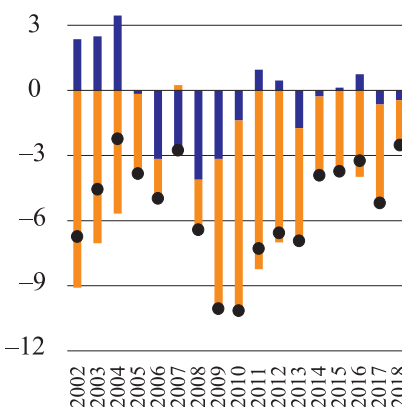
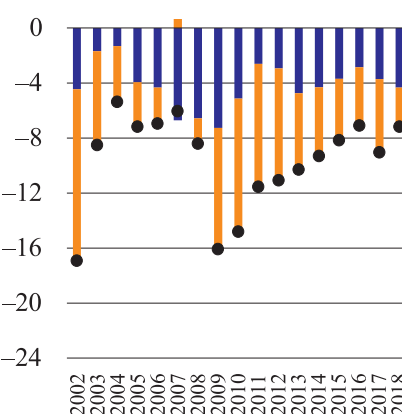
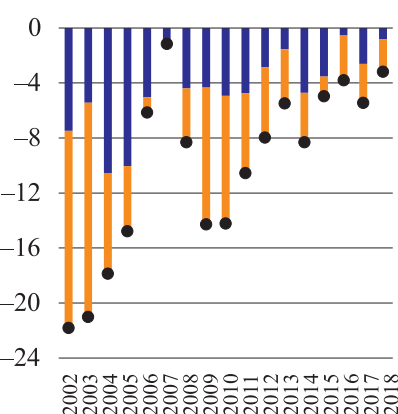
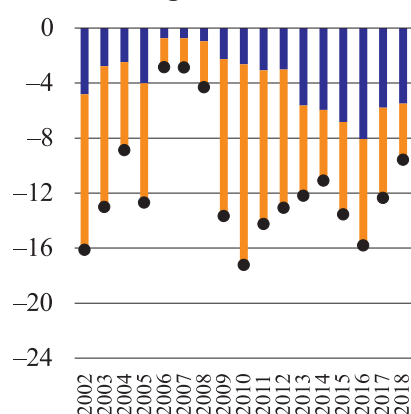
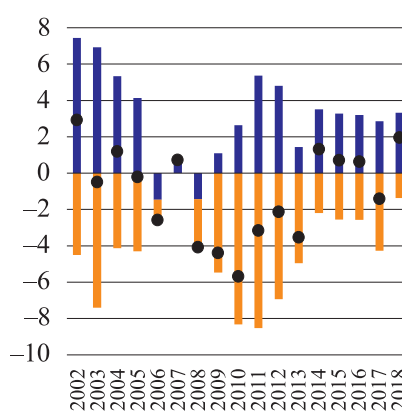
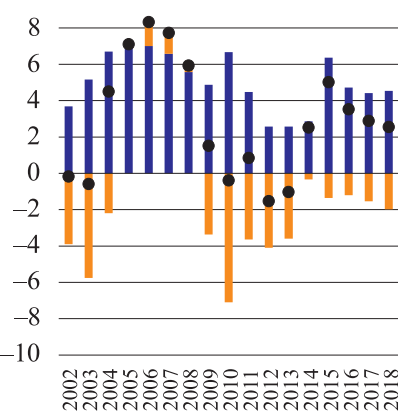
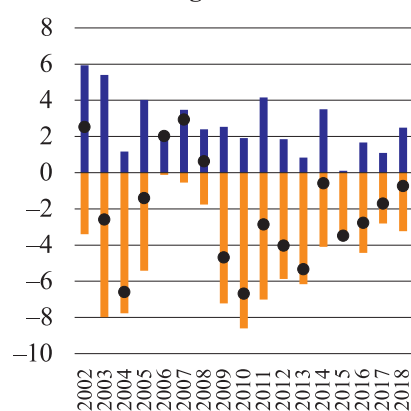

Bezdarbs
Līdzdalība
• Nodarbinātība

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.12. attēls

Iedzīvotāji vecumgrupā 50–54 gadi Baltijas valstīs: nodarbinātības līmeņa atšķirības no ES7 dekompozīcija dzimumu dalījumā
(devums; pp)

Latvija**Visi iedzīvotāji 50–54 gadu vecumā****Igaunija****Lietuva****Vīrieši 50–54 gadu vecumā****Sievietes 50–54 gadu vecumā**

- Bezdarbs
- Līdzdalība
- Nodarbinātība

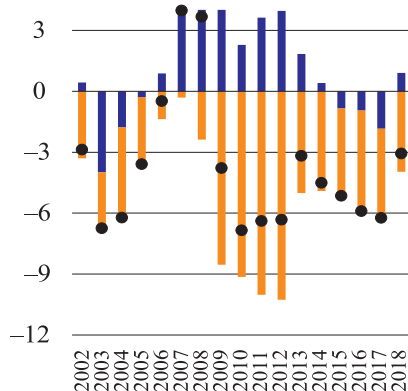
Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.13. attēls

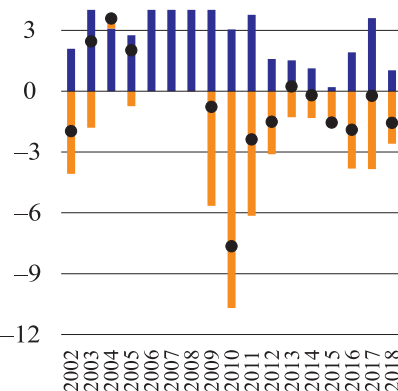
**Iedzīvotāji vecumgrupā 55–59 gadi Baltijas valstīs: nodarbinātības līmeņa atšķirības no ES7
dekompozīcija dzimumu dalījumā**
(devums; pp)

Latvija

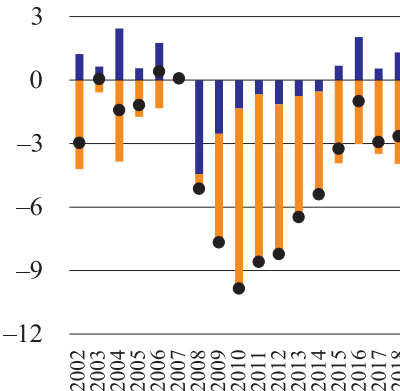
Visi iedzīvotāji 55–59 gadu vecumā

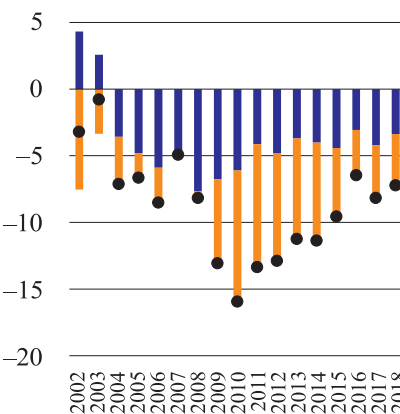
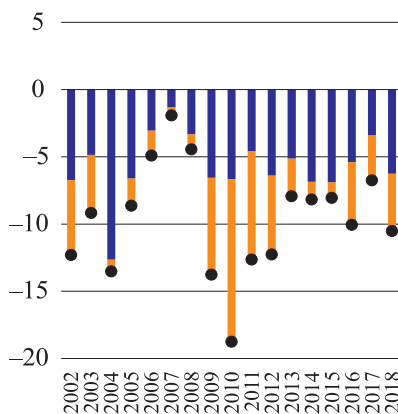
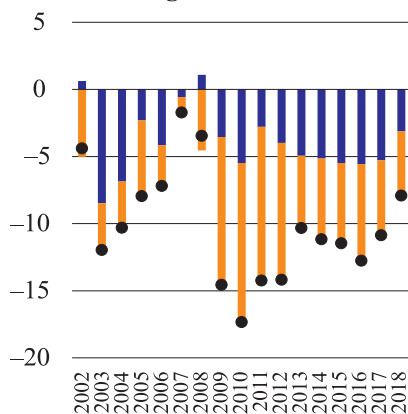
Igaunija

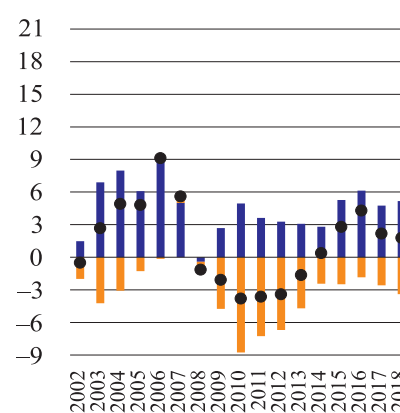
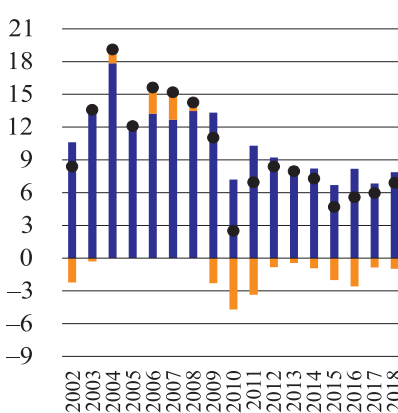
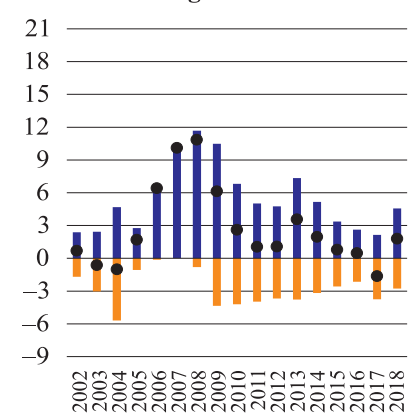
Lietuva

Vīrieši 55–59 gadu vecumā

Sievietes 55–59 gadu vecumā

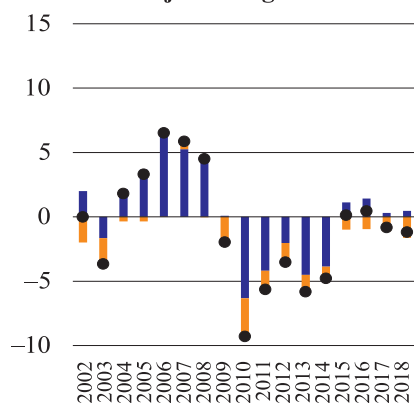
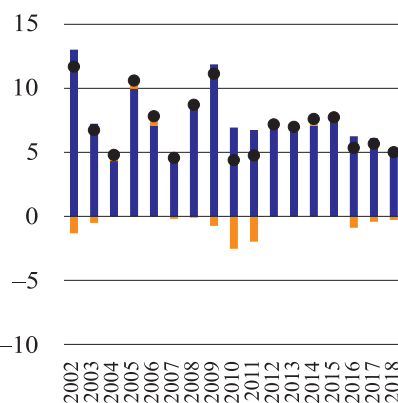
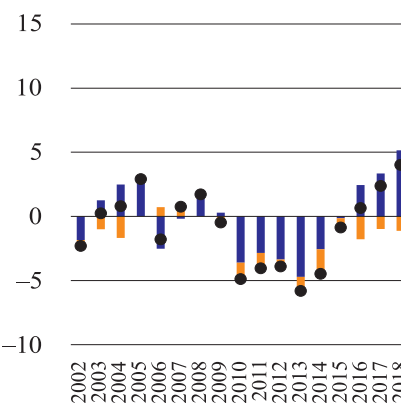
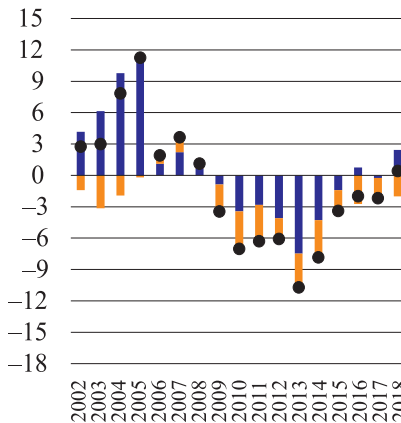
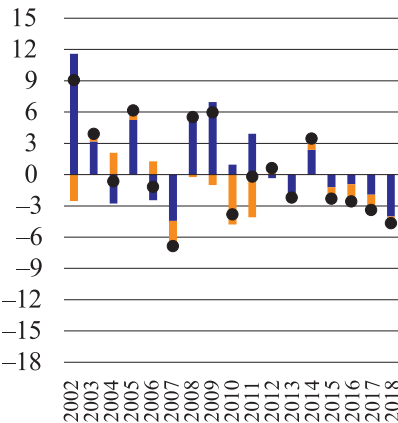
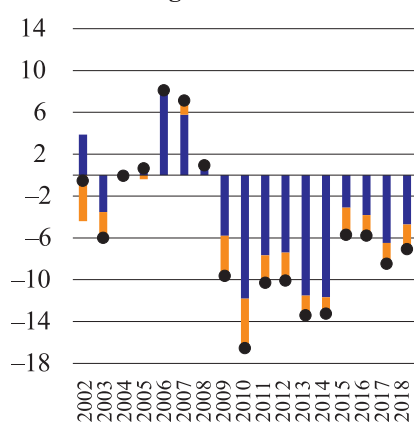
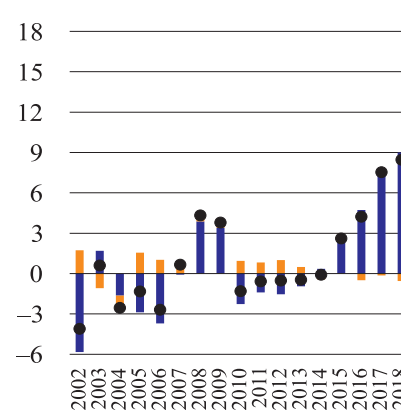
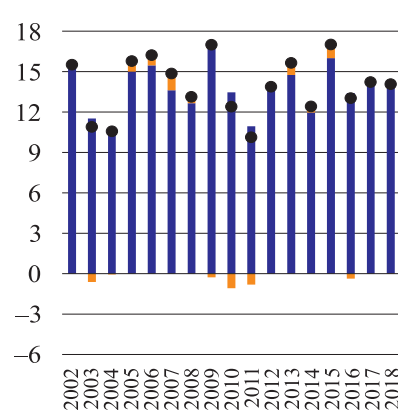
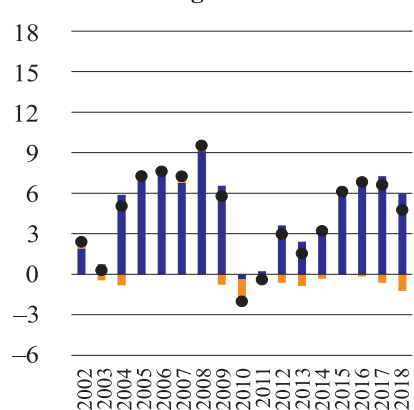

Bezdarbs
Līdzdalība
Nodarbinātība

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.14. attēls

Iedzīvotāji vecumgrupā 60–64 gadi Baltijas valstīs: nodarbinātības līmeņa atšķirības no ES7 dekompozīcija dzimumu dalījumā
(devums; pp)

Latvija**Visi iedzīvotāji 60–64 gadu vecumā****Igaunija****Lietuva****Vīrieši 60–64 gadu vecumā****Sievietes 60–64 gadu vecumā**

Bezdarbs
Līdzdalība
• Nodarbinātība

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

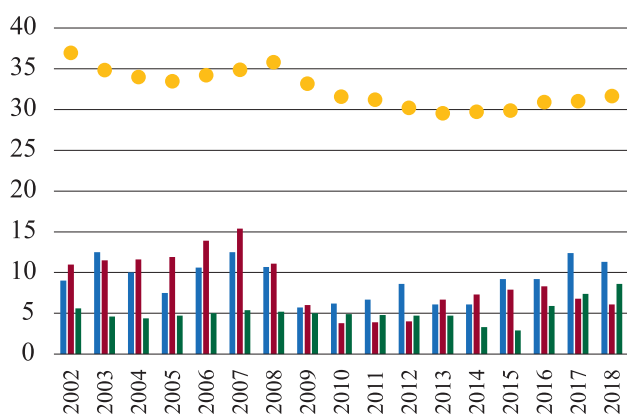
P.15. attēls

Nodarbinātības līmenis dzimumu un vecumgrupu dalījumā Baltijas valstīs un ES7

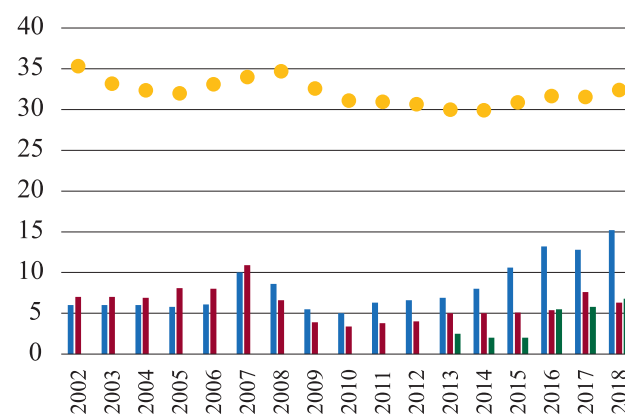
(%)

Vīrieši

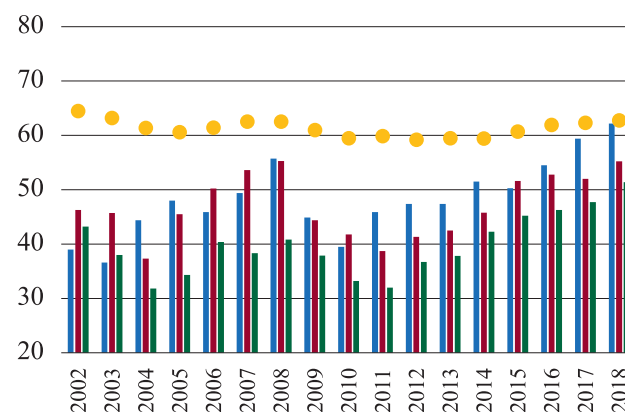
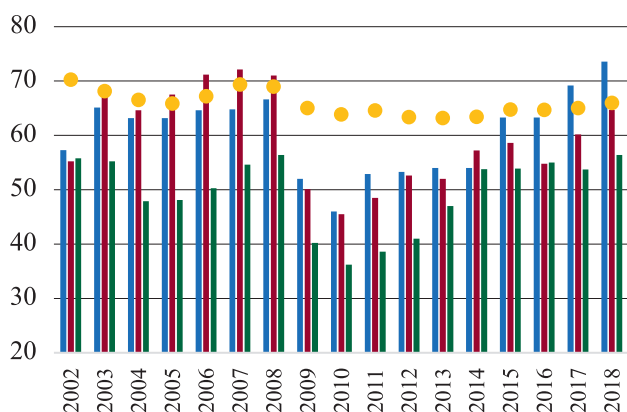
Vecums 15–19

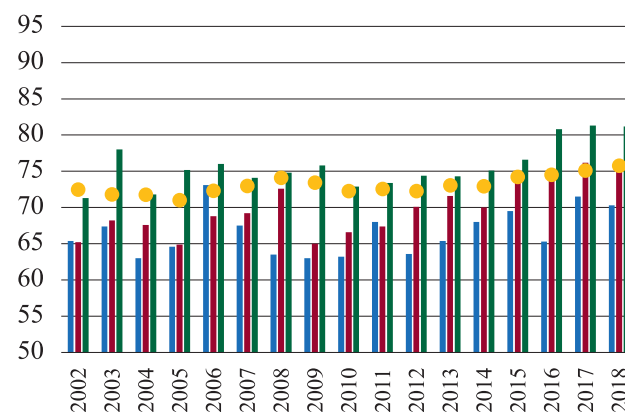
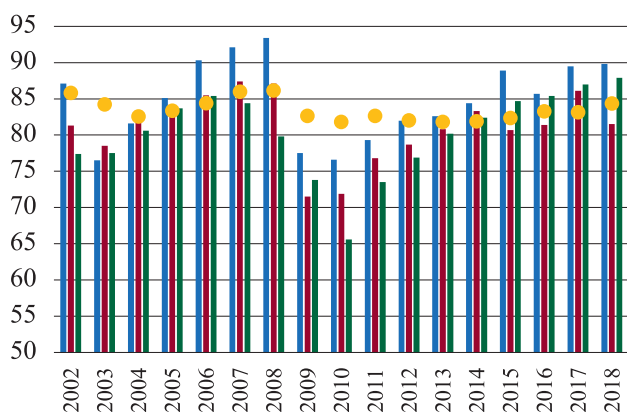
Sievietes

Vecums 20–24

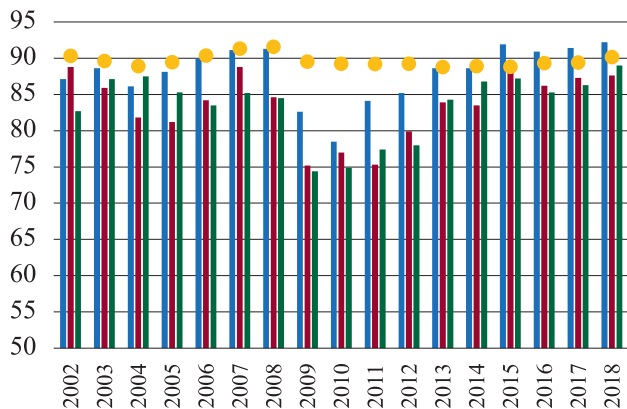
Vecums 25–29

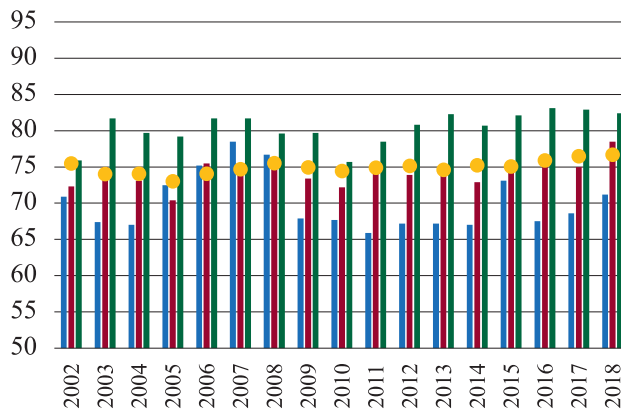
■ Igaunija ■ Lietuva
■ Latvija ● ES7

Vīrieši

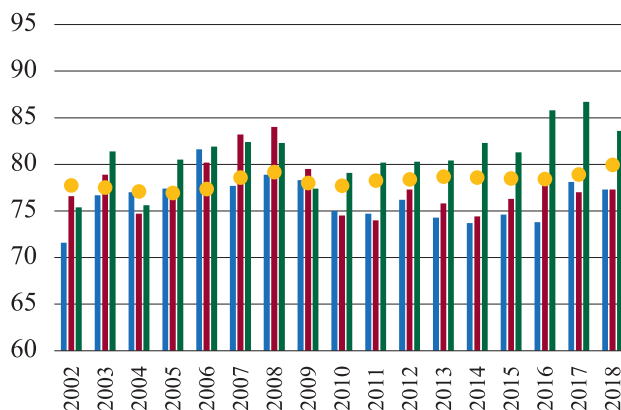
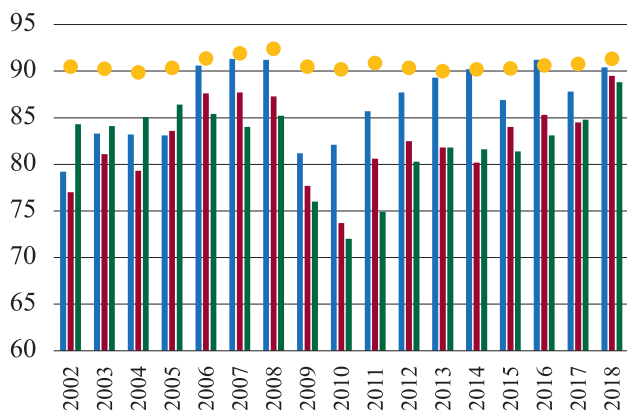
Vecums 30–34

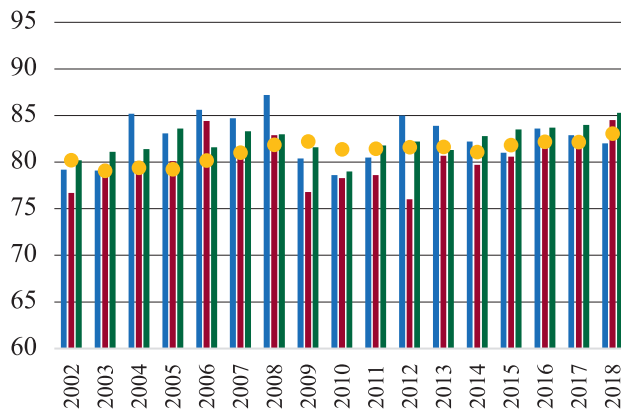
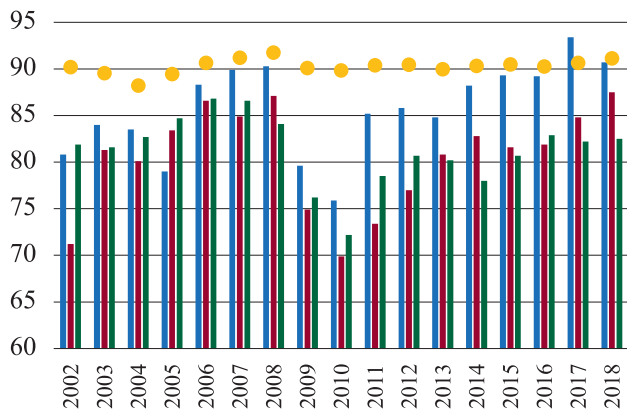
Sievietes

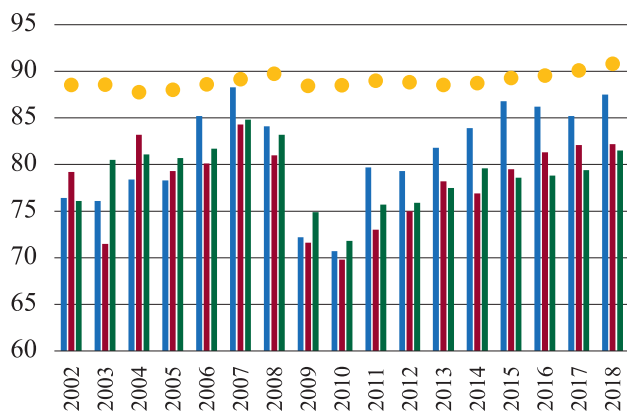
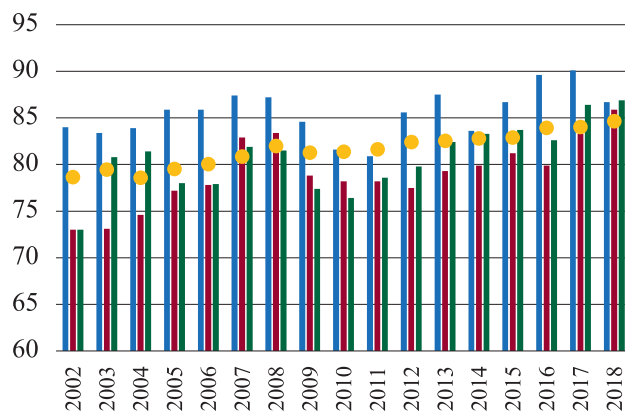
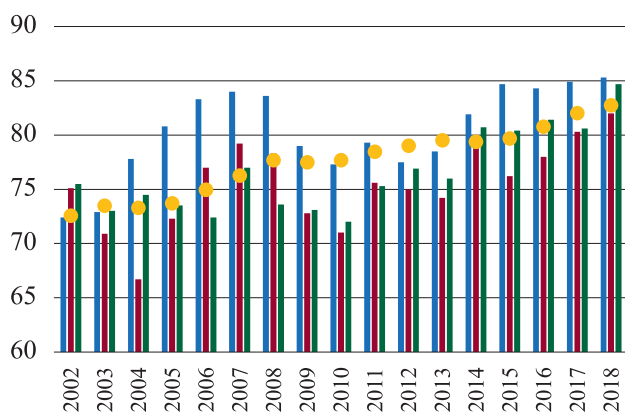
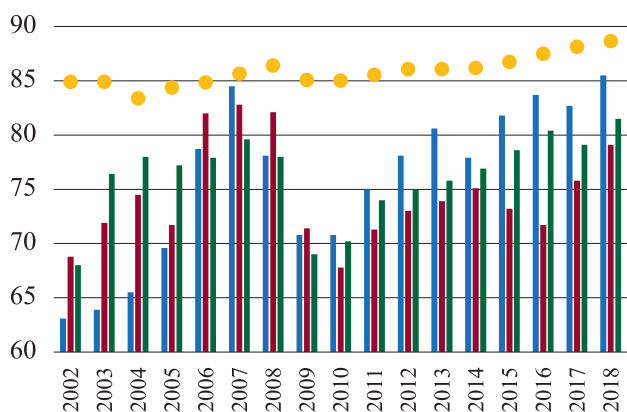
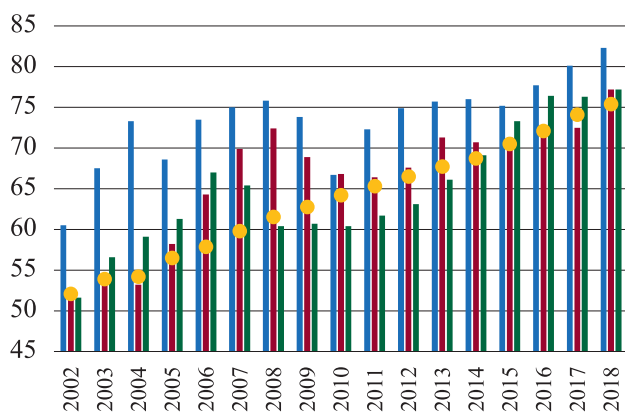
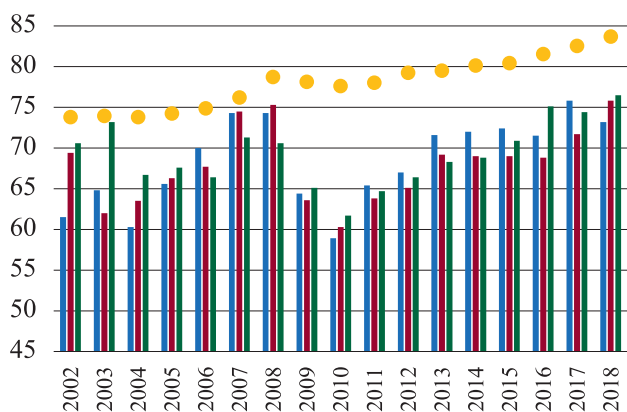
Vecums 35–39

Vecums 40–44

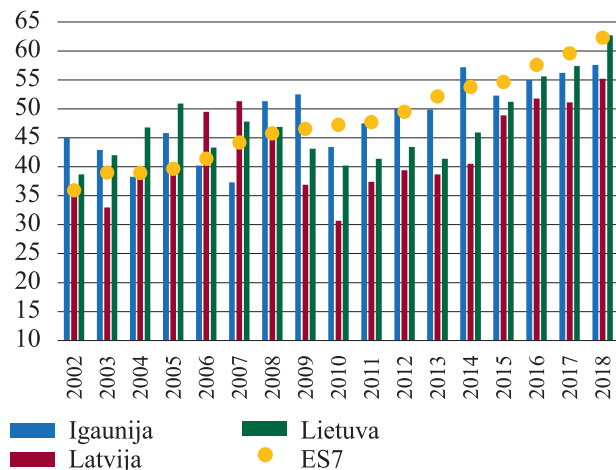
■ Igaunija
■ Latvija
■ Lietuva
● ES7

Vīrieši**Vecums 45–49****Sievietes****Vecums 50–54****Vecums 55–59**

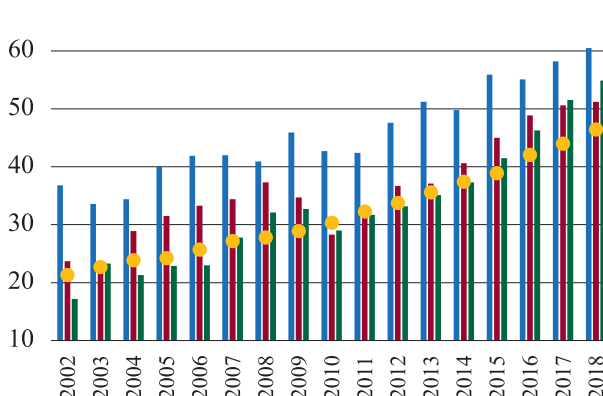
■ Igaunija ■ Lietuva
■ Latvija ● ES7

Vīrieši

Vecums 60–64

Sievietes

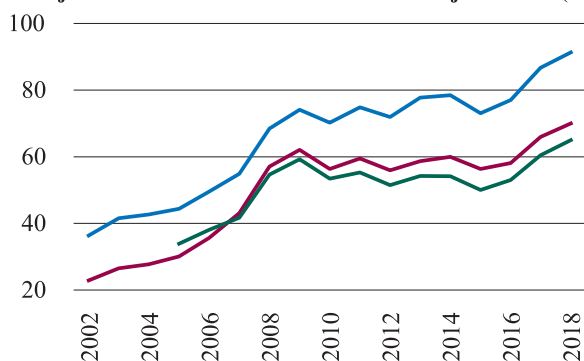
Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.16. attēls

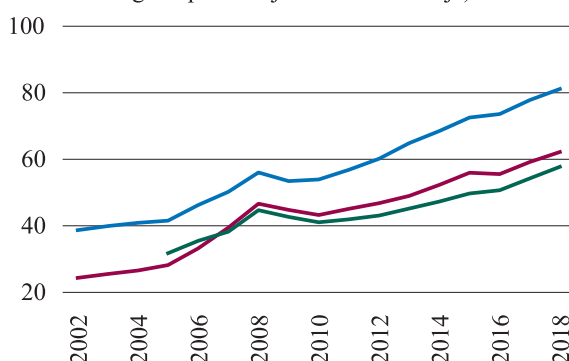
Baltijas valstis salīdzinājumā ar Apvienoto Karalisti un Īriju: bezdarba līmenis un algas

Salīdzinājumā ar Apvienoto Karalisti

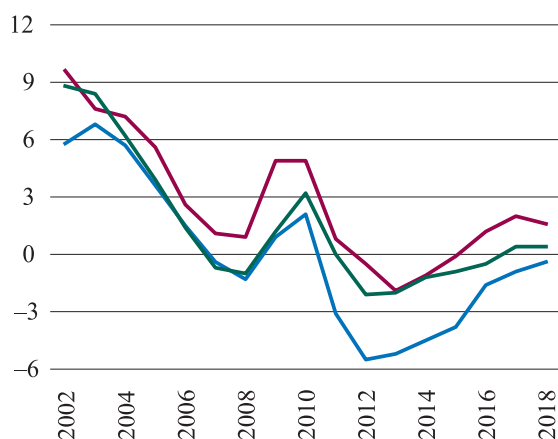
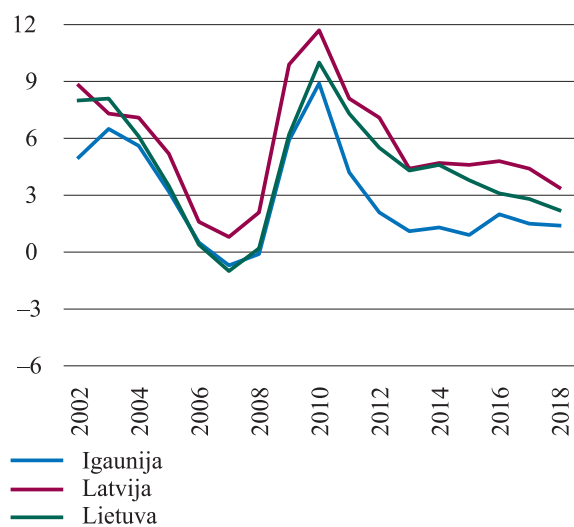
Vidējā mēneša bruto darba samaksa Baltijas valstīs (% no minimālās algas Apvienotajā Karalistē un Īrijā)

Salīdzinājumā ar Īriju

Bezdarba līmenis Baltijas valstīs mīnus bezdarba līmenis Apvienotajā Karalistē un Īrijā (pp no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem)

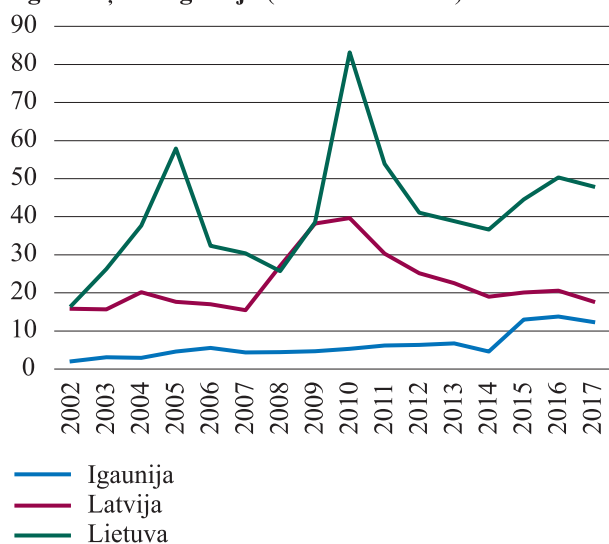
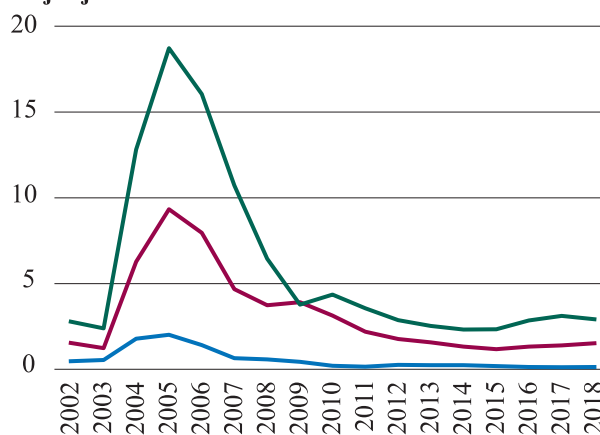
Avoti: Eurostat un Latvijas, Igaunijas un Lietuvas statistikas biroju dati un autora aprēķini.

Piezīme. Lietuvas dati par vidējo algu 2002.–2004. gadā nebija pieejami.

P.17. attēls

Emigrācija no Baltijas valstīm

(tūkst. iedzīvotāju gadu dalījumā)

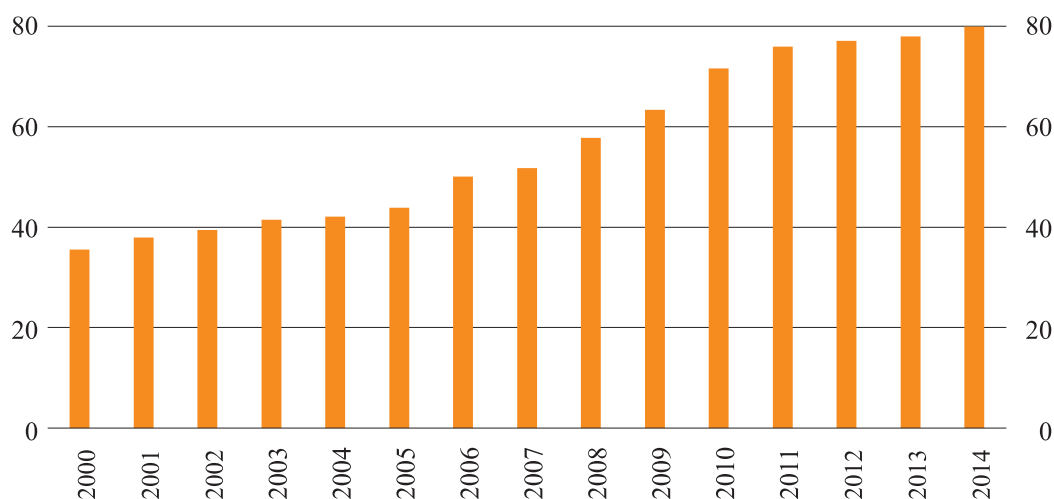
Ilgtermiņa emigrācija (oficiālā statistika)**Īrija: jauno sociālās nodrošināšanas numuru skaits**

Avoti: Eurostat un Īrijas Nodarbinātības lietu un sociālās aizsardzības departamenta dati.

P.18. attēls

Fiziskā kapitāla līmenis uz vienu nodarbināto Baltijas valstīs

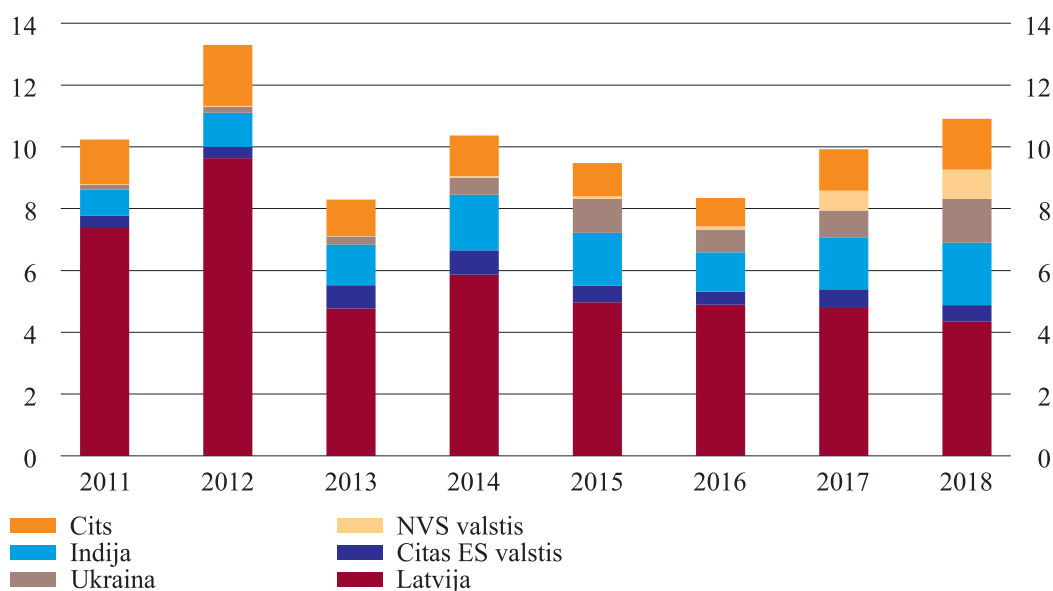
(% no Vācijas; koriģēts pēc pirktspējas paritātes)

Avoti: Penn World Tables 9.0 (R. C. Fēnstra (R. C. Feenstra), R. Inklārs (R. Inklaar) un M. P. Timers (M. P. Timmer) (8)) un autora aprēķini.

P.19. attēls

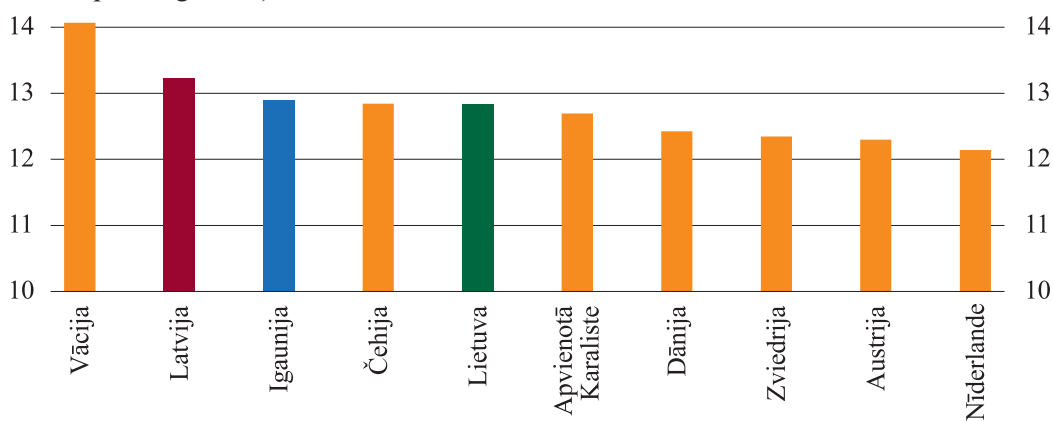
Ilgtermiņa imigrācija Latvijā pēc imigrantu valstiskās piederības (t.sk. Latvijas pilsoņu remigrācija)
(tūkst.)

Avots: CSP dati.

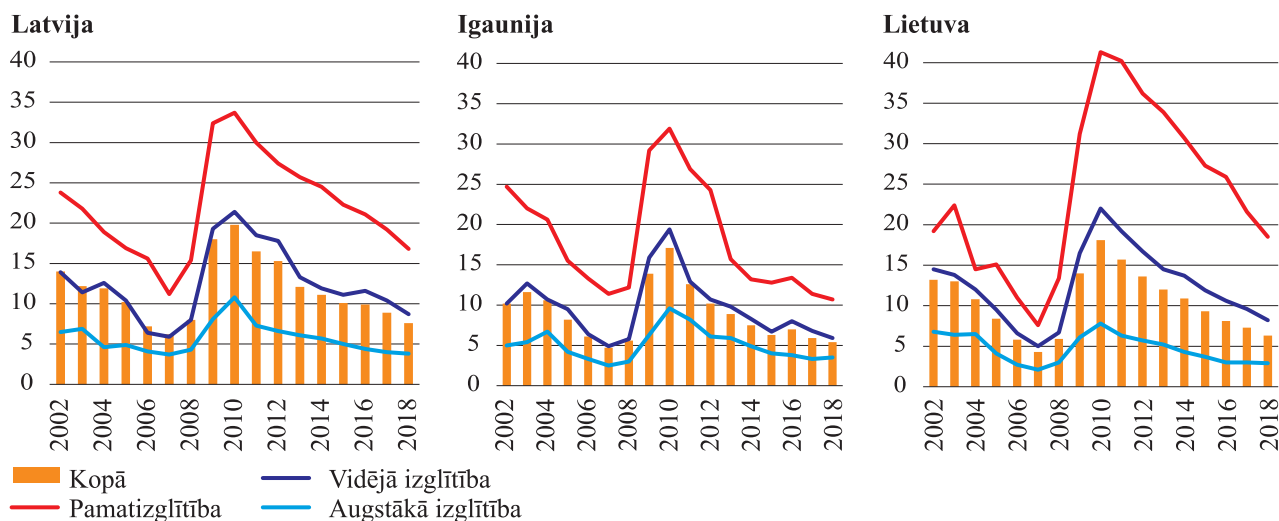
P.20. attēls

Vidējais izglītojošais pavadītais gadu skaits Baltijas valstīs un ES7
(iedzīvotāji, kuri ir vecāki par 25 gadiem)

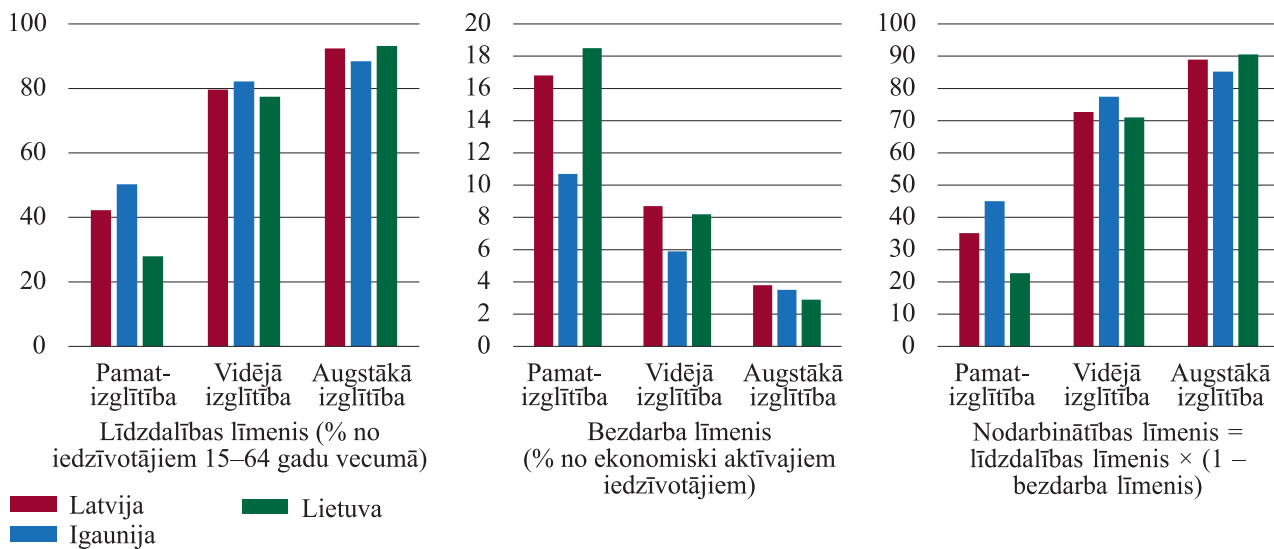
Avots: GCI 2018. gada dati (komponente 6.01).

P.21. attēls

Bezdarba līmenis Baltijas valstīs izglītības līmeņu dalījumā
(% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem)

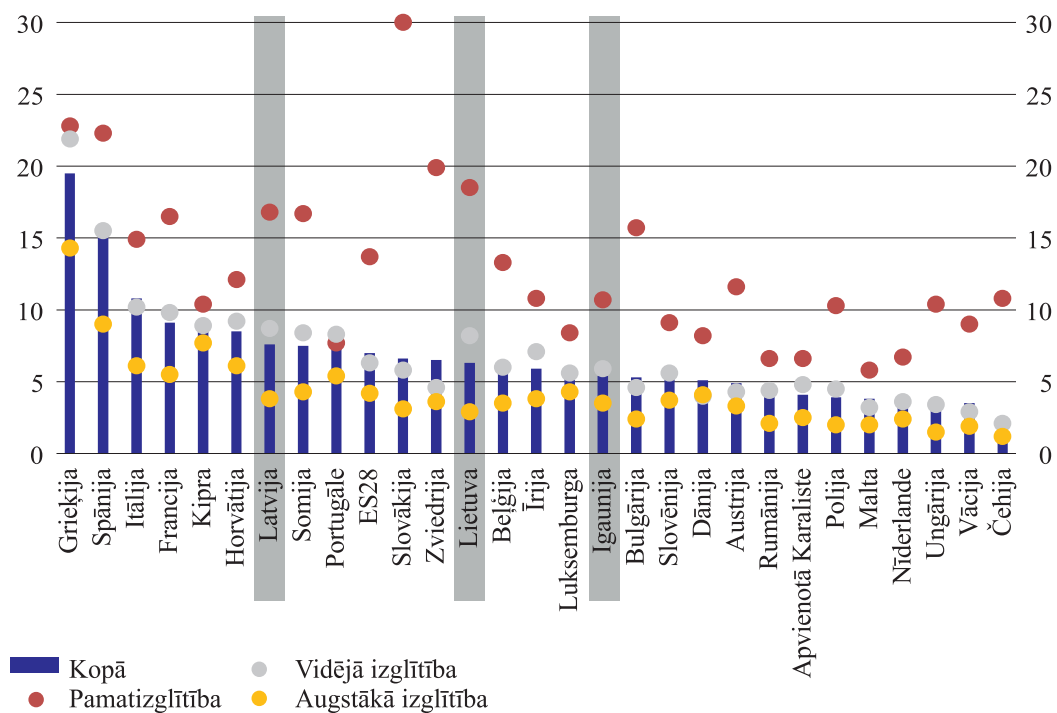
Avots: Eurostat dati.

P.22. attēls

Iedzīvotāju ekonomiskā aktivitāte Baltijas valstīs izglītības līmeņu dalījumā
(%; 2018. gadā)

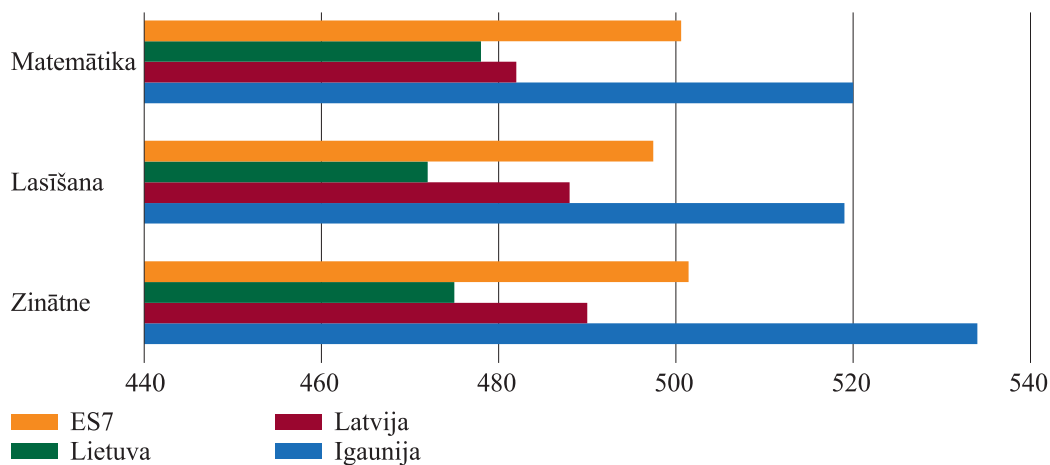
Avots: Eurostat dati.

P.23. attēls

Bezdarba līmenis ES valstīs izglītības līmeņu dalījumā
(% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem; 2018. gadā)

Avots: Eurostat dati.

P.24. attēls

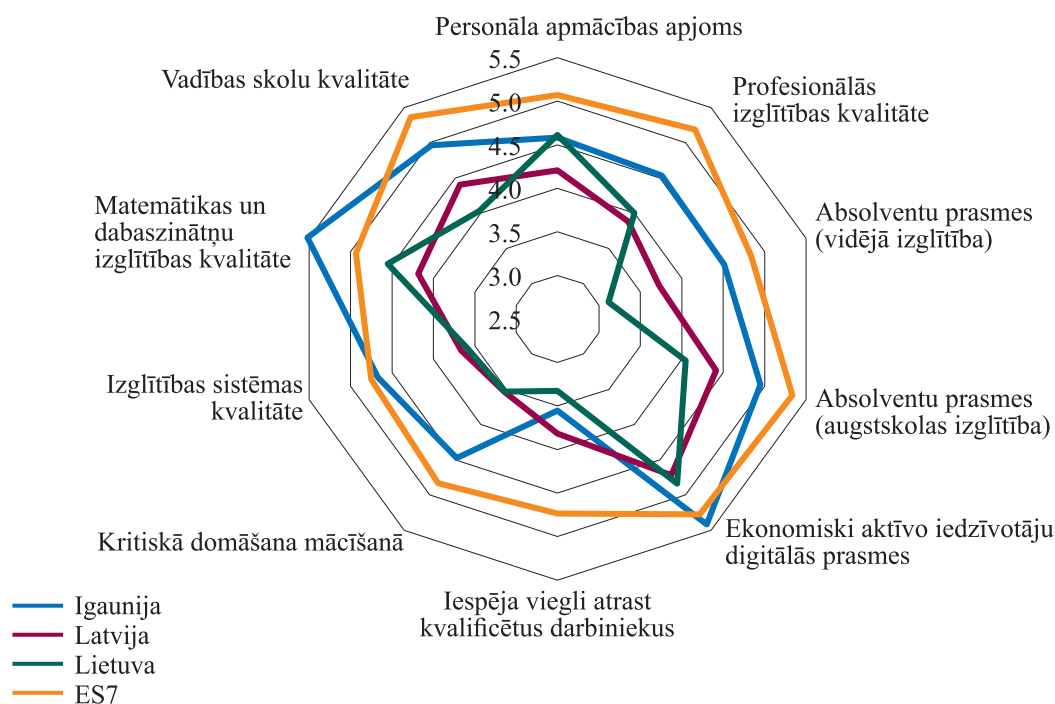
SSNP vērtējums Baltijas valstīs un ES7
(2015. gadā)

Avots: OECD dati (SSNP 2015).

P.25. attēls

Izglītības kvalitātes un kvantitātes rādītāji Baltijas valstīs un ES7

(vērtība)

Avoti: OECD (SSNP 2015) un 2017. un 2018. gada GCI dati.

Piezīmes. Attēlā atspoguļotas GCI komponentu vērtības (7 atspoguļo pasaules labāko sniegumu, 1 – vājāko sniegumu).

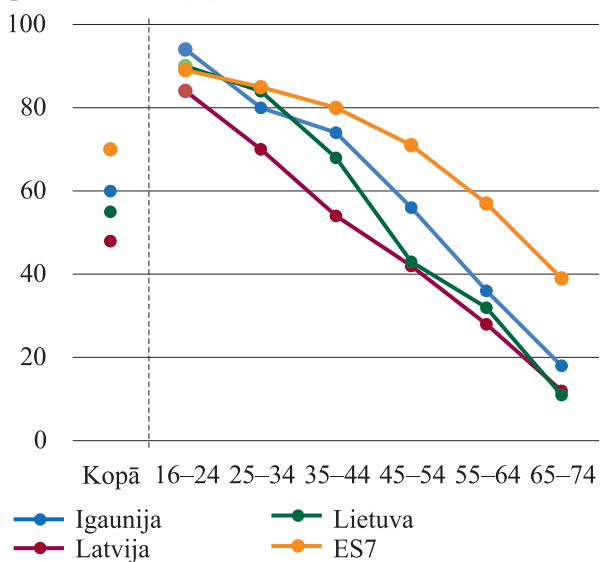
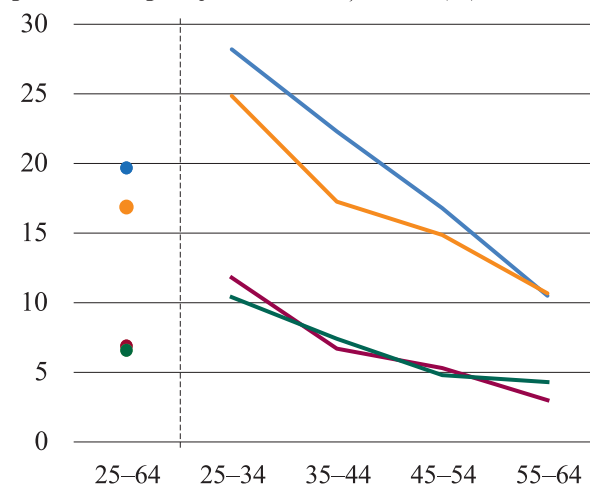
No 2018. gada GCI izmantoti šādi rādītāji.

- Personāla apmācības apjoms (komponente 6.02): Cik lielā mērā jūsu valstī uzņēmumi iegulda darbinieku apmācībā un attīstībā?
- Profesionālā izglītības kvalitāte (komponente 6.03): Kā vērtējat profesionālās izglītības kvalitāti savā valstī?
- Absolventu prasmju kopums (komponente 6.04): Cik lielā mērā Jūsu valsts absolventiem ir prasmes, kas vajadzīgas uzņēmumiem? a) vidējā izglītība; b) universitātes līmeņa izglītība.
- Digitālās prasmes ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vidū (komponente 6.05): Cik lielā mērā jūsu valstī aktīvajiem iedzīvotājiem ir pietiekamas digitālās prasmes (piemēram, datorprasmes, programmēšanas pamati, digitālā lasīšana)?
- Kvalificēto darbinieku atrašanas vienkāršība (komponente 6.06): Cik lielā mērā jūsu valstī uzņēmumi var atrast cilvēkus ar nepieciešamām prasmēm?
- Kritiskā domāšana mācīšanās (komponente 6.08): Kā vērtējat mācīšanas stilu savā valstī? (1 = frontāls, skolotāju balstīts un fokusēts uz iegaumēšanu; 7 = veicina radošumu un kritisku domāšanu).

No 2017. gada GCI izmantoti šādi rādītāji.

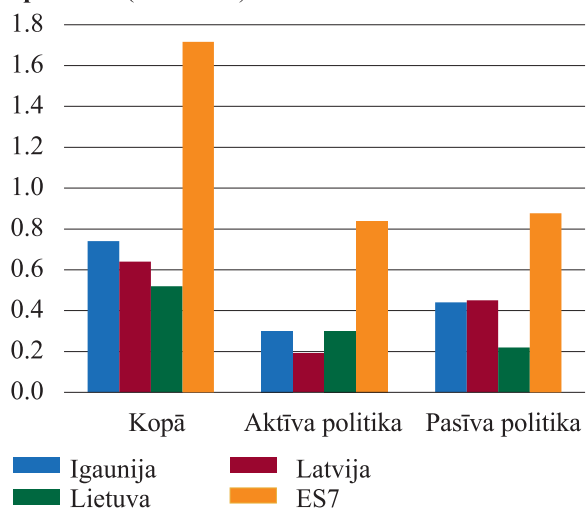
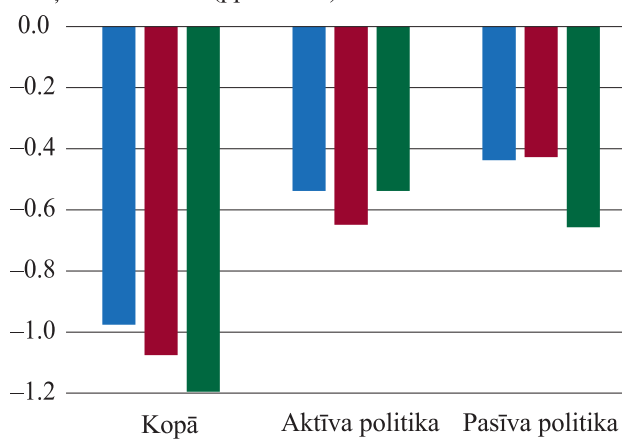
- Izglītības sistēmas kvalitāte (komponente 5.03): Cik labi jūsu valstī izglītības sistēma atbilst konkurētspējīgas tautsaimniecības vajadzībām?
- Matemātikas un dabaszinātņu izglītības kvalitāte (komponente 5.04): Kā savā valstī vērtējat matemātikas un dabaszinātņu izglītības kvalitāti?
- Vadības skolu kvalitāte (komponente 5.05): Kā jūs vērtējat vadības skolu kvalitāti savā valstī?

P.26. attēls

Datorprasmes un piedalīšanās mūžizglītībā Baltijas valstīs un ES7 vecumgrupu dalījumā**Iedzīvotāju daļa ar datorprasēm vismaz pamata līmenī (%)****To iedzīvotāju īpatsvars, kuri piedalījās izglītības pasākumos pēdējo četru nedēļu laikā (%)**

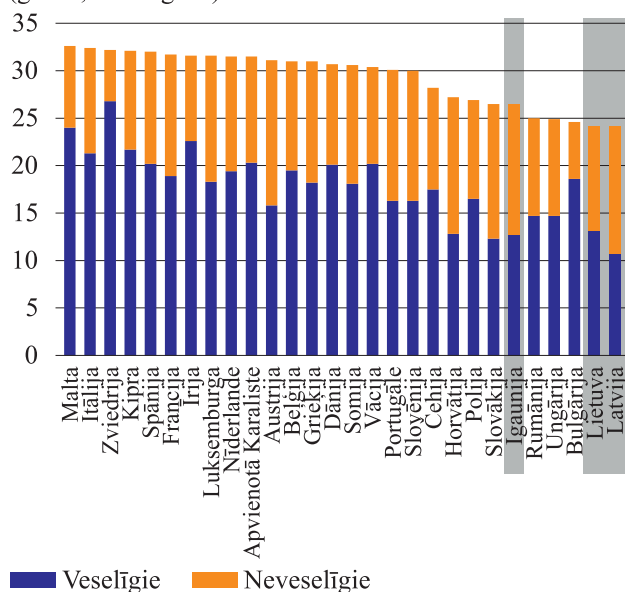
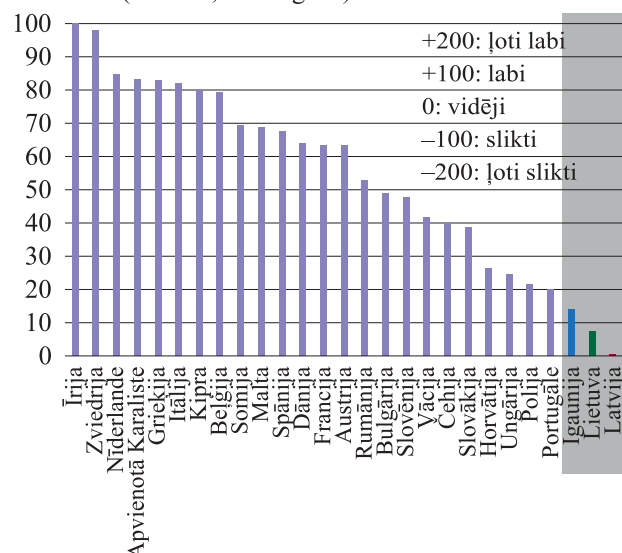
Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.27. attēls

Darba tirgus politikas izdevumi Baltijas valstīs un ES7 (2016. gadā)**Īpatsvars (% no IKP)****Atšķirība no ES7 (pp no IKP)**

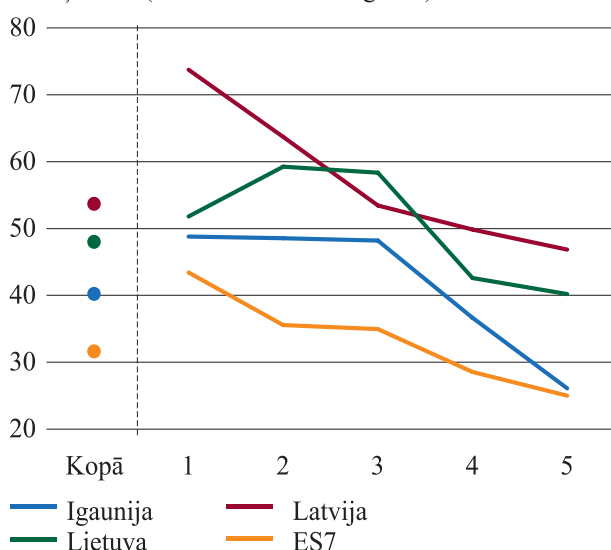
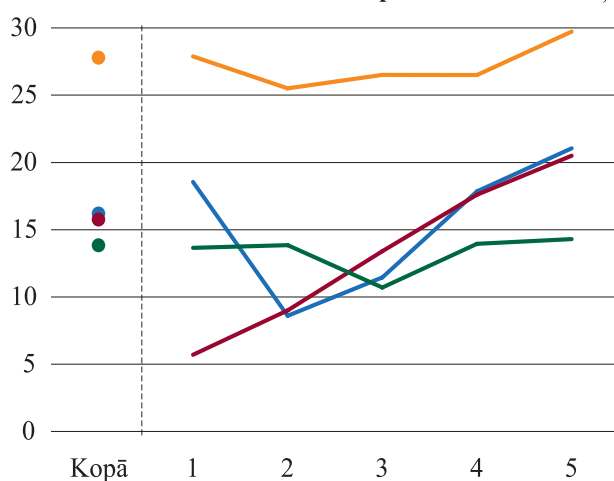
Avoti: OECD dati un autora aprēķini.

P.28. attēls

Gaidāmais mūža ilgums un veselības stāvokļa pašvērtējums vidējo vecumu pārsniegušajiem vīriešiem**Gaidāmais mūža ilgums 50 gadu vecam vīrietim**
(gados; 2016. gadā)**Veselības stāvokļa pašvērtējums 55–64 gadu veciem vīriešiem** (indekss; 2017. gadā)

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P.29. attēls

Vīriešu 25–44 gadu vecumā dzīvesveids Baltijas valstīs un ES7 ienākumu kvintīļu dalījumā
(%; 2014. gadā)**Smēķēšana** (katru dienu vai neregulāri)**Aeroba fiziskā aktivitāte vismaz piecas stundas nedēļā**

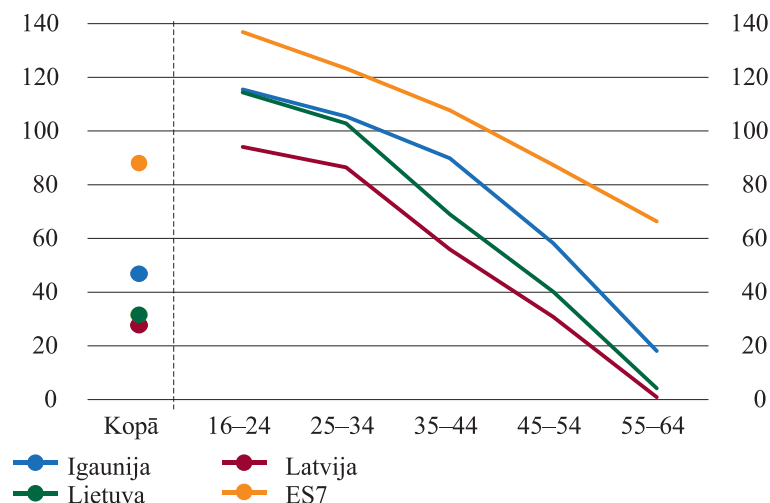
Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

Piezīmes. Dati par vīriešu fizisko aktivitāti Nīderlandē nebija pieejami. Pirmā kvintile atspoguļo 20% iedzīvotāju ar zemākajiem ienākumiem, savukārt piektā kvintile – 20% iedzīvotāju ar augstākajiem ienākumiem.

P.30. attēls

Veselības stāvokļa pašvērtējums Baltijas valstīs un ES7 vecumgrupu dalījumā

(2017. gadā; indekss: +200 – ļoti labi; +100 – labi; 0 – vidēji; -100 – slikti; -200 – ļoti slikti)

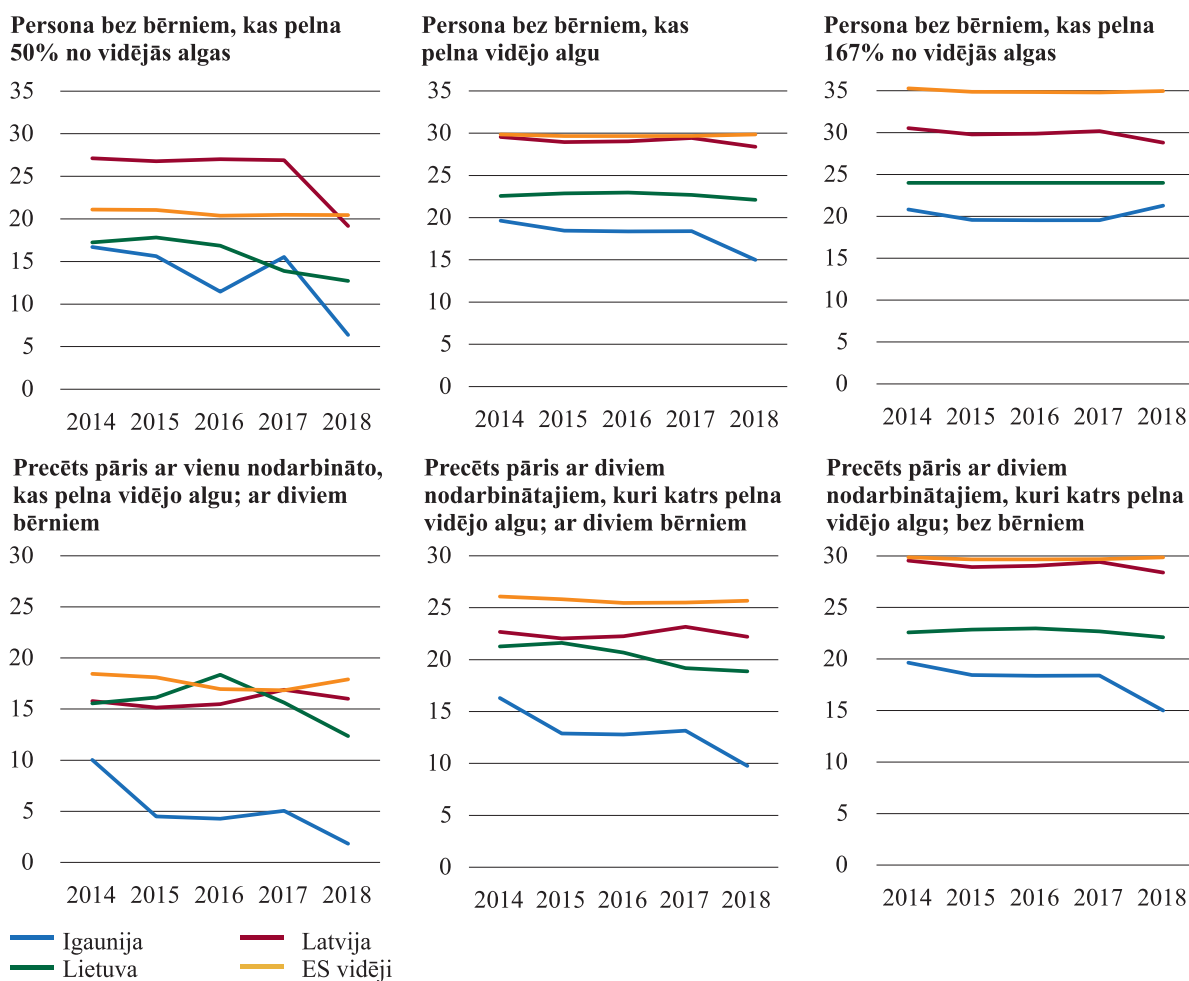

Avoti: Eurostat dati un autora aprēķini.

P31. attēls

Darba ienākumu efektīvā nodokļu likme pēc māsaimniecības struktūras

(%)

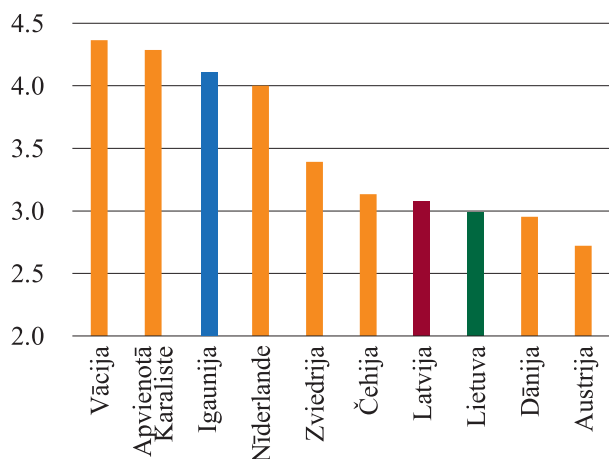

Avots: Eurostat dati.

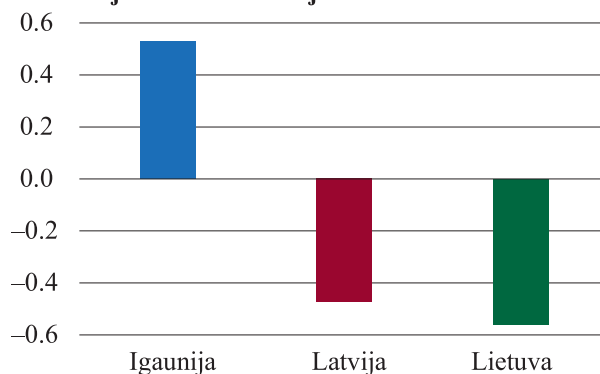
P.32. attēls

Nodokļu ietekme uz motivāciju strādāt Baltijas valstīs un ES7

GCI komponentes 7.05 vērtība

GCI komponentes 7.05 vērtība Baltijas valstīs salīdzinājumā ar ES7 vidējo

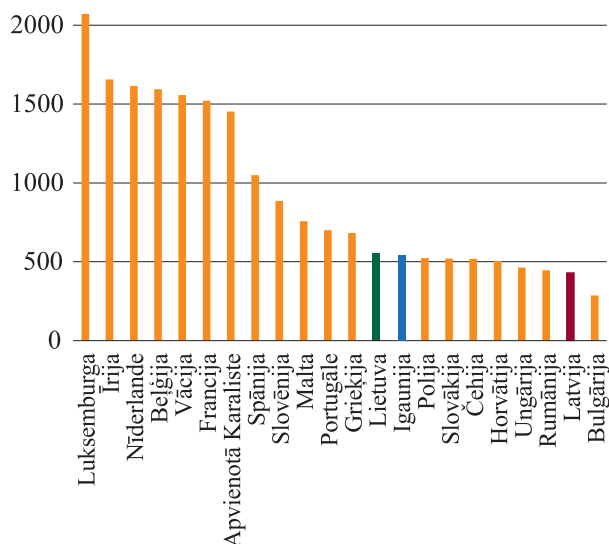
Avoti: GCI dati un autora aprēķini.

Piezīmes. Attēls atspoguļo 2017. gada GCI komponenti 7.05: Cik lielā mērā nodokļi un sociālās apdrošināšanas iemaksas Jūsu valstī samazina motivāciju strādāt? (1 = lielā mērā; 7 = vispār nesamazina).

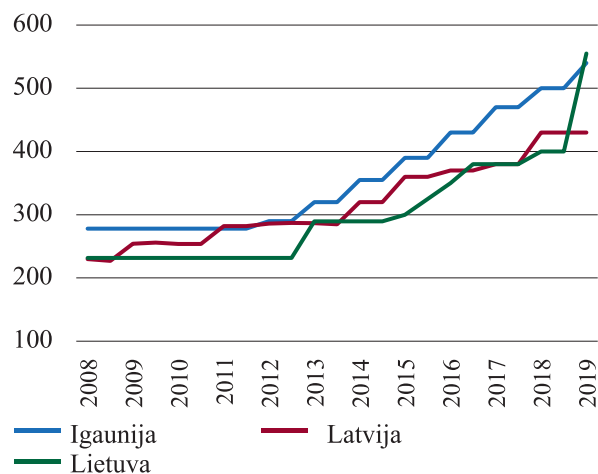
P.33. attēls

Minimālā mēneša darba samaksa (eiro)

ES valstīs 2019. gada sākumā

Baltijas valstīs 2008.–2019. gadā

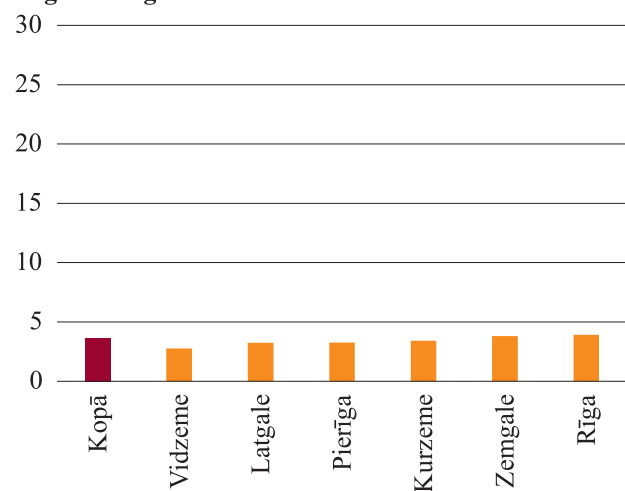
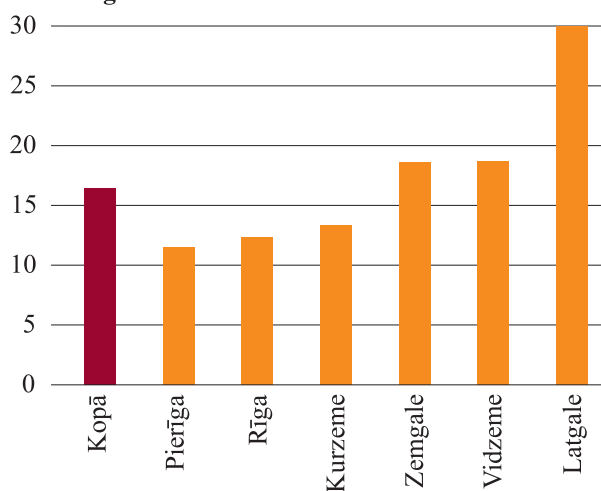

Avots: Eurostat dati.

P.34. attēls

Latvija: bezdarba līmenis NUTS-3 reģionu izglītības līmeņa dalījumā

(% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem; 2018. gadā)

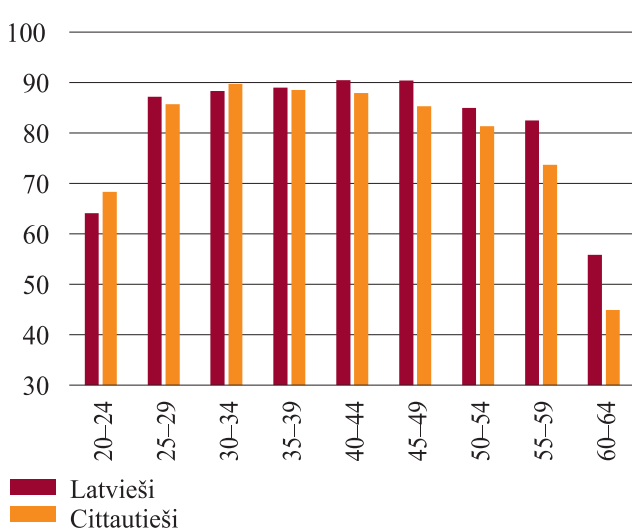
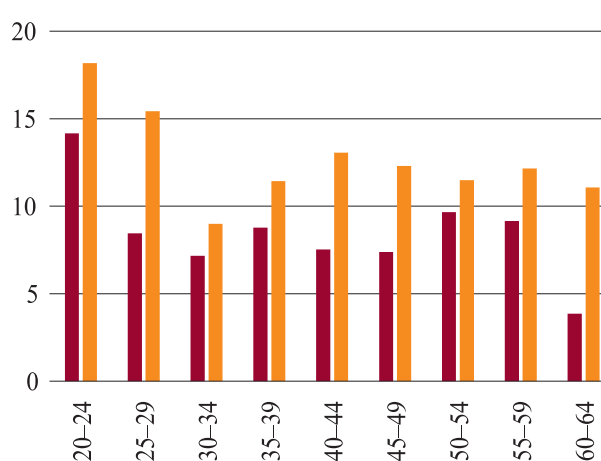
Augstākā izglītība**Pamatizglītība**

Avoti: CSP dati un autora aprēķini.

P.35. attēls

Latvija: līdzdalības un bezdarba līmenis tautību un vecumgrupu dalījumā

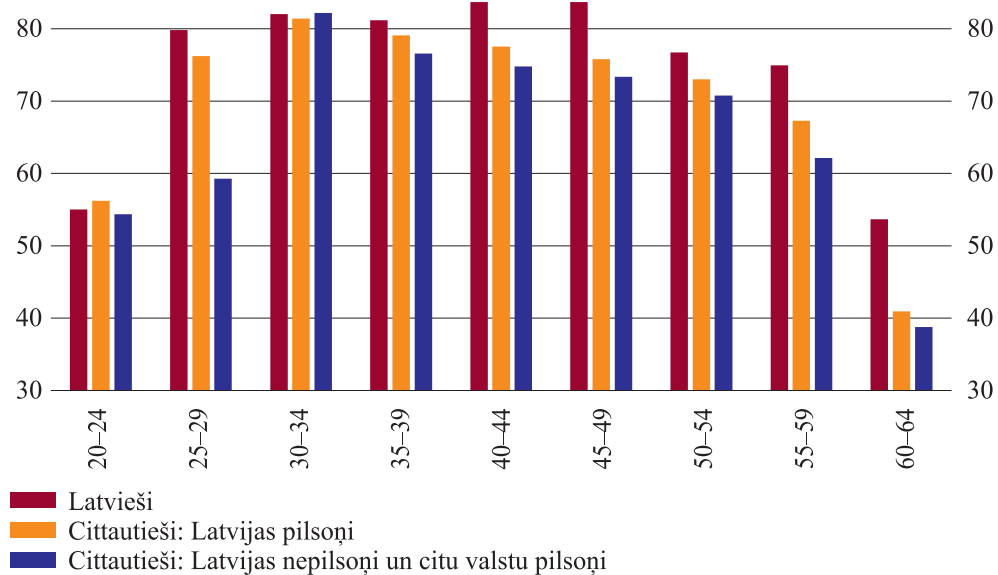
(%; 2015. gadā)

Līdzdalības līmenis**Bezdarba līmenis**

Avoti: CSP dati un autora aprēķini.

P.36. attēls

Latvija: nodarbinātības līmenis tautību, pilsonības un vecumgrupu dalījumā
(%; 2015. gadā)

Avoti: CSP dati un autora aprēķini.

LITERATŪRA

1. ÅSLUND, Anders, DOMBROVSKIS, Valdis. *How Latvia Came through the Financial Crisis*. Peterson Institute Press: All Books, Peterson Institute for International Economics, No. 6024, May 2011. 200 p.
2. DĀVIDSONS, Gundars. *Emigrācija: par ko raudam?* 2015. gada 30. janvāris [skatīts 2019. gada 2. septembrī]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/emigracija-par-ko-raudam>.
3. EAMETS, Raul. Labour Market and Labour Market Policies during Great Recession: The Case of Estonia. *IZA Journal of European Labor Studies*, Springer, vol. 2, issue 4, December 2013, pp. 1–25.
4. EBEKE, Christian, EVERAERT, Greetje. *Unemployment and Structural Unemployment in the Baltics*. IMF Working Paper, No. 14/153, August 2014. 24 p.
5. Eurostat. Statistics Explained: Unemployment. 2019 [skatīts 2019. gada 2. septembrī]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Unemployment>.
6. FADEJEVA, Ludmila. *Darba tirgus reformas ES: kāda nozīme ir darba tirgus regulējumam?* 2019. gada 18. septembris [skatīts 2019. gada 28. septembrī]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/darba-tirgus-reformas-es-kada-nozime-ir-darba-tirgus-regulejumam>.
7. FADEJEVA, Ludmila, KRASNOPJOROVŠ, Oļegs. *Latvijas darba tirgus pārmaiņas 2008.–2013. gadā: uzņēmumu aptaujas rezultāti*. Latvijas Bankas pētījums, Nr. 2, 2015. 183 lpp.
8. FEENSTRA, Robert C., INKLAAR, Robert, TIMMER, Marcel P. The Next Generation of the Penn World Table. *American Economic Review*, vol. 105, issue 10, 2015, pp. 3150–3182.
9. HAZANS, Mihails. Emigration from Latvia: A Brief History and Driving Forces in the Twenty-First Century. *No: The Emigrant Communities of Latvia: National Identity, Transnational Belonging, and Diaspora Politics*. Ed. by R. Kaša, I. Mieriņa. IMISCOE Research Series, Springer, Chapter 3, May 2019, pp. 35–68. Pieejams: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-12092-4_3.
10. HAZANS, Mihails. Migration Experience of the Baltic Countries in the Context of Economic Crisis. *No: Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession*. Ed. by M. Kahanec, K. F. Zimmermann. Berlin-Heidelberg, Springer, 2016, pp. 297–344. DOI:10.1007/978-3-662-45320-9_13.
11. KRASNOPJOROVŠ, Oļegs. *Cik cilvēku Latviju pameta, un cik vēl pametīs?* 2011. gada 5. decembris [skatīts 2019. gada 2. septembrī]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/cik-cilveku-latviju-pameta-un-cik-vel-pametis>.
12. KRASNOPJOROVŠ, Oļegs. *Dabiskā un cikliskā bezdarba Latvijā novērtējums ar Beveridža līknes modeli*. Latvijas Bankas diskusijas materiāls, Nr. 2, 2015. 25 lpp.
13. KRASNOPJOROVŠ, Oļegs. *Latvijas zinātniskais potenciāls: vai vērojams progress?* 2018. gada 12. decembris [skatīts 2019. gada 2. septembrī]. Pieejams:

<https://www.makroekonomika.lv/latvijas-zinatniskais-potencials-vai-verojams-progress>.

14. KRASNOPJOROV, Oļegs. Why Is Education Performance so Different across Latvian Schools? *Economic Transition and Institutional Change*, vol. 27, issue 4, 2019, pp. 971–987. Pieejams: <https://doi.org/10.1111/ecot.12227>.

15. Latvijas Banka. Obligātās veselības apdrošināšanas ieviešanas koncepcija. 2016. gada jūlijs [skatīts 2019. gada 2. septembrī]. Pieejams: <https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/citaspublikacijas/OVA-koncepcija.pdf>.

16. LA.LV. "Zemnieku saeima": Esošais regulējums neveicina jauniešu iesaisti darba tirgū. 2019. gada 26. jūlijs [skatīts 2019. gada 2. septembrī]. Pieejams: <http://laukos.la.lv/zemnieku-saeima-esosais-regulejums-neveicina-jauniesu-iesaisti-darba-tirgu>.

17. *Migrant Integration Policy Index*. 2015 [skatīts 2019. gada 2. septembrī]. Pieejams: <http://www.mipex.eu/>.

18. RUTKASTE, Uldis. *Priekšlikumi obligātās veselības apdrošināšanas ieviešanai Latvijā*. Prezentācija Latvijas Bankas gadskārtējā konferencē 2016. gada 28. septembrī [skatīts 2019. gada 2. septembrī]. Pieejams: <https://www.slideshare.net/LatvijasBanka/prieklikumi-obligts-veselbas-apdroinas-ieviešanai-latvij>.